

# ULUSLARARASI ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VE KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU-IV

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON ÇOBAN MUSTAFA PAŞA &  
HISTORY-CULTURE OF KOCAELİ-IV

ÖZET KİTAPÇIĞI  
ABSTRACTS



KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ







# ULUSLARARASI ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VE KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU-IV

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON ÇOBAN MUSTAFA PAŞA &  
HISTORY-CULTURE OF KOCAELİ-IV

24

25

26

MART 2017

ELİTE HOTEL DARICA / KOCAELİ  
[www.kocaelitarihsempozyumu.com](http://www.kocaelitarihsempozyumu.com)



/kocaelibld



KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ



## ‘Kim var imiş, biz yoğ iken’

Tarih eskilerin anlattığı bir masal değil, milletlerin hafızasıdır.

Acılarıyla, sevinçleriyle, günahlarıyla ve sevaplarıyla varoluşun yeryüzünde bıraktığı izlerdir.

Bizler, bu izlere bakarak geleceğimize yön verebiliriz. Hiçbir beşer hafızasız yaşayamayacağı gibi, tarihinden habersiz milletler de var olamaz.

Karacaoğlu’nın sevdiğim bir dizesi var: ‘Kim var imiş, biz yoğ iken.’ Biz yokken, Kocaeli’de; Traklar, Bithynialılar, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı vardı. Hepsinden bir iz, bir hatıra kaldı. Geleneklerimiz, kültür ve medeniyetimiz Osmanlıyla küreselleşti, bu zamana kadar geldi. Sahi nasıl bir medeniyetin varisiyiz? Gönül coğrafyalarımız neresidir, neden gönül coğrafyalarımızdır? Kocaeli 5000 yıllık tarihi serüvenin neresinde durmaktadır?

Bu yıl dördüncüsünü düzenlediğimiz Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi ve Kültürü Sempozyumuyla bu görkemli hafızayı deşifre etme, bilme, anlama, Kocaeli’den mazi ve istikbali eşzamanlı okuma gayretindeyiz.

Böylelikle; hem Kocaeli tarih ve kültür araştırmalarına derinlik katacak, hem de Kocaeli’ye mührünü vuran büyük devlet adamı Çoban Mustafa Paşa’yı şükranla yad edeceğiz. Pergelin merkezinde Kocaeli, çevresinde dünya olacak.

Bizler, bizden önce yaşayanların geleceği, bizden sonrakilerin geçmişiyiz. Bizden sonrakilere, yeryüzünde bir iz, bir eser bırakabilirsek vazifemizi yapmış olacağız.

Sempozyuma katkı sunan tüm üniversitelerimize, akademisyenlere, kıymetli hocalarımıza, bilim kurulu ve düzenleme komitesine şükranlarımı sunuyorum.

Sempozyumun ‘kim var imiş biz yoğ iken’ diye soran bizden sonrakilere yol gösterici bir kaynak olacağına inanıyor, hayırlara vesile olmasını diliyorum.



**İbrahim KARAOSMANOĞLU**  
Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı

## KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı

### KURULLAR/BOARDS

#### Başkan/President

İbrahim KARAOSMANOĞLU

#### Genel Koordinator

#### General Coordinator

Doç. Dr. Tahir BÜYÜKAKIN

#### Düzenleme Kurulu

#### Executive Board

Prof. Dr. Haluk SELVİ

Doç. Dr. İbrahim ŞİRİN

Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK

Dr. Ali YEŞİLDAL

Raşit FİDAN

Hasan YILMAZ

Hayriye SÖZER

Resül NARİN

#### Sempozyum Sekreterliği/Secretariate

#### Bilimsel Konular/Scientific Matters

Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK - 0264 295 60 23

Resül NARİN - 0544 207 87 80

#### İdari Konular (Ulaşım, Konaklama vb.)

#### Administrative Matters

Ali Kemal SANCAK - 0544 529 66 00

#### Basım Yılı: 2017

Web: <http://kocaelitarihsempozyumu.com>

Mail: [kocaelitarihsempozyumu@kocaeli.bel.tr](mailto:kocaelitarihsempozyumu@kocaeli.bel.tr)

## Bilim ve Danışma Kurulu

### Scientific and Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU

Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ

Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN

Prof. Dr. Cevdet KÜÇÜK

Prof. Dr. Chakib BENAFRI

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT

Prof. Dr. Emre DÖLEN

Prof. Dr. Enis ŞAHİN

Prof. Dr. Enver KONUKÇU

Prof. Dr. Erhan AFYONCU

Prof. Dr. Feridun EMECEN

Prof. Dr. Geza DAVID

Prof. Dr. Heath W. LOWRY

Prof. Dr. İdris BOSTAN

Prof. Dr. İlhan ŞAHİN

Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU

Prof. Dr. Maria Pia PEDANİ

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU

Prof. Dr. Nedim İPEK

Prof. Dr. Olena BAÇINSKA

Prof. Dr. Osman AKANDERE

Prof. Dr. Osman KÖSE

Prof. Dr. Özer ERGENÇ

Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU

Prof. Dr. Tofig MUSTAFAZADE

Prof. Dr. Viktor KIRYUKOV

Prof. Dr. Yuriy KOÇUBEY

Prof. Dr. Yusuf OĞUZUOĞLU

Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK

Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY

Doç. Dr. Ferhat TURANLI

Doç. Dr. Oleksandr SEREDA

Doç. Dr. Olga MAVRİNA

Doç. Dr. Serkan YAZICI

Doç. Dr. Svitlana KAYUK

Doç. Dr. Ümit EKİN

Doç. Dr. Vyacheslav STANİSLAVSKİY

# ULUSLARARASI ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VE KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU-IV

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON ÇOBAN MUSTAFA PAŞA &  
HISTORY-CULTURE OF KOCAELİ-IV

## ÖZETLER ABSTRACTS



# içindekiler

## contents

- 14 **Koca İli Livâsının Karadeniz Girişindeki Yoros Kazası**  
*Prof. Dr. Enver KONUKÇU*
- 15 **Kandıra-Araman Köyü'nün Osmanlı Tarihindeki Yeri ve Önemi**  
*Gülcan MEMİŞ, Yrd. Doç. Dr. Recep YAŞA*
- 16 **Trak Kültür Kontekstinde Bithynialılar'ın Yeri**  
*Prof. Dr. Engin BEKSAÇ, Yrd. Doç. Dr. Mustafa HATİPLER, Öğr. Gör. Şule Nurengin BEKSAÇ*
- 16 **Göçebe Uygarlığında "Çoban" ve "Çobanlık"**  
*Prof. Dr. İlhan ŞAHİN*
- 17 **Nikaia Kenti ve Asklepios Kültü**  
*Doç. Dr. Hülya BOYANA*
- 18 **İ.S. 4. Yüzyılda İzmit: Roma İmparatorluğu'nun Doğu Başkentliği Yapmış Bir Kent Üzerine Arkeolojik ve Tarihsel Bir Değerlendirme**  
*Prof. Dr. Ergün LAFLI*
- 19 **Antik Kaynaklar Işığında I. Constantinus'un (M.S. 306-337) Ölüm Yerinin Lokalizasyonu**  
*Yrd. Doç. Dr. Kamil DOĞANCI*
- 21 **Dragos Antlaşması'nın Tarihi Zemini**  
*Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU*
- 22 **Kocaeli Bölgesine Selçuklu Akınları**  
*Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOKSOY*
- 23 **Kuruluş Döneminde Osmanlıların Anadolu'da Sessiz Yürüyüşü II (1345-1387)**  
*Prof. Dr. Hasan Basri KARADENİZ*
- 24 **Fatih ve İnovasyon**  
*Prof. Dr. Haluk GÖRGÜN*
- 25 **XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazımı ve Akçakoca, Karamürsel Alp ve Süleyman Paşa'nın Siyasal Anlamı**  
*Arş. Gör. Mert Can ERDOĞAN*
- 26 **Osmanlı Kroniklerinde Çoban Mustafa Paşa**  
*Prof. Dr. Mehmet ÇELİK, Yrd. Doç. Dr. Hasan AKYOL*
- 27 **Hasenatı Seyyiatına Galip Bir Osmanlı Devlet Adamı: Gazi Çoban Mustafa Paşa**  
*Prof. Dr. Mustafa KESKİN*
- 28 **Çoban Mustafa Paşa'nın Eşi Yavuz Sultan Selim'in Hangi Kızı?**  
*Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ*

- 29 Çoban Mustafa Paşa'nın Mısır Beylerbeyliği, Kültürel ve Manevî Faaliyetleri ile İzmitli Seyyidi Efendi'nin Manzûme-i Ahlâk'ındaki Mesajları  
*Prof. Dr. Recep DİKİCİ*
- 30 Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin Medrese Müderrisliğinden Şeyhülislamlığa Giden Yol  
*Zeynep MORGÜL*
- 32 Venedik Baylos Raporlarına Göre İzmit Körfezi'nden Osmanlı Tersanesine Kereste Temini  
*Serap MUMCU*
- 33 XVI. Yüzyılda Osmanlı'da Taşra Doğancılığı: Koca İli Sancağı Örneği  
*Dr. Arif SARI*
- 34 Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Divan-ı Hümayûn'dan Kocaeli Sancağı Yöneticilerine Gönderilen Emirler  
*Dr. Ersin KIRCA*
- 35 Koca İli Sancağı Kanunnameleri'nin Koca İli Sosyo-Ekonomik Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi (H.937- M.1531 / H.1034- M.1624)  
*Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK*
- 36 Mühimme Defterlerine Göre Bozgun Yıllarında (1683-1699) Kocaeli  
*Yrd. Doç. Dr. İlhan GÖK*
- 37 XVII. Yüzyılın Başlarında Bir Mahalle Halkının Başkaldırı Hikâyesi: İzmitli Kadınların Paşa Sarayı ve Mahkeme Baskını  
*Doç. Dr. Zekai METE*
- 38 Kanunnâmeden Hemen Sonra: 1858 Arazi Kanunnâmesi'nin Kocaeli Sancağı'nda Uygulanması (1858-1864)  
*Arş. Gör. Zeynep AKAN*
- 39 Divan-ı Hümayun Nişan Kalemi Defterlerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kocaeli Sancağı'ndaki Malikâne Mukataaalar  
*Arş. Gör. Hakan DOĞAN*
- 40 Tarik-i Sultanî (İstanbul-Mekke Hac Yolu) Güzergâhında Kocaeli Menzilleri  
*Prof. Dr. Mustafa GÜLER*
- 41 İzmit Körfezi'nde Yabancı Filolar  
*F. Yavuz ULUGÜN*
- 42 19. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Nüfus Defterleri ve İzmit Kazası'nın Nüfusu  
*Yrd. Doç. Dr. Ferhat BERBER*
- 42 XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Karamürsel Kazasında Nüfus  
*Doç. Dr. Zafer ATAR, Prof. Dr. Muzaffer TEPEKAYA*
- 43 XIX. Yüzyıl Başlarında Gebze (Gekbüze)'de Ailenin Nicel ve Nitel Özellikleri (Tereke Kayıtlarına Göre)  
*Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ*

- 44 Kocaeli Sancağı'ndaki Müslümanlar İle Gayrimüslimlerin  
Mal Varlıklarının Mukayesesi (1805-1865)  
*Doç. Dr. Ümit EKİN*
- 45 19. Yüzyılın Ortalarında İzmit'te Kadınların Sosyo-Ekonomik  
Durumuna Dair İzler  
*Yasemin AKTAŞ*
- 46 19. Yüzyılın Ortalarında Kocaeli Halkının Taşınmaz Malları ve  
Düşündürdükleri  
*Yrd. Doç. Dr. Gülser OĞUZ*
- 47 Osmanlı Sultanlarının Konaklama ve Temaşa Yeri Olarak Kocaeli  
*Arş. Gör. Hüsnü Abdulkadir ÖZEL*
- 47 19. Yüzyılda İzmit'te Bataklıkların Kurutulması İçin Yapılan Çalışmalar  
*Dr. Derya GEÇİLİ*
- 48 İzmit Sancağı'nda Yabancı Sermaye  
*Müzeyyen ÜNAL*
- 49 XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bir Amerikan Misyonerinin Gözüyle  
İzmit ve Çevresi  
*Yrd. Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ*
- 50 Ahmet Vefik Efendi'nin Anadolu Sağ Kol Müfettişliği'nde  
(1863-1864) İzmit ve Eski Eserler  
*Yrd. Doç. Dr. Tülay ERCOŞKUN*
- 51 Koca Hüsrev Paşa ve Kocaeli Mutasarrıflığı  
*Yrd. Doç. Dr. Serdar ÖSEN*
- 52 Agah Efendi'nin İzmit Mutasarrıflığı  
*Doç. Dr. Serkan YAZICI*
- 52 Birlikte Yaşamdan Yol Ayrımına: Milliyetçilikler Çağında Darıca'da  
Türk-Rum Münasebetlerine Dair Gözlemler  
*Yrd. Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ*
- 53 İzmit Saat Kulesi'nin Modernizm ve Kent Mekanı Üzerine  
Düşündürdükleri  
*Sinan VARDAR*
- 55 II. Abdülhamid Devrinde İzmit Redif Taburu  
*Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇAKALOĞLU*
- 55 Hereke Fabrikası Fes Bölümünün Ne Zaman Kurulduğu Sorunu  
*Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU*
- 56 Ziraat Raporlarına Göre İzmit Sancağı'nda Tarım (1911)  
*Yrd. Doç. Dr. Halim DEMİRYÜREK*
- 56 Lahey Adalet Divanı'ndaki Hereke Halısının Hikâyesi  
*Dr. Mehmet TÜTÜNCÜ*



- 57 **İzmit Tehciri Davası**  
*Yrd. Doç. Dr. Nejdettin BİLGİ*
- 58 **Osmanlı Devleti Hizmetinde Gebzeliler**  
*Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARI*
- 58 **Kocaeli'nin Gururu Gölcük Tersanesi: Resmi Belgeler ve İstanbul Basınına Yansımalar (1933-1960)**  
*Doç. Dr. Zeki ÇEVİK*
- 59 **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gölcük Tersanesi'nin Yapım Süreci**  
*Yrd. Doç. Dr. Mahmut AKKOR*
- 61 **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ağaç Denizi Kocaeli**  
*Resül NARİN*
- 62 **İzmit/Kocaeli'nin İlk İşgalinden Kurtuluşuna Kronolojik Olaylar ve Değerlendirmeler (1919-1921)**  
*Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI*
- 62 **Milli Mücadele'nin İç Cephesi Kocaeli**  
*Prof. Dr. Adnan SOFULOĞLU*
- 63 **Kurtuluş Savaşı'nda Kara Fatma'nın Kocaeli Cephesindeki Hizmetleri**  
*Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL*
- 64 **Kurtuluş Savaşı'nda Karamürsel**  
*Doç. Dr. Mustafa HERGÜNER*
- 65 **Kod Adı: Küçük Doktor "Fahri Can"**  
*Prof. Dr. Nermin ERSOY*
- 66 **İngilizlerin ve Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin İzmit ve Çevresini Kontrolleri Altında Tutma Çabaları Çerçevesinde Ahmet Anzavur'un Bölgedeki Faaliyetleri**  
*Prof. Dr. Osman AKANDERE*
- 67 **İsmail Canbolat Bey'in Mebusan Meclisi'ndeki Faaliyetleri**  
*Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ*
- 68 **1920 Meclisi'nde Hafız Abdullah Efendi (Tezmir)**  
*Prof. Dr. Selda KILIÇ*
- 68 **Teşkilat-ı Mahsusa Komitacılığından İzmit Mebusluğuna: Sapançalı Hakkı Bey**  
*Yrd. Doç. Dr. Seydi Vakkas TOPRAK*
- 70 **Milli Mücadele'de Gebze Kaymakamlarının Kaçırılmaları Olayı**  
*Prof. Dr. Haluk SELVİ*
- 71 **1921-1925 Yılları Arasında Ahmet Şükrü Bey'in Kocaeli'deki Faaliyetleri**  
*Yrd. Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU*
- 72 **Reklam ve İlanlar Işığında Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kocaeli ve Çevresinde Ticarî ve Kültürel Hayat**  
*Yrd. Doç. Dr. Fatma AÇIKGÖZ*

- 73 **Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmit'te Eğitim**  
*Dr. M. Serhan YÜCEL, Yrd. Doç. Dr. Taner BİLGİN*
- 73 **Harf İnkılabının Kocaeli Basınına Yansımaları**  
*Dr. Ekrem SALTİK*
- 75 **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kocaeli Vilayeti'nde Sıtma Mücadelesi (1923-1938)**  
*Doç. Dr. Önder DUMAN*
- 75 **Darıca'daki Aslan Çimento Fabrikası'nda 1930'lu Yıllarda Çalışan Teknik Elemanlar İle Memurların Eğitim Durumlarının İncelenmesi ve Ücretlerinin Karşılaştırılması**  
*Prof. Dr. Emre DÖLEN*
- 76 **Kabotaj Kanunu Etkinliklerinden Bir Seyir: İzmit Deniz Yarışları (10 Temmuz 1938)**  
*Yrd. Doç. Dr. Dilara USLU*
- 77 **Tek Parti Döneminde Kocaeli'de Beden Eğitimi Mükellefiyeti Uygulamaları**  
*Prof. Dr. Fahri SAKAL*
- 79 **Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus Devlet İdeolojisi Bağlamında "İzmit Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi Müzik Kolu" Etkinlikleri**  
*Yrd. Doç. Dr. Gülşen ERDAL*
- 80 **İzmit (Kocaeli) Halkevi'nin Eğitim ve Kültür Faaliyetleri (1932-1951)**  
*Yrd. Doç. Dr. Mevlüt YÜKSEL*
- 81 **Halkevleri İçin Bir Bütçe Denemesi: Kocaeli Örneği**  
*Dr. Ahmet AKTER*
- 82 **Tek Partili Dönemde Sanayi İstatistiklerine Göre Kocaeli'nin Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi**  
*Yrd. Doç. Dr. Seher BOYKOY*
- 83 **Fabrikasına Nitelikli Personel Yetiştiren Okul: Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu**  
*Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI*
- 84 **Rıfat Yüce'nin 1940 ve 1950'lerdeki Kocaeli ve Çevresinde Yaptığı Geziler**  
*Ekrem Mücahit SARI*
- 84 **Çok Partili Hayatın İlk Yıllarından 1960 Askeri Darbesine Kocaeli'de Siyasal Hayat**  
*Doç. Dr. Esmâ Torun ÇELİK*
- 85 **Kocaeli'nde Demokrat Parti'nin Kuruluşu**  
*Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZÇELİK*
- 87 **Demokrat Parti İktidarına Yerel Basından Eleştirel Bir Bakış: Türk Yolu Gazetesi**  
*Yrd. Doç. Dr. Selma ÇETİNKAYA*

- 88 Demokrat Parti Kocaeli Milletvekillerinin 1950-1957 Dönemi Ekonomi Politikalarına Bakışı  
*Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN*
- 89 1950'li Yıllarda İzmit'te Sanayi Alanındaki Gelişmeler  
*Dr. Bilal TUNÇ*
- 90 Türk-Amerikan İlişkilerinin Kocaeli Arkeolojisine Yansıması  
*Aylin GÖLCÜK, Rıdvan GÖLCÜK*
- 91 Mudarlı Menşeli Tarih Araştırmacısı: Dr. Selahattin Tansel  
*Prof. Dr. Enver KONUKÇU*
- 93 Kocaeli'nin Yetiştirdiği Değerlerden Prof. Dr. Talat Tekin ve Şiir Dünyası  
*Prof. Dr. Nesrin KARACA*
- 94 Kocaeli Sancağı'nın Paşalara Tevcihi Uygulaması Bağlamında Ortaya Çıkan İdari Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme  
*Prof. Dr. Orhan KILIÇ*
- 95 1340-41 Tarihli Türk Ticaret Salnamesi Işığında İzmit Vilayeti  
*Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ*
- 96 Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilayeti Mülki Yapılanma Tarihi I (1924-1954)  
*Prof. Dr. Enis ŞAHİN, Sinan DEMİRAĞ*
- 98 Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ve Merkezî Asya'da Karahanlı Külliyelerine Mukayeseli Bir Bakış  
*Dr. Kayrat BELEK*
- 99 Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin 1662-1682 Yılları Arası Vakıf Muhasebesi (Gelirleri, Giderleri, Personel Ve İmaret Giderleri İle Çeşitli Masrafları)  
*Osman TAŞKIN*
- 100 Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi  
*Uzm. Abdullah ÇAKMAK*
- 101 İstanbul Müzelerinde Bulunan Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesine Ait Eserler  
*Dr. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER*
- 102 The Mamluk's Influences in Ottoman Architecture, Gebze Çoban Mustafa Paşa Mosque as Example  
*Dr. Ibrahim HASSANEIN*
- 103 Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin Ejder Figürlü Tokmakları Hakkında  
*Yrd. Doç. Dr. Gökben AYHAN*
- 105 Çoban Mustafa Paşa'nın Kurduğu Menzilhanelerdeki Tarikatlar: Gülşenilik ve Mevlevilik  
*Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Nizamettin ARSLAN*

- 105 Çoban Mustafa Paşa Camii Süsleme Programı Üzerine Düşünceler  
*Yrd. Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER*
- 106 Osmanlı Vakıf Medeniyetinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii ve İmaretı Vakfiyesi  
*Prof. Dr. Yasin FAHJAN, Yrd. Doç. Dr. Ferhat PAKDAMAR, Dr. Muhammed ÇELEBİ*
- 108 Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii Müezzin Mahfilinin Osmanlı Sanatındaki Yeri  
*Yrd. Doç. Dr. Zeynep DEMİRCAN AKSOY*
- 109 Gebze'nin Kentleşme Sürecinde Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin Önemi  
*İsmail KAHRAMAN*
- 112 Osmanlı Cami Kültürünün Oluşumunda Vakfiyelerin ve Külliyelerin Rolü: Gebze Çoban Mustafa Paşa Vakfiyesi ve Külliyesi Örneği  
*Yrd. Doç. Dr. Ali CANÇELİK*
- 113 Divanü Lügati't-Türk'teki Yeme-İçme Kültürünün Kocaeli Manav Türkmenlerindeki Yansımaları  
*Yrd. Doç. Dr. Ayşe DUVARCI*
- 114 Kocaeli ve Çevresinde Muhacirlerin Kentin Gastronomisine Yaptığı Katkıları  
*Öğr. Gör. Ersin UĞURKAN*
- 115 Gastronomi Turizmi Bağlamında Kandıra Mutfağının Unutulmuş Lezzetleri  
*Öğr. Gör. Ömür ALYAKUT, Yrd. Doç. Dr. Tülay POLAT ÜZÜMCÜ*
- 115 Kocaeli Yöresel Yemeği Umaç Çorbası ve Merkezi Asya Türk Mutfağındaki Umaç: Tarihi-Karşılaştırmalı İnceleme  
*Prof. Dr. Sulayman Turduyev KAYIPOV*
- 117 İzmit Sancağı'nda Yaşayan Manavlarda Halk Hekimliği ve Ocak Kültü  
*Ali AKTAŞ*
- 118 Kocaeli Peşkir İşlemelerinden Örnekler  
*Yrd. Doç. Dr. Mine CAN*
- 119 Kocaeli ve Sakarya Türkülerinde Motifsel Nitelik Taşıyan Çiçek, Hayvan, Renk Unsurlarının Türk Mitolojisi Ve Türk Sanatındaki Yeri  
*Doç. Dr. Feyzan GÖHER VURAL*
- 120 Kocaeli Ağzında Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerine Özgün Kelimeler  
*Yrd. Doç. Dr. Nurdin USEEV*
- 120 Türkiye'de Kocaeli Bölgesi ve Kırgızistan'da Çüy Bölgesi Örneğinde Akrabalık Terimlerine Mukayeseli Bir Bakış  
*Dr. Negizbek ŞABDANALİYEV*
- 121 Anonim Bir Menâzil-i Hacc'a Göre Kutsal Yolculuğun Durak Noktaları: Menâzil-i Gökbuze ve Menâzil-i Hersek Ma' Derbend-i Yeni Köy  
*Okt. Tahsin HAZIRBULAN*

- 123 **Kara Davud Ve Menar Şerhi**  
*Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN*
- 125 **Kocaelili Ak Ali ve Câmîü'l-Ahbâr Adlı Eseri**  
*Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK*
- 126 **Kahramanların Medeniyet İnşasındaki Rolü: Malkoçoğlu Örneği**  
*Erem ŞENTÜRK*
- 127 **Kahramanlık Filmlerinde Kimlik Temsilleri ve Malkoçoğlu Filmlerinde Öteki Olmak**  
*Dr. Ahmet TÜLÜCE*
- 128 **Kahramanlık Olgusu ve Malkoçoğlu'nun Türk Sinemasındaki Temsilleri**  
*Arş. Gör. Ümmühan MOLO, Orhan FAİGOV*
- 129 **Muhteşem Yüzyıl Dizisinde Malkoçoğlu Karakteri ve Değişen Kültürel Bellek**  
*Arş. Gör. Emel ATEŞÇİ, Arş. Gör. Gözde İSLAMOĞLU*
- 129 **Tarihsel Süreçte Kocaeli Kent Yaşamında Spor Yayınları**  
*Doç. Dr. Levent ATALI, Sercan KARABACAK*
- 130 **Kocaeli Üniversitesi'nin Tarihsel Süreçteki Basılı Yayınları**  
*Burçin SAĞLAM*
- 131 **Kocaeli ve Yöresinde Tarihsel Sergilemeye Yönelik Mimari Tasarım İlkeleri: Başiskele İlçesinde "Servetiye Cephesi" Temalı Planetarium ve Bilim Merkezi Müzesi Mimari Projesi**  
*Prof. Dr. Nevnihal ERDOĞAN, Türkiz ÖZBURSALI, Hikmet Temel AKARSU*
- 132 **İzmit'te Çinili Yapılar**  
*Dr. Şennur KAYA*
- 133 **Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler**  
*Arş. Gör. Burak Muhammet GÖKLER*
- 133 **İzmit Sırrı Paşa Konağı Bezemeleri**  
*Öğr. Gör. Yıldırım KARADENİZ*
- 134 **Gebze Tarihi ve Kültür Varlıkları**  
*Dr. Taner AKSOY*
- 136 **Gebze Türbeleri ve Bu Türbelerin Halk Kültürüne Etkileri**  
*Veli GÜVEN*
- 137 **Cisr-i Mustafa Paşa (Mustafa Paşa Köprüsü) ve Tarihten Günümüze Kadarki Önemi**  
*Yrd. Doç. Dr. Veysi AKIN*
- 138 **Gebze Malkoçoğlu Mehmed Bey Türbesi**  
*Volkan ŞENEL*
- 140 **İzmit Kentsel Sit Alanındaki Kültür Varlığı Yapıların Strüktürel Niteliklerinin Özgünlük Durumu Üzerinden Değerlendirilmesi**  
*Yrd. Doç. Dr. Nurdan KUBAN, Dr. İsmail Talih GÜVEN, Yrd. Doç. Dr. Deniz GERÇEK*

## *Koca İli Livâsının Karadeniz Girişindeki Yoros Kazası*

**Prof. Dr. Enver KONUKÇU**  
**Atatürk Üniversitesi**

Kocaili Livâsı, XVI. yüzyılda, önemli merkezlerden biri idi. Marmara, Boğaz ve Karadeniz ile kıyısı vardı. Doğuda ise sınır Melen Nehri kıyılarında son buluyordu. XIII-XIV. yüzyıllarda oldukça hareketli olaylar cereyan etmiş ve Laskarisler ile Palaiologoslar Türkler karşısında devamlı sınır kaybına maruz kalmıştır. Kısa zaman sonra da, Bizanslıların Bithynia'sı el değiştirmiştir. Osmanlı Beyliği ile yörenin temasları üç aşamalı şekilde cereyan etmiş ve XIV. yüzyıl sonlarına doğru da tamamen el değiştirmiştir. Kocaili'nin Nikomedialı zamanlarında, Osman ve Orhan Beylerin gayretleri ile Akçakoca, Konur Alp ve Gazi Abdurrahman'ın akınları sonrasında bölge tamamen beyliğin eline geçmiştir. Önce Sakarya'nın aşağı kısımları ele geçirildi. Günümüzdeki Sapanca ile Adapazarı'nı üs yapan bu komutanlar ikinci aşamada Ağaç Denizi diye belirtilen geniş yarımada'nın önemli bir bölümünü ele geçirmişlerdir. Osman Gazi, verdiği karar ile fatihlerinin adına birine Kon Alp İli, diğerine de Akça Koca'dan dolayı da Kocaili adını vermişti. Bu üç komutanın sağlığında Osman Gazi'nin de son zamanlarında Kandıra, Samandıra ve Aydos Kaleleri ele geçirilmiştir. Üçüncü aşamada ise Yıldırım Bayezid'in saltanatında Karadeniz kıyısındaki Şile zapt edildi. Timurtaş Paşa oğlu Yahşi Bey, Boğaza kadarki yöreyi de kesin olarak Osmanlı Beyliği'ne dâhil etmiştir. Bu arada, Rumeli'ye geçişler için de yeni bir üs meydana getirilmiştir. Burası, Karadeniz'in girişindeki Yoros idi.

Eski bir geçmişe sahip olan Yoros, Grekçedir. Karadeniz kıyılarını tasvir edenler buranın Anadolu tarafında, Karadeniz'den Boğaz'a girişte, yüksekçe bir tepe üzerinde olduğuna dikkati çekerler. 1204 sonrası Latin hâkimiyetine giriş ve Cenevizliler ile Venedikliler Karadeniz ticareti için Yoros'u da üs hâline getirmişlerdir. Boğaz'ın Rumeli/Trakya yakasında da aynı tarz yapılanmalar göze çarpmaktadır. Kefken, Şile ve Riva gibi gemicilerin fırtınalı havalarda sığınaklarından biri de Boğaz girişindeki Yoros Kalesi/yöresi idi. Osmanlılar Samandıra ve Aydos fethinden sonra, Yoros'a kadar ilerlemişler 1323 öncesi hâkimiyetlerine almışlardır. Yıldırım Bayezid zamanında Göksu

kenarındaki Anadolu Hisarı da Boğaz kontrolü için önemli bir yer idi. Dukas'ın işaret ettiğine göre, 1453 öncesi Fatih Sultan Mehmed, Bizans İmparatoru'nun elçisine, bütün Anadolu tarafı Türklere aittir, demişti. Yoros, deniz kenarında bir de kasabaya sahipti. Sonraları burası da Rumeli'deki gibi Anadolu Kavağı adını almıştır. Beykoz tarafındaki Yuşa Tepesi de Müslümanların kutsal yerlerinden idi. Buradan Yoros'un manzarası harikulade idi ve temaşalık-seyrangâhlık için kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1530 tarihli Muhasebe Defterine göre Yoros, Kocaili Livâsı'nın, Boğaz önündeki kasabası/kazasıdır. Otuz kadar da köy yerleşmesine sahipti. Yoros gibi Boğazkesen ve Yenice kaleleri de koruyucu askerlerin iskân yeri idi. Birçok batılı gezgin gibi XVII. yüzyılın ilk yarısında da Evliyâ Çelebi, Yoros ve Kavak'dan söz ederek, kısaca tanıtımını yapmıştır. Yoros, tarihi akışta da önemini korumuştur. Osmanlı-Rus harplerinde sık sık tehdit edilmiş ve bir ara da Kazak Şaykaları Yoros kontrolünden kurtularak, aşağıda Yeni Köy'e kadar inmişlerdir. Bu sıralarda yine Kocaili'ne bağlıdır. Beykoz, Riva ve Gebze ile sınırlanmıştır. Yoros kale adı olarak kullanılırken, sonraları aşağıdaki köy/kasaba nedeni ile Kavak diye anılmıştır. Rumeli'dekinden ayırt edilmek için de Yoros altına Anadolu Kavağı denilmiştir.

## *Kandıra-Araman Köyü'nün Osmanlı Tarihindeki Yeri ve Önemi*

**Gülcan MEMİŞ**

**Yrd. Doç. Dr. Recep YAŞA**

**Sakarya Üniversitesi**

Orhan Gazi döneminde, Akça Koca tarafından Palaiologoslar yönetimindeki Bizans Devleti'nden ele geçirilen merkezlerden biri de "Araman Pazarı" olarak bilinen Kandıra'ya bağlı "Araman" köyüdür. İpek Yolu üzerinde yer alan Araman Köyü, iktisadi ve kültürel önemini Osmanlı döneminde de devam ettirmiştir. Bunun sonucu olarak Orhan Gazi adına ahşaptan bir cami ve daha sonra Hamza Bey adına bir zaviye inşa edilmiştir. Evkaf kayıtlarına göre XVI. yüzyılda inşa edilen Araman Köyü'ndeki bu zaviye, buranın bir ticaret merkezi olmasının yanı sıra bir kültür merkezi olduğunu da göstermektedir. Nitekim yaptığımız araştırmalarda, tarihi belgeler ve arşiv kayıtları da bunu doğrulamaktadır.

## *Trak Kültür Kontekstinde Bithynialılar'ın Yeri*

**Prof. Dr. Engin BEKSAÇ**  
**Yrd. Doç. Dr. Mustafa HATİPLER**  
**Öğr. Gör. Şule Nurengin BEKSAÇ**  
**Trakya Üniversitesi**

Trak soylu halklardan olan Bithynialılar'ın genel Trak kültür oluşumu içindeki yeri ve diğer Trak soylu halklar ile ilişkileri bağlamında Bithynia'nın kültürel kimliği ve tarihteki yerinin değerlendirilmesi bildirinin ana amacını teşkil etmektedir.

Bildiri kapsamında Traklar'ın coğrafi şekillenmesi; kültürel prosesleri, kimlikleri ve özellikleri ele alınarak Bithynialılar'ın durumu ve özellikleri ile tarihsel önem ve anlamları değerlendirilecektir.

## *Göçebe Uygarlığında “Çoban” ve “Çobanlık”*

**Prof. Dr. İlhan ŞAHİN**  
**İstanbul Aydın Üniversitesi**

İnsanlık tarihinin önemli bir kısmını teşkil eden göçebelik, esasında doğaya fazla el değmeden hayvan sürüsü ile birlikte mevsimlerin ritmine uygun bir hayat tarzıdır. Bu ilişkiler ve hayat tarzı çerçevesinde göçebeliliğin, Avrasya'da başta Türk halkları olmak üzere diğer halkların tarih sahnesine çıkışlarında, bu halkların oluşumunda ve sosyal ve idarî yapılanmasında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu bağlamda göçebeliliğin kendine özgü uygarlık değerlerinin olduğu da bir gerçektir. Bu bakımdan bildirimizde Orta Asya'dan Anadolu'ya göçebeliliğin önemli bir uygarlık değeri olan çoban ve çobanlık konusunu ele almak istiyoruz.

Bildirimizde önce “çoban” ve “çobanlık” terimlerinin etimolojisi açıklanmaya çalışılacak, sonra tarihî süreç içinde insan-tabiat ve hayvan ilişkileri çerçevesinde çoban ve çobanlık mesleğinin doğuşuna yer verilecek, daha sonra ise söz konusu mesleği icra edenlerin yetiştirmeleri, çeşitleri, özellikleri, hayvanlar üzerindeki uzmanlıkları ve hayvanları idare etme sanatları ele



alınacak ve ayrıca söz konusu terimin yönetim alanı da dâhil olmak üzere Türk ve İslâm uygarlığındaki diğer yansımalarına mukayeseli olarak değinilecektir. Böylece Gebze'nin gelişmesi yönünde önemli bir tesisin kurucusu olan ve Çoban Mustafa Paşa adıyla ün salan devlet adamının adındaki "çoban"ın anlamı ve dayandığı temeller daha iyi anlaşılacaktır.

Bildirimizde yazılı malzemelerden başka 2006 yılından beri devam eden Living History of Central Asian People adlı projemizin sözlü kaynakları ile hem Orta Asya'da hem de Anadolu'da yerinde yaşama yöntemiyle elde edilen bilgiler kullanılacaktır.

## *Nikaia Kenti ve Asklepios Kültü*

**Doç. Dr. Hülya BOYANA**  
**Ankara Üniversitesi**

Antik Dönem'de Bithynia Bölgesi'ne başkentlik etmiş olan Nikaia Kenti'nin en eski adı "Helicore" (sarmaşığı bol, bağı bol)'dir. III. Aleksandros'un ölümünden sonra Lysimakhos tarafından yeniden kurulmuş ve Antipatros'un kızına izafeten de Nikaia adı verilmiştir.

Nikaia Kenti konumu nedeniyle uzun yıllar askerî ve ticari önemini korumuştur. Kara ve deniz yolları ile çevredeki kentlere ulaşımı sağlayan önemli bir kavşak noktası olmuştur. Ayrıca kent Roma imparatorlarının kült bekçiliğini yapmış ve önemli bir konaklama merkezi olmuştur.

Bu çalışmamızda Askania Gölü kıyısında kurulmuş olan Nikaia Kenti'nde Tanrı Asklepios'un tapınımını yazıtlar ve sikkelere dayanarak incelemeye çalışacağız.

Bildirimizde Şifa ve Sağlık Tanrısı Asklepios hakkında bilgi verdikten sonra, Nikaia'daki kültü üzerine epigrafik belgelere ve nümizmatik verilere göre çalışma yapacağız.

## *İ.S. 4. Yüzyılda İzmit: Roma İmparatorluğu'nun Doğu Başkentliği Yapmış Bir Kent Üzerine Arkeolojik ve Tarihsel Bir Değerlendirme*

**Prof. Dr. Ergün LAFLI**  
**Dokuz Eylül Üniversitesi**

İzmit, Eskiçağ'daki ismi ile "Nikomedeia" (Yunanca'sı "Νικομήδεια") kurulduğu İ.Ö. 264 yılından itibaren Anadolu'nun en önde gelen kentlerinden biri olmuştur. Bilindiği gibi, Roma İmparatoru Gaius Aurelius Valerius Diocletianus (hüküm süresi İ.S. 284-286 ve 286-305), tetraşi sistemini uygulamaya soktuğunda, İ.S. 286 yılında Nikomedeia'yı Roma İmparatorluğu'nun doğudaki başkenti yaptı. Bu dönemde Gotların daha önce yıkmış olduğu kent onarıldı; kent doğuya kaydırılarak, surları yeni bölgeyi de içine alacak biçimde yenilendi. Kente hipodrom, saray, tapınak, hamam, resmi yapılar, darphane ile tersane yapıldı. Kentte Demeter Tapınağı ile iki yanında sekizer sütunlu imparatorluk kültü tapınakları bulunuyordu. Bu alan bir sütunlu caddeyle limana bağlanıyordu. Alanda ayrıca bir sunak ile bir Demeter Heykeli vardı.

Nikomedeia, İ.S. 324'te eş imparator Valerius Licinius (İ.S. 308-324), I. Konstantin (İ.S. 306-337) tarafından Chrysopolis (Üsküdar) Savaşı'nda yenilene kadar, Roma İmparatorluğu'nun doğu başkenti ve en önemli kenti olarak kaldı. I. Konstantin savaşımdan ardından düşmanı Licinius'u Nikomedeia'ya sürdü. Bu yengiden sonra imparator Nikomedeia'da karısı ile kızı için birer saray ile bazilika yaptırdı. I. Konstantin bu savaştan sonraki altı yıl boyunca, İ.S. 330 yılında yakınlardaki Byzantion'u (İstanbul-Sarayburnu) yeni başkent olarak ilan edene değin, Nikomedeia'da ikamet etti. I. Konstantin İ.S. 337 yılında Nikomedeia yakınlarda bir kraliyet villasında öldü. Yeni başkente Asya'dan ulaşan yolların kavşağında bulunması nedeniyle Nikomedeia İ.S. 11 Mayıs 330 tarihinde Konstantinoupolis'in başkent olmasından sonra da önemini korumaya devam etti. Ayrıca bu yüzyılın başlarında Valerius Licinus'a yenilen Roma İmparatoru Gaius Valerius Galerius Maximinus (İ.S. 305-312), pagan olmasına karşın, halkı kazanmak için Nikomedeia Valisi'nden Hristiyan tutukluları özgür bırakmasını istedi;

ancak paganlar fermana karşı çıkıp Hristiyanları Nikomedeia'dan sürdüler.

İ.S. 24 Ağustos 358 tarihinde meydana gelen büyük bir deprem Nikomedeia'da çok büyük bir yıkıma yol açtı ve bu felaket depremi takip eden ve 50 gün süren bir yangınla tamamlandı. Nikomedeia depremden sonra daha küçük ölçekli olarak yeniden kuruldu. İ.S. Aralık 362'de yine deprem oldu ve Nikomedeia'da ayakta kalan son yapılar da yıkıldı. Kent tekrar İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısında Bizans İmparatoru I. Ioustinianous (İ.S. 527-565) yeni kamu binalarıyla tekrar büyümüştür; ancak bu büyüme kısa süreli olmuştur. Kent orta ölçekli bir kent olarak 1337'deki Osmanlı fethine değin yaşamını sürdürmüştür.

Bu bildiride İzmit için uzun süren İ.S. 4. yüzyıldaki bütün süreç tarihsel ve arkeolojik bilgilerle bütüncül olarak ele alınacaktır.

## *Antik Kaynaklar Işığında I. Constantinus'un (M.S. 306-337) Ölüm Yerinin Lokalizasyonu*

**Yrd. Doç. Dr. Kamil DOĞANCI**  
**Uludağ Üniversitesi**

I. Constantinus 272'de Naissus'da (=Niş) doğmuş, gençliğinde imparator Diocletianus'a rehine olarak verilmiş ve onun Filistin Seferine katılmak zorunda kalmıştır. Daha sonra M.S. 306-337 yılları arasında 31 yıl Roma imparatorluğu yapmıştır.

I. Constantinus dönemi hakkında diğer dönemlere oranla daha çok kaynak bulunmasına rağmen, bu dönemle ilgili birçok nokta hala aydınlığa kavuşturulamamıştır. Tebliğimizin konusu olan I. Constantinus'un ölüm yeri meselesi de bunlardan biridir. Eusebius ve Zosimus gibi antikçağ yazarları Constantinus dönemi hakkında ayrıntılı bilgiler verirler. Anonim bir eser olan Origo Constantini Imperatoris (İmparator Constantinus'un Yükselişi) de Constantinus zamanını ele alır. 306-324 arası olayları ayrıntılı bir şekilde ele alırken 324'ten imparatorun ölümüne kadarki olayları özet şeklinde anlatır.

Hristiyanlık tarihi açısından önemli bir figür olan I. Constantinus'un ne zaman Hristiyan olduğu meselesi tartışmalıdır. Tüm antik yazarlar onun ölmeden önce Hristiyanlığı kabul ettiği konusunda hemfikirdirler. Ancak zamanlama konusunda farklı görüşler vardır. Her ne kadar birçok araştırmacı onun M.S. 312'deki Milvian Köprüsü Savaşı'nın hemen öncesinde Hristiyan olduğunu iddia etse de elimizdeki veriler imparatorun ölüm döşeğinde vaftiz olduğunu gösterir. Antik yazarların verdikleri bu bilgilere göre I. Constantinus kesin olarak ölüm döşeğine kadar vaftiz olmamıştır ve dolayısıyla o ana kadar teknik olarak Hristiyan değildir.

I. Constantinus başkent Constantinopolis'te Persler üzerine bir sefer düzenlemeyi planladığı sırada 337 yılının Nisan ayında hastalandı. Hastalığını müteakip hemen Nikomedia'ya gitti. Nikomedia Körfezi'nin güney kıyısında yer alan Drepanum kaplıcalarının hastalığına iyi gelebileceğini düşünüyordu. Daha sonra annesinin onuruna Helenopolis (Altınova) olarak adlandırılan kentte annesi tarafından Aziz Lucianus onuruna yaptırılan kilisede dua etti ve sonra Nikomedia'ya geçerek oradaki piskoposlara Ürdün Nehri'nde vaftiz olmak istediğini söyledi ve burada Nikomedia Piskoposu Eusebius tarafından vaftiz edildi.

Vaftiz olduktan kısa süre sonra M.S. 22 Mayıs 337'de öldü. Antik dönem tarihçileri arasında da Constantinus'un ölüm yeri hakkında bir fikir birliği yoktur. İmparatorun Nikomedia yakınlarında öldüğü tartışılmaz bir gerçektir. Ancak Nikomedia kent merkezinde mi yoksa yakınlarındaki bir yerleşimde mi öldüğü konusu tartışmalıdır. Ne yazık ki, imparatorun son günlerini ve cenaze merasimini ayrıntılı bir şekilde anlatan Eusebius dahi onun ölüm yerini belirtmez. Aurelius Victor Liber de Caesaribus (M.S. 361) adlı eserinde I. Constantinus'un Nikomedia kırsalındaki Achyrona'da öldüğünü iddia eder. Eutropius ise Breviarium'unda (M.S. 369) onun Nikomedia'daki bir villada öldüğünü belirtir. Cenazesi vasiyetine uygun olarak Nikomedia'dan Konstantinopolis'e getirilmiş ve Kutsal Havariler Kilisesi'ne defnedilmiştir.

## *Dragos Antlaşması'nın Tarihî Zemini*

**Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU**  
**Ondokuz Mayıs Üniversitesi**

Dragos Antlaşması, 1081'de Doğu Roma İmparatorluğu ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında yapılan bir antlaşmadır. Bu antlaşma ile Doğu Roma İmparatoru Aleksios Komnenos, Marmara Denizi'nin doğusunu Selçuklulara ait olarak kabul edip taraflar arasında dostluk tesis etmeyi başarmıştır. Böylece Anadolu'daki Türk varlığı Romalılar tarafından tescillenmiş oldu. Acaba Aleksios Komnenos'u böyle bir antlaşmanın altına imza atmaya sürükleyen sebepler nelerdi?

Sultan Alp Arslan Malazgirt Savaşı'nı kazandıktan sonra Roma İmparatoru Romanos Diogenes ile bir antlaşma imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre Urfa ve Menbic Selçuklulara bırakılacağı gibi her yıl vergi ve istendiğinde asker gönderilecekti. Ancak Diogenes tahttan indirildi, önce kör edildi sonra da öldürüldü. Yaptığı antlaşma da kabul edilmedi. Bunun üzerine Sultan Alp Arslan Anadolu'nun fethi emrini verdi.

Anadolu'nun fethi aşamasında ilk olarak Saltuklu ve Mengüceklî beylikleri ortaya çıktı. Böylece Doğu Anadolu savunma hattı ele geçirildi. İç Anadolu hattı ise Danişmendîlerin hâkimiyeti altına girdi. Geriye bir tek Batı Anadolu hattı kaldı ki Kutalmışoğlu Süleyman Şah da İznik'i ele geçirince, Roma hâkimiyeti Marmara Denizi'nin batı yakasıyla sınırlanmış oldu. Üstelik Nikêphoros Botaneiatès, Süleymanşah'ın desteğiyle tahta çıktığında Selçuklu askerleri Üsküdar'da ordugâh kurmuşlardı. Aleksios Komnenos darbe yaparak tahta geçtiğinde böyle bir vaziyette iktidarı devralmıştı. Bu olumsuzluklar yetmezmiş gibi Balkanlardan İstanbul'a yönelen Norman akınları durumu daha da kötüleştirmekteydi. Mevcut şartları göz önüne alan Aleksios Komnenos, Marmara Denizi'nin doğusunu Türklere bırakarak Selçuklularla anlaşmayı yeğlemiş ve Normanlar üzerine yönelmiştir.

## *Kocaeli Bölgesine Selçuklu Akınları*

**Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOKSOY**  
**Adnan Menderes Üniversitesi**

Türk Milleti beş bin yıllık tarihî geçmişi ile dünya milletlerinin en büyüklerinden birisidir. Bu büyük millet Orta Asya bozkırlarında tarih sahnesine çıktıktan sonra kısa süre içerisinde çeşitli iklimlere değişik sebeplerden dolayı göç etmiş ve buralarda farklı adlarla anılan devletler kurmuşlardır. Bu bölgelerden birisi de Anadolu olmuştur.

Türkler, tarihte harpçi ve fatih millet olarak tanınırlar. Hayatı başka hiçbir millette görülmeyen ölçüde hareket halinde geçmiş ve tarihi, dünyanın çeşitli bölgelerindeki savaşları ve mücadeleleri ortamında gelişmiştir. Türk milletinin bu karakter yapısı çeşitli tarzlarda tefsir edilmiştir. Hakikaten Türk savaşları, tesadüf, kan dökücülük, servete susamışlık gibi iptidai ve yüksek görünme, şan ve şeref arzusu gibi basit içgüdülerle değil, fakat doğrudan doğruya insanlıktan kaynak alan bir felsefi düşünceye dayanıyordu. Bu felsefenin temeli “güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar” dünyayı Türk idaresine almak ülküsü şeklinde özetlenebilir. Türk Tarihinin çeşitli bölge ve devirlerinde bütün sayılı başbuğ, hakan ve sultanlar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmasından tespit etmek mümkündür. Bu ülkeye Asya Hunlarından Osmanlılara kadar bütün Türk devletlerinde tesadüf edilmektedir. Sayısız Türk savaşlarını manalandıran ve Türklerin “fatih millet” payesine yükselmesi sebebinin açıklayan bu düşünce elbette Selçuklu Türklüğünde de yaşıyordu.

Stratejik bir öneme sahip olan Anadolu, tarihin muhtelif çağ ve devirlerinde, doğrudan doğudan ve batıdan derin değişiklikler ve izler bırakan, büyük istilalara ve göçlere maruz kalmıştır. Anadolu üzerinde kalıcı etki bırakan devletlerin başında Romalılar gelmektedir. Romalılar, yaptıkları büyük yollar ve bu yollar üzerinde vücuda getirdikleri müstahkem kaleler ve şehirler sayesinde, bu ülkeye ekonomik ve kültürel bir birlik vermeye çalıştılar. Ancak VI. Yüzyıl ile VII. Yüzyılın başında vuku bulan Doğu Roma-İran mücadelesi Anadolu için büyük bir felaket oldu. Kurulan şehirler ve kasabalar harabe haline gelmiştir. Bu mücadeleyi takiben başlayan ve birkaç asır

devam eden, Arap-Doğu Roma mücadelesi ise daha fazla yıkılmasına ve harap olmasına yol açtı. Üç buçuk yıl süren bu mücadeleler neticesinde Anadolu şehirlerini enkaz haline getirmiş ve memleketin nüfusunu azaltmış ve bazı bölgeleri adeta çöle çevirmiştir.

VII. yüzyılda Doğu Roma İmparatoru Heraklius'un halefleri zamanında mülki ve askerî teşkilat tamamen değiştirilmiş ve bu ülke 18 Thema/Tem'e ayrıldı ki, Kocaeli bölgesi Optimat Tem'inde bulunuyordu. Merkezi o zamanki adıyla Nikomedyâ şimdiki adıyla İzmit'ti.

## ***Kuruluş Döneminde Osmanlıların Anadolu'da Sessiz Yürüyüşü II (1345-1387)***

**Prof Dr. Hasan Basri KARADENİZ**  
**Dumlupınar Üniversitesi**

Osmanlılar öncelikle büyümek adına kendilerine tek bir hedef belirlediler: batıya doğru gaza yapmak. Bu tercihte hem siyasî ve askerî bakımdan daha kolay hem de aşmak zorunda oldukları meşruiyet gibi bir ağır mesele söz konusu değildir. Bununla birlikte Osmanlılar fırsat buldukça ve imkânlar oluştukça Anadolu'yu ilhaka çalıştılar. Bunu yaparken meşruiyetten ayrılmadılar, azami derecede dikkatli oldular. Bu hassasiyet sonucu Karası Beyliği'ni onların ümerasının çağrısı, Ankara'nın ilhakını otorite boşluğu, Germiyan Beyliği'nin yarısının ilhakını düğün çeyizi ve Hamitoğulları Beyliği'ni seksen bin altın karşılığı satın alarak meşrulaştırdılar. Buna karşın Candaroğulları Beyliği'nin merkezi Kastamonu'yu bu beyliğin şehzâdesinin babasına isyanından istifade ederek ilhak ettiler. Fakat halk bu durumu kabul etmeyince meşruiyetten ayrılmayarak geri çekildiler.

Bu arada Batı Anadolu beylikleri Saruhanogulları, Aydınoğulları ve Menteşe Beyliği ile iyi ilişkiler kurdular. Bu beylikler ile sıhriyet yoluyla dostluk oluşturdular. Osmanlıların Balkanlarda her geçen gün büyümesi ve Anadolu'da giderek Karamanoğulları'nın önüne geçmesi bütün Batı Anadolu beyliklerini zorunlu olarak Osmanlılara yaklaştırdı. Bu süreçte 1380'li yıllarda bütün bu beylikler Osmanlı tabiiyetini kabul ettiler. Bunun somut göstergesi ise bu beyliklerin tamamının 1389 Kosova Savaşı'na Osmanlıların yanında katılmalarıdır.



## Fatih ve İnovasyon

**Prof. Dr. Haluk GÖRGÜN**  
**Gebze Teknik Üniversitesi**

Fatih Sultan Mehmet saltanatı boyunca bütün ülkede mevcutlara ilaveten 57 mektep ve medrese, 308 cami ve mescit kurmuştur. O zamanlarda cami ve mescitlerin sadece ibadethane değil aynı zamanda birer kültür ve irfan ocağı olduğu düşünülürse ilme yapılan yatırımın büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

Cihan Sultanı dünyanın dört bir yanından topladığı ilim insanları ile İstanbul’u bilim merkezi haline getirmişti. Müslümanlar ilim tahsil etmek için dört bir yandan İstanbul’a akın etmeye başlamışlardı. Fatih Sultan Mehmet bilgi yolunda yaptığı savaşta da başarılı olmuş, alimlerden oluşan büyük bir ordu kurmuş, kendisi de bu ordunun başkomutanı olmuştur. Batılı tarihçi Gibb’in Fatih hakkındaki şu tespiti Fatih’in ilme verdiği değerın önemini ortaya koyması bakımından dikkate değerdir; “Hiç bir zaman hiç bir kavim içinde ilme bu derece yüksek değer verilmemiş ve adalet de bu derece umumi mânada tatbik edilmemiştir”

Fatih Sultan Mehmet iyi bir eğitim almış, yüksek bir terbiye görmüştü. Birkaç dil biliyor, dini, sosyal ve pozitif bilimlerde yüksek eğitim sahibi olmuştu. Şahsi kütüphanesinde o zamana kadar yazılmış bütün önemli ilmi eserler mevcuttu. Devrinin en büyük şairleriyle yarışacak kadar şiir sanatına ve yüksek sanat kültürüne sahipti.

İlme verdiği önemin ışığında Fatih Sultan Mehmet’in çağını aşan inovatif kişiliğinin icraatları; Osmanlı’yı İmparatorluk yapan büyük bir devlet adamı, 2 İmparatorluk, 14 devlet ve 200’den fazla şehri fetheden büyük bir komutan, devrinin önemli devletleriyle tamamı kendi devletinin lehine anlaşmalar imzalayan eşsiz bir diplomat, Osmanlı’nın ilk yazılı kanunlarını oluşturan büyük bir hukuk adamı, havan toplarını icat eden, şahi isimli topların yapımına katkı sağlayan önemli bir mühendis, kendi kaftanlarının çizimini yapan mükemmel bir tasarımcı, Topkapı Sarayı’nın tasarımını yapan bir mimar vesselam Fatih Sultan Mehmet çağları aşan, günümüze ışık tutan büyük bir “deha” yapmıştır.



## ***XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazımı ve Akçakoca, Karamürsel Alp ve Süleyman Paşa'nın Siyasal Anlamı***

**Arş. Gör. Mert Can ERDOĞAN**  
**Kırıkkale Üniversitesi**

Osmanlı tarihi boyunca, siyasi düşünce ve tarih yazımı iç içe geçmiştir. Zira Osmanlı tarihçileri büyük çoğunluklu yönetici sınıfa mensuplardı. Yazdıkları eserlerde de yaşadıkları dönemin iktidar mücadelelerini yansıtıyorlardı. Bu bağlamda XV. yüzyıldan itibaren sayıları giderek artan ve kendi içinde hiziplere bölünen Osmanlı bürokratlarının yazdıkları tarih kitapları sadece esere konu olan dönemi ve şahsiyetleri incelemekle kalmamış, aynı zamanda kendi dönemlerinin siyasal tartışmalarını açığa çıkarmıştır. Örneğin Aşıkpaşazade'nin eserini kaleme aldığı XV. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmet'in merkezileşme siyaseti sonucunda, kurucu unsurlar ile Sultan'ın kulları arasında büyük bir gerilim mevcuttu. Aşıkpaşazade Fatih'in siyasetini eleştirmek için Sultan'ın atalarını övmektedir. Öte yandan Fatih'in kurucu unsurları sınırlamak için bürokrasiye dâhil ettiği kullar ve Bizans'ın eski aristokratları, Aşıkpaşazade'nin tarih anlatısında en sert hücumla uğrayan kesimlerdir. Dolayısı ile Aşıkpaşazade'nin eseri üzerinden XV. yüzyıl devlet ve toplum hayatında devam eden tartışmaları ve gerginlikleri ele almamız mümkündür. Benzer bir şekilde XVI. yüzyılın sonundan itibaren padişahların divandan çekilmeleri ve saraya kapanmaları, bürokratların padişaha olan erişimlerini azaltmıştı. Bu durum bürokratların gücünü ve otoritesini azaltırken, valide sultan, harem ağası ve şeyhülislam gibi saray mensuplarının devlet idaresine hâkim olmalarını sağlamıştı. Bu durumu eleştirmek isteyen Gelibolulu Mustafa Âli, Koçi Bey, Selaniki ve Hezarfen Hüseyin Efendi gibi Osmanlı devlet adamları kaleme aldıkları tarihlerde muktedir bir sadrazam örneği olarak gördükleri Sokullu dönemini ve uygulamalarını överlerken, sadrazamların zayıflayarak saray mensuplarının devlet idaresinde söz sahibi olmaya başladıkları III. Murad dönemini eleştirmişlerdir. Bu bağlamda Osmanlı siyaset düşüncesi, tarih metinleri de içine alan dinamik bir yapıya sahiptir. Bu yapı içerisinde Kocaeli bölgesi tarihinde öne çıkan Akçakoca, Karamürsel Alp ve Süleyman Paşa üzerine yazan ilk Osmanlı tarih yazarları

bir yandan bu şahsiyetleri ele alırken diğer yandan bulundukları dönemin siyasal tartışmalarına dâhil olmuşlardır. Dolayısıyla bu şahsiyetlerin geçtiği tarihler üzerine yapılacak bir çalışma sadece bu şahsiyetlerin tarihsel kişiliklerini değil, ilgili şahısların yaşadıkları dönemlerden sonra da Osmanlı düşünce dünyasında karşılık geldiği siyasal anlamı gösterecektir. Bu bağlamda ilgili çalışmada XV. ve XVI. yüzyıllarda yazılmış Osmanlı Tarihlerinde söz konusu şahsiyetlerin hangi çerçevede ele alındıkları incelenerek, bu şahsiyetlerin yaşadıkları dönemden yüzyıllar sonra Osmanlı düşüncesinde nasıl bir karşılık buldukları analiz edilecektir.

## *Osmanlı Kroniklerinde Çoban Mustafa Paşa*

**Prof. Dr. Mehmet ÇELİK**  
**Yrd. Doç. Dr. Hasan AKYOL**  
**Manisa Celal Bayar Üniversitesi**

Kaynaklarda farklı unvan ve lakaplarla anılan Mustafa Paşa, döneminde birçok Mustafa Paşa olması ve Paşaların, Osmanlı bürokrasisinde benzer bir serüven izlemeleri, bazı çalışmalarda Mustafa Paşaların karıştırılmasına yol açmıştır.

Osmanlı kroniklerinde Mustafa Paşa'nın hayatını Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren izlemek mümkündür. Çalışmamızda, Osmanlı kroniklerinde Mustafa Paşa'nın faaliyetleri irdelenecek ve Mustafa Paşa'nın biyografisi sunulacaktır. Bu bağlamda Mustafa Paşa'nın Çaldıran'da Sultan'ın yanında vaziyet alışı, Osmanlı-Memlûk mücadelelerinde Mustafa Paşa, Mustafa Paşa'ya vezirlik makamının tevcihi, Mustafa Paşa'nın Yavuz Sultan Selim ile olan yakınlığı ve bu yakınlığın sonucunda Yavuz Sultan Selim'in vasiyetini aktarma vazifesini üstlenen heyetin içinde bulunması, Belgrad'ın fethinde Mustafa Paşa'nın etkin rolü, Rodos Serdarı olarak görevlendirilmesi, Osmanlı Devleti'nin ikinci Mısır Valisi olması ve Mustafa Paşa'nın vefatı konuları kronolojik olarak işlenecektir.

## *Hasenatı Seyyatına Galip Bir Osmanlı Devlet Adamı: Gazi Çoban Mustafa Paşa*

**Prof. Dr. Mustafa KESKİN**  
**Erciyes Üniversitesi**

Gazi Çoban Mustafa Paşa, Yavuz Sultan Selim Han'ın son ve Kanuni Sultan Süleyman Han'ın ilk veziriazamı olan Pîrî Mehmed Paşa'nın mensûbâtından, O'na damat olmakla belli başlı adamlarından biri olmuştur. Bosnalı olduğuna bakılırsa, Bosna'nın fethi sırasında veya fethedildikten sonra devşirildiği anlaşılabılır. Devşirilenlerin, tabi tutuldukları eğitim-öğretim sonucunda, geçmişleriyle hiçbir münasebetlerinin kalmadığı bilinen hakikatlerdendir. Hukuk-ı İslâmiyye'ye göre, Gayrimüslim iken "şerefü'l-İslam ile müşerref olan" kimse önceki amellerinden sorumsuz ve günahlarından arınmış "kardeşimiz" olmaktadır. Ayrıca hangi milliyete mensup olursa olsun, Müslüman olan birisi/birileri için "Türk oldu" denilmiyor mu? Binaenaleyh Boşnak kökenli Çoban Mustafa Paşa ve emsalinin "Devlet-i Aliyye-i Osmaniye"ye hizmetkâr oldukları, vakfettikleri abidevi eserlerle Türk-İslam medeniyetine katkıda bulundukları, her zaman rahmetle ve hürmetle anılmayı hak ettikleri bedihi hakikatlerdendir. Nitekim Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından dördüncüsü düzenlenen "Uluslararası Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu"nun ana konusunu oluşturması bunu kanıtlamaktadır.

Gazi Çoban Mustafa Paşa, kısa sürede Kapıcıbaşı yani saray kapıcılarının amiri ve büyük zabiti olmuştur. Kapıcıbaşılığın önemi, Fatih Kanunnamesi'nde yer almasından da anlaşılmaktadır. Bir husus için Divan'a dâhil olsalar, oturmak hakkını haiz değillerdir. Divan dışındaki umumi toplantılara katılırlardı. Paşa'nın "Rumeli Beylerbeyi"si olarak Divan-ı Hümayun toplantılarına katıldığı, burada vezir kalmakla da, "vezir-i salıs" ye sonrasında "vezir-i sani" olduğu anlaşıyor. Bir aralık kayınpederi Piri Paşa'yı Sultan Selim-i Evvel'e koğulamakla Sultan'ın hiddetine uğramıştır. "Künhü'l Ahbar"dan öğrendiğimize göre, İran seferinde, Çaldıran'da Otağı Hümayun kurulmakta, padişahın otağını kuşatarak, canlarını seve seve vermeye talip olan Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, büyük vezirlerden Hersek-oğlu Ahmed Paşa ve Dukaginoğlu Ahmed Paşa'nın yanlarında Vezir Mustafa Paşa da vardı. Ancak 1514 yılı Ekim ayında, yenîçerileri azdıranlardan biri de, o idi ve

haftasında azledildi, 1 ay geçmeden Hersek-oğlu Ahmed Paşa ile Dukaginoğlu Ahmed Paşa'nın çadırları da başlarına yıkılıp azledildiler. 1522 yılının sonlarında Mısır Valisi ve 1523'te yine vezir-i sani olmuş, bu görevinde iken 1529'da İstanbul'da vefat etmiş, naşı Gebze'ye nakledilerek burada banisi olduğu ve vakfeyletiği cami, medrese, zaviye, imaret ve kütüphaneden müteşekkil külliyesi dâhilinde toprağa verilmiştir.

Bosnalı, merhum Gazi Çoban Mustafa Paşa'nın, Selçuklular zamanında kullanılan bir sıfatla "Ebu'l Hayrat" yani iyilikler, güzel ve yararlı işlerin sahibi olduğundan şüphe yoktur. Kendisine tevcih edilen, "Gazi" unvanı bile, O'nun ibrası için yeter de artar bile. Tebliğ başlığını seçerken bu cihetini göz önünde bulundurduk. Gazi Çoban Mustafa Paşa, yalnız Gebze'de, Eskişehir'de değil, Anadolu'nun, Rumeli'nin Cezayir-i Bahri-i Sefid'in muhtelif yerlerinde vakıflar inşa etmiş, cümlesi içinde gelir sağlayacak akarat tahsis etmiştir.

## *Çoban Mustafa Paşa'nın Eşi Yavuz Sultan Selim'in Hangi Kızı?*

**Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ**  
**Balıkesir Üniversitesi**

Çoban Mustafa Paşa, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinin ileri gelen devlet adamlarındadır. Yeniçeri Ocağı'nda başlayan devlet hizmeti Kapıcıbaşı ve Rumeli beylerbeyliği ile sürmüş ve Yavuz Selim tarafından üçüncü, Kanuni tarafından da ikinci vezirliğe yükseltilmiştir. Bu görevleri esnasında meşhur Çaldıran (1514), Belgrad (1521) ve Rodos (1522) seferlerine katılmıştır. Hayır Bey'in yerine Mısır valiliğine atanmıştır. Osmanlı devlet hayatında gördüğümüz güvenilir ve kabiliyetli devlet adamlarının istihdamında hem onların bu özelliklerin istifade hem de daha çabuk yükselmelerini temin etmek maksadıyla hanedâna damat yapma uygulamasını Çoban Mustafa Paşa'da görüyoruz. Böylece hanedândan kız olarak damat unvanı ile de anılır olmuştur. Çoban Mustafa Paşa'ya eş olan kadın Yavuz Sultan Selim'in kızıdır. Ancak bu kişinin kimliği ve adı konusunda dönemin kaynakları yeterli ve doyurucu bilgi vermezler. Bu sebeple gerek kaynaklar gerekse mevcut kaynaklardan

istifade ile ortaya konulan araştırmalarda eş olan kişinin adında bir kesinlik ve kararlılık yoktur. İsimler ya belirsizdir ya da karıştırılmıştır. Hazırlanacak bildiride zikrettiğimiz kaynaklara daha müdekkik bakarak ve araştırmaları da mukayese ederek bu konuda mümkün merteye bir kanaat oluşturulması yoluna gidilecektir.

## *Çoban Mustafa Paşa'nın Mısır Beylerbeyliği, Kültürel ve Manevî Faaliyetleri ile İzmitli Seyyidî Efendi'nin Manzûme-i Ahlâk'ındaki Mesajları*

**Prof. Dr. Recep DİKİCİ**  
**Selçuk Üniversitesi**

Osmanlı döneminin büyük devlet adamlarından biri de, Çoban Mustafa Paşa'dır. Bosnalı genç bir çoban iken Yeniçeri Ocağı'na devşirme olarak alınmış, Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Mısır seferine katılmış ve sultanın kızı ile evlenip damadı olmuştur.

Çoban Mustafa Paşa, sarayda yetişerek sırasıyla Kapıcıbaşı, Beylerbeyi ve Rumeli Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra sadrazam Pir Mehmed Paşa'nın isteği üzerine I. Selim tarafından ilk defa vezirliğe tayin edilmiştir. Sultan I. Süleyman döneminin ilk yıllarında vezirliğe devam etmiş, 1521 yılında Belgrad seferine, 1522 yılında ordu komutanı olarak Rodos seferine katılmıştır. Aynı yıl içinde Mısır valiliğine atanan Mustafa Paşa, kısa süreli valilik döneminden sonra İstanbul'a gelmiş ve ikinci kez vezirlik görevine atanmıştır. Bu görevi sürdürürken 1529 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri kendi adına inşa ettirdiği en büyük vakıf eseri olan Gebze'deki külliye'nin içindedir.

Bildirimizde Çoban Mustafa Paşa'nın Mısır Beylerbeyliğini ve hizmetlerini Arapça ve Osmanlıca kaynaklardan yararlanarak ele aldıktan sonra, kültür ve maneviyata katkılarını kaydedeceğiz. Günümüze kadar hiç temas edilmeyen ve kayıtlara geçmeyen İzmitli şâir ve âlim Seyyidî Efendi'nin tek nüsha elyazması "Manzûme-i Ahlâk" adlı eserinde verdiği ahlâkî ve tasavvufî mesajları sunacağız. Ayrıca İzmitli diğer âlimlerden kifâyet miktarı nakillerde bulunacağız.

Mısır'a gidip Halvetiyye-Gülşeniyye tarikatının kurucusu İbrahim Gülşenî'ye intisap eden Muhyiddin Karamânî burada Mısır Valisi Çoban Mustafa Paşa'nın dikkatini çekmiş, Çoban Mustafa Paşa İstanbul'a çağrıldıktan sonra İbrahim Gülşenî'den Gebze'de yaptırdığı külliye'nin hankahına Muhyiddin Karamânî'yi şeyh olarak görevlendirmesini istemiştir. Gülşenî, Karamânî'nin seyrü sülûkünü tamamlaması gerektiğine işaret etmiş ve bu haliyle görevlendirilirse Hallâc-ı Mansûr gibi idam edilebileceğini söylemiş, Mustafa Paşa ise koruması altında bulunan şeyhe hiç kimsenin bir şey yapamayacağını belirterek ona güvence vermiştir.

16. yüzyılın başlarından itibaren, Mevlevîliğin köyden kasabaya, kasabadan şehirlere çekilmeye başlamasıyla, mevlevîhaneler daha çok beyler, paşalar ve vezirler tarafından tesis edilmişlerdir. Nitekim Eskişehir Mevlevîhanesi'nin faaliyette bulunduğu mekân da, Osmanlı Devleti vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bir önceki sempozyumda sunduğumuz bildiride Rumeli Fatihî Süleyman Paşa'nın da Mevlevî tarikatına mensup olduğunu belirtmiştik.

"Kim bir mü'minin tarihini yazarsa, sanki ona hayat vermiş gibidir." meâlindeki hadis-i şerif ile "Bizim eserlerimiz, bizi tanıtan belgelerdir. Bunun için bizden sonra eserlerimize bakınız." şiir beyiti, bu mevzûnun ne derece büyük önem arz ettiğini göstermektedir. Ayrıca "Büyüklerini tanımayan bir millet, asla yükselemez" veciz sözü de burada hatırlatılmalıdır.

## *Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin Medrese Müderrisliğinden Şeyhülislamlığa Giden Yol*

**Zeynep MORGÜL**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Osmanlı menzil külliyelerinin bir örneği olan, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi 1523-1524 tarihlerinde inşa edilir. Külliye'nin bir parçası olarak oluşturulan medrese, yüksek eğitimin alındığı bir eğitim müessesesi haline gelir. Müderrislerinin, 50 akçe aldığı ellili medrese olarak bilinen, külliye medresesini bitiren öğrenciler altmışlık medreselere devam eder. Mezuniyetlerinden sonra ilmiye sınıfı dâhilindekiler şeyhülislamlığa kadar yükselebilir. Çoban

Mustafa Paşa medreselerinde müderrislikten yükselerek çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra Şeyhülislamlık görevini icra edenler olmuştur.

Bu bağlamda örnek olarak Ebussuud Efendi (1545-1574) ve Çivizade damadı Hamid Efendi'yi (1574-1577) inceleyeceğiz. Müderrislik vazifesine ilk olarak Yavuz Sultan Selim döneminde (1516) başlayan Ebussuud Efendi 1525 yılına geldiğinde Mustafa Paşa'nın Gebze'de inşa ettirdiği medreseye tayin edilir. Bu görevinden sonra, vazifesinde Bursa Sultaniyesi payesine layık görülür. 1528'de Medaris-i Semaniyye'den Müftü Medresesi'ne müderris olur. 1533'te önce Bursa sonra İstanbul kadılığına getirilir. 1537'de Rumeli Kazaskerliğine tayin edilir ve sekiz yıl bu görevde kalır. 1545'te Şeyhülislam olur.

Çivizade damadı Hamid Efendi ise yirmi iki yaşında İstanbul'a gelerek Çivizade Muhyiddin Mehmed, Sadi Efendi ve Aşçızade Hasan Efendi'den ders alır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Bursa ve Kütahya da müderrislik yapar. 1541'de Şeyhülislam Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi'nin damadı olur. Daha sonra Gebze'de Mustafa Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilir. Buradaki vazifesinden sonra 1547'de Manisa müftüsü daha sonra da Mısır kadısı olur. 1553'te Ayasofya Medresesi müderrisliğine ertesi yıl Bursa ve 1556'da İstanbul kadılığına, 1557'de ise Rumeli Kazaskerliği'ne getirilir ve dokuz buçuk yıl bu görevde kalır. 1574'te ise Ebussuud Efendi yerine Şeyhülislamlığa getirilir.

Ebussuud ve Hamid Efendi'nin aldıkları vazifelerin kronolojik sıralamasından daha da önemli olan husus, bu vazifeleri alırken neler yaşadıklarıdır. Şeyhülislamlığa giden yolda Ebussuud Efendi'nin, Hamid Efendi'nin kayınpederi olan Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi ile münakaşaları, Şeyhülislamlık vazifesine Hamid Efendi'den önce Sinan Efendi'nin getirilme isteği, fakat getirilmeyişi ardındaki nedenler ayrıntılı olarak sempozyumda sunulacaktır.



## *Venedik Baylos Raporlarına Göre İzmit Körfezi'nden Osmanlı Tersanesine Kereste Temini*

**Serap MUMCU**  
**Università di Padova**

Osmanlı donanmasının gemi inşa ve teçhizatını sağlayan tersaneler için en mühim sorunlardan biri kerestenin nereden temin edileceğiydi. İstanbul'a yakınlığı sebebiyle Kocaeli sancağı, İzmit, Sapanca ve Sakarya gibi sık ormanların bulunduğu sahalar kereste tedarikinde kullanılırdı. Gemi üretiminden tamirine kadar uzanan birçok alanda kullanılan keresteler, meşe, çam, gürgen gibi dayanıklı ağaç türlerinden yapılırdı ve İzmit ve çevresi bu açıdan zengin bir kaynaktı.

Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki temsilcisi olan baylos bu kereste temini işini yakından takip ediyor ve Venedik senatosuna bununla ilgili olarak raporlar gönderiyordu. Bu raporlara göre 'il golfo Nicomedia' olarak bahsi geçen Kocaeli Körfezi'nden elde edilen kereste (legname) tersanede yeni gemilerin yapımında kullanılıyordu. Venedik baylosunun en önemli görevlerinden biri de işte bu kereste temini işini takip etmekte; çünkü buna göre tersaneden yıl içerisinde çıkacak gemilerin sayısı ve niteliği hakkında bir öngörüye sahip olabilirdi. Dolayısıyla baylos raporlarından yola çıkarak ormanda kaç tane ağaç kesildiği ya da kesilmekte olduğu, bunlardan kaç gemi inşa edileceği, tersanenin faaliyetleri ve Osmanlı donanmasının izleyeceği yol haritası izlenebilmektedir.

Bu çalışmada amaçlanan 16. yüzyıl Venedik baylos raporlarına göre İzmit Körfezi'nin Osmanlı tersanesi üzerindeki önemini ve yabancı devlet raporlarında Osmanlı'nın denizlerdeki faaliyetlerinin nasıl yakından ve dikkatle izlendiğini gözler önüne sermektir.



## XVI. Yüzyılda Osmanlı'da Taşra Doğancılığı: Kocaili Sancağı Örneği

**Dr. Arif SARI**

**Gazi Üniversitesi**

Türk tarihinin en eski devirlerinden itibaren var olduğu bilinen yırtıcı kuşlarla avlanma usulü Türk kültürünün önemli öğelerinden birini oluşturmaktadır. Yırtıcı kuş kompozisyonu kültürel eserlerde özellikle de sanat ve edebiyat sahasında önemli bir figür olarak daimi surette var olmuştur. Aynı hususiyet Türk mitolojisinde ve özellikle Oğuznâme geleneğinde de müşahade edilmektedir. Zira hem Şecere-i Terâkime'de hem de Oğuznâmelerde Oğuz boylarının ongunları şahin, kartal, tavşancıl, kuzgun, sungur, uçkuş ve çakır gibi alıcı kuşlarla tasvir edilmektedir. Karahanlı, Gazneli ve Selçuklularda da önemini korumuş olan alıcı kuşlarla avlanma geleneğine Anadolu Türk beyleri ve nihayetinde Osmanlı hükümdarları da rağbet etmiştir.

Osmanlı devrinde büyük gelişme göstermiş olan avcılık teşkilatı merkez ve taşra olmak üzere iki kol halinde örgütlenmişti. Merkezde avcı kuş yetiştiriciliği ve eğitimi, şikâr ağalarının idaresindeki çakırcılar, şahinciler, atmacacılar ve doğancılar daireleri etrafında örgütlenmişken taşra kolu Rumeli ve Anadolu'da birçok vilayete dağılmış durumdaydı. XVI. yüzyılda Anadolu'da 31, Rumeli'de 38 merkezden başka Ege adalarında ve Kıbrıs'ta da doğancı teşkilatları vardı. Kocaili Sancağı da hem çok sayıdaki âşiyân hem de bunlara hizmet etmekle yükümlü olan mühim miktardaki doğancıyı barındırması bakımından taşra doğancılığının önemli merkezlerindendi. Özellikle Şile, İznik ve Yalakabad kazaları yuvaların, tabii olarak doğancıların yoğunlaştığı yerlerdi. Sayyâd veya bazdâr denilen taşra doğancıları bu yuvalarının korunması, bunlardan alıcı kuşların elde edilmesi, kuşların ava ve insana alıştırılması gibi uzmanlık gerektiren işleri yürütüyorlardı.

Bu çalışma genel olarak Osmanlı klasik döneminde doğancılık teşkilatını, Kocaili Sancağı'ndaki örgütlenme üzerinden izah etmeyi amaçlamaktadır. Özelden ise Kocaili'nde avcı kuş yuvalarının yerlerinin tespiti, buradan elde edilen kuşların çeşitleri, taşra doğancılarının görevleri ve bunların sancak içerisinde dağılımlarıyla ilgili bilgilerin terkibi hedeflenmektedir. Osmanlı

Devleti'nin ilk hâkimiyet sahaları arasında olan Kocaili havalisi doğancılığının da ilk teşkilatlandığı yerlerden olmak bakımından ayrıcalıklı bir mevkedir. Bu nedenle Osmanlı devri taşra doğancılığının bu örnek üzerinden ele alınmasının doğancılık teşkilatının bütünü hakkında yapılacak değerlendirmeler için bir me haz olacağı umulmaktadır.

## *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Divan-ı Hümâyûn'dan Kocaeli Sancağı Yöneticilerine Gönderilen Emirler*

**Dr. Ersin KIRCA**  
**Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

Osmanlı Devleti'nde bugünkü tabirle yürütme görevini yerine getiren ve günümüzde bir nevi Bakanlar Kurulu işlevini gören makam Divan-ı Hümâyûn'dur. Burada alınan kararlar ve çıkan emirler İstanbul ve vilayetlerdeki yöneticilere padişah fermanı olarak tebliğ edilmekteydi. 1550 yılından itibaren Divan'dan çıkan emirlerin bir suretleri Mühimme Defterleri dediğimiz ve günümüzde çoğunluğu Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan defterlere kaydedilmeye başlandı. Kocaeli tarihine ilişkin en erken tarihli birinci el bilgileri Mühimme Defterlerinde bulmaktayız. Bu bildirinin konusunu 1550-1566 tarihleri arasında Kocaeli Sancakbeyi'ne, İznikmit (İzmit), Gekbuze (Gebze) ve Kandıra kadılarına yazılmış olan fermanlar teşkil etmektedir. Bu fermanlarda ele alınan başlıca konular Kocaeli Sancağı'nın tahriri, tımar ve zeamet ile ilgili hususlar, donanma için kereste temini, Kocaeli'nde ve Sakarya Nehri'nde gemi inşası, Kocaeli bölgesinden İstanbul ve havalisine odun ve zahire nakli, o bölgede suç işleyenlerin cezalandırılması, sancakbeyi ve kadı tayinleri gibi meselelerdir.

## ***Koca İli Sancağı Kanunnameleri'nin Koca İli Sosyo-Ekonomik Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi (H.937- M.1531 / H.1034- M.1624)***

**Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK**  
**Kırıkkale Üniversitesi**

Osmanlı Devleti toprakları genellikle köylerin ve mezraların oluşturduğu coğrafi bütünlük içinde dağılan idari bölgelere taksim edilmiştir. Bu cümleden olmak üzere, Osmanlı Devleti'nde temel idari birimlerden biri ve en önemlisi sancak olmuştur. Sancaklar Osmanlı idari yapılanmasında devletin temel yapı taşlarından birini oluşturmuşlardır. Sancakların yönetim esasları sancak kanunnameleri ilkelerine göre icra ediliyordu. Sancak idaresinin başında olan ve 16. yüzyıldan başlayarak "mirliva" olarak da adlandırılan sancakbeyi, yönetmekle mükellef olduğu idari bölgesel kesitin amiri olup aynı zamanda ilgili olduğu sancağın askerî birliklerini toplayan bir kumandandı. Sancakbeyi görevini ifa ederken onun en büyük yardımcısı kazâî (adli) idarenin başı olan sancak kadısı olmuştur. Sancakbeyleri bulundukları yerin mutasarrıfı olduklarından bazı küçük toprak tevcihleri de yapmışlardır.

Kanun tabiri Abbasîler devrinden beri hem Arapça hem de Farsçada vergi takdir etme, vergi kaydı veya vergi kanunu anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlı döneminde genel olarak belirli bir konuya dair hukuki maddeleri ortaya koyan padişah hükmünü ifade etmiştir. Şeri hukukun yanında "örfi" denilen idari mali, cezai ve çeşitli hukuk sahalarına ait olmak üzere vakiyle padişahların emir ve fermanları ile vazedilmiş olan kanunun ve nizamların aynen veya özet olarak bir araya toplamak suretiyle düzenlenen mecmualara veya muayyen bir zümre ya da sahaya ait düzenlemelere kanunname denilmiştir. Osmanlı kanunnameleri sistematik bakımdan Osmanlı vergi mantığına ve idari sistemine göre düzenlenmiştir. Ancak bu yasal uygulamalar gerçekleştirilirken bunun yanında "örf ve âdet" yani içtimai ilişkileri düzenleyen kanunlaşmamış kurallar da "örf-ü maruf" adıyla ifade olunmuştur.

Sancak kanunnameleri de ilgili oldukları sancağa ait mali, hukuki ve cezai işlemlere dair yapılacak uygulamaların yürütülmesine ilişkin esas düzenlemeleri

ihtiva etmişlerdir. Bu bağlamda 1624 (1034) tarihli Kocaili Sancak Kanunnamesinin 16. yüzyılda toplumsal ve idari tarih bakımından Kocaili Sancağı ve çevresi için ayrı bir önem taşımaktadır. İşte bu tebliğimizde söz konusu olan bu kanunnamenin tanıtımı, muhtevası ve temel esasları üzerinde durularak, metni tahlili yapıp değerlendirilecektir. Böylece 1624 (1034) tarihli Kocaili Sancağı Kanunnamesi'nin Kocaili Sancağı'nın sosyo-ekonomik tarihi bakımından incelenmesi yoluna gidilecektir.

## *Mühimme Defterlerine Göre Bozgun Yıllarında (1683-1699) Kocaeli*

**Yrd. Doç. Dr. İlhan GÖK**  
**Gümüşhane Üniversitesi**

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın başarısız Viyana seferinden Karlofça'ya kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti ilk defa 4 büyük devletle aynı zamanda savaşmış ve Balkanlardaki ve Mora Yarımadası'ndaki topraklarının büyük bölümünü kaybetmiştir. Osmanlı Devletinin 16 yıl boyunca dört büyük devlete karşı yaptığı savaşlar neticesinde eyalet, sancak, kaza ve nahiyelerde askerî, mali, asayiş gibi konularda sıkıntılar yaşanmış ve bu konularla ilgili İstanbul ve taşradaki yöneticilere çeşitli emir ve fermanlar gönderilmiştir.

Kocaeli Sancağı İstanbul'a gerek kara ve deniz ulaşımında gerekse iâşe ve ikmalinde önemli bir yeri vardır. Bozgun yıllarında Kocaeli gibi İstanbul'a yakın bir sancakta meydana gelen her türlü konu Mühimme Defterlerine yansımıştır. Bu konular arasında tayin tevcihatların yanı sıra eşkıyalık faaliyetleri, iâşe ve ikmal maddelerinin nakli, asker tedariki ve sevki, gemi yapımı ve donanma için malzeme tedariki gibi maddeler yer almaktadır.

Bu bildiride II. Viyana'dan Karlofça'ya kadar olan bozgun yıllarında Kocaeli Sancağı'yla ilgili Divan-ı Hümayun'da ele alınan konular 98-111 numaralı Mühimme Defterlerine göre yıl yıl ele alınıp değerlendirilecektir.

## ***XVII. Yüzyılın Başlarında Bir Mahalle Halkının Başkaldırı Hikâyesi: İzmitli Kadınların Paşa Sarayı ve Mahkeme Baskını***

**Doç. Dr. Zekai METE**  
**İstanbul Medeniyet Üniversitesi**

1712 yılında İzmit'in Kertil Mahallesi sakinleriyle bir tımarlı sipahi arasında yaşanan sorun İstanbul'a Divan-ı Hümayun'a kadar ulaşmıştı. Anlaşmazlık, Sipahi Hasan'ın beratında yazılı gelir kalemleri arasında bulunan bağ öşrü ve zemin resmini mahalle halkından talep etmesiyle başlamıştı. Mesele tımar bürokrasisinin en yetkili amiri olan Defter Emini'ne intikal ettiğinde, bu görevli durumu Başdefterdar'a iletmış, maliyenin başı olan bu yöneticinin, olayı Divan-ı Hümayun'a taşımasıyla da sorun merkezî bürokrasinin konusu haline gelmişti. Bu aşamadan sonra devlet merkezi, meselenin halli için İstanbul'da ikamet eden eski Ba'albek kadısı Mevlana Hasan'ı özel yetkilerle "müvellâ" sıfatıyla İzmit'e gönderme kararı aldı. Kendisiyle birlikte Saray çavuşlarından Ahmet Çavuş da elindeki fermanla birlikte İzmit'e doğru yola çıkmıştı.

Tarafları dinlemek üzere paşa sarayında İzmit naibinin de hazır olduğu bir mahkeme kurulmuştu. Mahkeme heyeti, Ahmet Çavuş tarafından duruşmaya getirilen mahalle sakinlerine, tımarlı sipahinin beratında yazılı olan bağ öşrü ile zemin resmini ödemeleri gerektiğini tembih etmişti. Ancak mahalle halkı bağlarından talep edilen öşrü ödemeyi kabul ettiklerini, fakat zemin resmine karşı çıktıklarını, çünkü evlerinin bulunduğu mevkiin Kertil Mahallesi olduğunu, burada beş tane mescid ve cami bulunduğunu, beratlarda, vakfiyelerde ve evlerine ait mahkeme hüccetlerinde de Kertil mahallesinin açıkça belirtildiğini öne sürmüşlerdi. Hatta, altmış yıldan beri mülkiyetlerinde bulunan evlerinden zemin resmi alınmaması gerektiğine dair ellerinde fetva dahi olduğunu belirten mahalle halkı bir araya toplanarak direniş göstermişti. Bu esnada mahalle sakinlerinden yetmiş seksen kadar kadın yürüyüşe geçerek ellerindeki bazı aletlerle mahkemenin kurulduğu paşa sarayını kuşatmışlar, içeridekilere dil uzatmışlar ve bundan sonra istenilen vergilerin hiç birini ödemeyeceklerini söylemişlerdi.

Tüm bu gelişmeler müvellâ sıfatıyla mahkemeyi idare eden Mevlana Hasan tarafından Divan-ı Hümayun'a bir mektupla bildirilmişti. Meselenin bu kadar büyümesi üzerine de devlet merkezi bu sefer doğrudan Hassa Bostancıbaşı'ı devreye sokmuş ve kendisinden, mahkeme kararına uymayıp ayaklanan mahalle sakinlerini yakalayıp elleri bağlı bir şekilde İstanbul'a getirmesini istemişti.

## *Kanunnâmeden Hemen Sonra: 1858 Arazi Kanunnâmesi'nin Kocaeli Sancağı'nda Uygulanması (1858-1864)*

Arş. Gör. Zeynep AKAN  
Uludağ Üniversitesi

İdarî, malî ve hukukî alanlarda önemli reformlara imza atan Tanzimatçı politikanın toprak hukuku alanındaki yansımalarından biri olan 1858 Arazi Kanunnâmesi, "uzun on dokuzuncu yüzyılın" kanunlaştırma hareketleri arasında önemli bir yer işgal eder. Tarımın hızla ticarileştiği bir dönemde, devletin toprak ve tarımsal artı ürün üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek üzere hazırlanan kanunname Osmanlı hukuksal sözcük dağarcığını dönüştürerek rekabetçi bir dünya sistemine cevap vermeyi amaçlamıştır. Yürürlüğe girer girmez etkin bir şekilde uygulanmaya başlanan kanunname gerek bireysel gerekse müşterek tasarrufa konu olan arazilerle ilgili anlaşmazlıklara çözüm üretme konusunda oldukça başarılı olmuştur. Bu çalışma 1858-1864 yıllarına ait 181 ve 182 no'lu Anadolu Ahkâm Defteri'nde yer alan arazi anlaşmazlıkları ışığında 1858 Arazi Kanunnâmesi'nin Kocaeli Sancağı'nda uygulanmasını konu edinecektir. Tarımsal üretimin en önemli kaynağı olan toprağın nüfusun büyük bir bölümünün gündelik hayatını tarımsal faaliyete göre düzenlediği bir toplumdaki değeri ve önemi onu kolaylıkla anlaşmazlıkların nesnesi haline getirmiş, bu değerli meta üzerindeki ihtilaflar bireysel ve toplumsal hayatın her daim bir parçası olmuştur. Nitekim bu araştırmaya konu olan ilgili defterlerdeki şikâyetlerin dörtte biri bireysel ve müşterek tasarrufa konu olan arazi anlaşmazlıkları üzerinedir. Kocaeli Sancağı'na ait olan arazi şikâyetlerinin toplam arazi anlaşmazlıkları içindeki payı ise % 7'dir. Bu çalışma bahsi geçen dönemde Kocaeli Sancağı'nın

çeşitli bölgelerinde yaşanan arazi ihtilafları üzerinden kanunnamenin çözüm sunma kabiliyetine odaklanmakla beraber ilgili bölgedeki toprak sahipliği örüntüsü ve mülkiyet ilişkilerine dair değerlendirmelerde bulunmayı da amaçlamaktadır.

## *Divan-ı Hümayun Nişan Kalemi Defterlerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kocaeli Sancağı'ndaki Malikâne Mukataalar*

**Arş. Gör. Hakan DOĞAN**  
**Kırıkkale Üniversitesi**

Viyana Kuşatması (1683) ile başlayan ve Karlofça Antlaşması'na (1699) kadar devam eden süreç Osmanlılardaki malî buhranın şiddetlenmesine yol açmıştı. 1695 yılı itibariyle devlet, bu darboğazı aşmak ve artan nakit ihtiyacını karşılamak için, mukataaların üç yıllık dönemler halinde iltizama verilmesi uygulamasından vazgeçerek bu mukataaları kayd-ı hayat şartıyla satma yoluna gitmişti. Malikâne adı verilen bu yeni sistem bir tür sınırlı süreli bir özelleştirme anlamına geliyordu. Ancak malikâne uygulaması malikâne sahibine mukataanın mülkiyetini devretmiyordu. Burada ömür boyu verilen, malikâneye konu olan mukataanın işletme hakkı idi. Osmanlı maliyesinde yaklaşık seksen yıl boyunca uygulanan bu sistem 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiş ve bazı unsurları değiştirilerek esham sistemine geçilmiştir.

Malikâne sistemi uygulama sahasına koyulduğu tarihten itibaren imparatorluğun tamamını içine almamakla birlikte aşamalı olarak gelişme kaydederek üç sene zarfında neredeyse imparatorluğun bütün bölgelerine yayılmıştı. Öyle ki Anadolu, Rumeli, Rum, Karaman, Adana, Diyarbakır, Erzurum, Girit, Maraş, Erzurum, Halep, Malatya, Şam-ı Şerif, Bosna ve Kıbrıs eyaletlerini kapsayan malikâne sistemi, bu eyaletlere bağlı yaklaşık 60 sancak, muhassıllık, voyvodalık ve nezarette uygulanmıştır. Osmanlıların en önemli sanayi ve ticaret merkezlerinden olan Kocaeli Sancağı da malikâne sisteminin uygulandığı ilk sancaklar içerisinde yer almaktaydı. Mukataa, en genel ifade ile devlete ait bir gelir kaynağını veya hazineye



gelir sağlayan bir vergi kaynağını ifade etmekteydi. Kocaeli Sancağı'nda bulunan mukataaların en önemlileri arasında, “Mukataa-i iskele maa bacı pazar, başhâne ve meyhâne ve resm-i arus ve bad-ı heva-i nefsi şehir ve resm-i ağnam, mukataa-i kapan-ı meyve, mukataa-i bozahâne, mukataa-i gümrük-i iskele, mukataa-i bâc-ı bazar, resm-i keyl ve resm-i arus ve cürm-ü cinâyet-i nefsi şehir, mukataa-i ihtisâb ve resm-i arus ve bad-ı heva ve resm-i keyli nefsi şehir ve bozahâne” bulunmaktaydı.

XVII. yüzyılın sonlarında Osmanlı maliyesinde uygulamaya konulan malikâne sistemine ait kayıtlar, Bâb-ı Defterî içerisinde Baş Muhasebe Kalemî'nde tutulmaktaydı. Günümüzde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu kayıtlar, çeşitli tasnifler içerisinde dağılmış bulunmaktadır. Bu kayıtlar içerisinde, Baş Muhasebe Kalemî'nin önemli bir defter grubunu meydana getiren Kamil Kepeci Tasnifleri içerisinde bulunmaktadır. Çalışmamızda, Kocaeli Sancağı'nda bulunan malikâne-mukataaların tespitinde Divan-ı Hümayun Nişan Kalemî Defterlerinden Kamil Kepeci Tasnifi içerisinde yer alan “KK-0182- 0185-0186- 0187-0189” numaralı defterler kullanılmıştır. Bu defterlerdeki verilerden hareketle 18. yüzyılın ilk yarısında Kocaeli Sancağı'na bağlı nahiye, köy ve mezraalarda malikâne uygulamasına konu olan mukataaların çeşitleri, malikâne sistemi içerisindeki yeri, bunların satışından merkezî hazineye sağlanan katkılar, malikâne mukataaların vergi muhtevaları, muacceleleri ve malikâne sahiplerinin profili ele alınmıştır.

## *Tarik-i Sultanî (İstanbul-Mekke Hac Yolu) Güzergâhında Kocaeli Menzilleri*

**Prof. Dr. Mustafa GÜLER**  
**Afyon Kocatepe Üniversitesi**

Osmanlı Devleti'nin Suriye ve Mısır'ı ilhak etmesi ve hemen ardından Mukaddes beldelerin de Osmanlı himayesine girmesi ile hem devlet hem de yöneticiler için toprak iktisabının ötesinde bir mesuliyet hâsıl oldu. Mekke ve Medine ile Kudüs ve Halillürrahman şehirlerinin taşıdıkları kutsallığa müstenid tüm Müslümanlar nazarındaki ehemmiyeti bu şehirlere olan devlet hassasiyetinin zirve yapması anlamına geliyordu. Osmanlı Devleti Sultanları başta olmak üzere çoğu yöneticileri ve imkân



sahibi insanları ilhaktan evvel başlayan kutsal şehirlere sahiplenmeyi, ilhaktan sonra en üst seviyeye taşıdılar. Kutsal mekânların korunmasından imarına, hac umre ve ziyaret için gelenlerin ağırlanmasından yerli halkın doyurulmasına, binlerce kilometreyi bulan karayolunun güvenliğinden yolculuk esnasında Hacı adaylarının rahat ve konforuna kadar birçok uygulama Osmanlı döneminde Devlet'in en mühim önceliklerinden olmuştur.

Yukarıda birkaçını saydığımız bu sorumlulukların yerine getirilmesi için dönemin şartları gereği ulaşım için kullanılan ana yol Üsküdar'dan başlayıp, Kocaeli, Eskişehir, Konya üzerinden Adana'ya ve Şam'a, oradan da Mekke'ye uzanıyordu. Geniş anlamı ile Anadolu'nun ve Arap coğrafyasının Kuzey-Güney kervan yolu olan bu yolun Osmanlı devletindeki adı Sultan Yolu (Tarik-i Sultanî) idi. Mekke ve Medine Şehirlerine Anadolu'dan yola çıkanların kullandıkları bu yol aynı zamanda sultanların hususi hediyeleri ile Surre'nin ve İstanbul merkezli yardımların ana güzergâhı idi.

Bu tebliğde ağırlıklı olarak XVIII ve XIX. asırlarda Osmanlı arşiv vesikaları ve Hac seyahatnameleri temel alınarak, Sultan Yolu'nun Kocaeli Coğrafyası ve çevresinde yer alan Dil İskeleyi, Gebze, Hersek, Derbend ve İznik gibi menzillerin yolculuktaki yeri, yerel yöneticilerin sorumlulukları ve hususiyile hac seyahatnamesi yazarlarının menziller ile alakalı gözlemleri ele alınacaktır.

## *İzmit Körfezi'nde Yabancı Filolar*

### **F. Yavuz ULUGÜN**

İzmit Körfezi, Avrupa'dan Anadolu'ya geçişleri ve Karadeniz'e çıkışı sağlayan İstanbul Boğazı'nı yakından kontrol eden stratejik konumu nedeniyle Helenistik dönemden beri önemli bir tekne imalat noktası ve deniz üssü olmuştur. Bu durum hiç şüphesiz Osmanlı döneminde de süregelmiştir.

Bu bildirimizde özellikle Kırım Savaşı, Osmanlı - Rus Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında gerek müttefik, gerekse düşman olarak İzmit Körfezi'nde konuşlanmış olan yabancı filo gemilerini genel tarihçe içinde tek tek ele almaya çalışırken zaman zaman da bu gemi personellerinin anılarını aktarmaya çalışacağım. Ek olarak kimi personelin İzmit Körfezi ve

gemileri konu alan çizim ve fotoğrafları sunmaya çalışacağım.

Kent tarihine değişik bir değişik bakış açısı sunacağını düşündüğüm bu bildirinin, devamı bildirilere öncülük edeceğini umuyorum.

## 19. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Nüfus Defterleri ve İzmit Kazası'nın Nüfusu

**Yrd. Doç. Dr. Ferhat BERBER**  
**Manisa Celal Bayar Üniversitesi**

Osmanlı Devleti'nde 1831 yılından itibaren yapılmaya başlanan modern usuldeki nüfus sayımlarına ait kayıtlar, yerel tarih ve demografi tarihi açısından son derece önemlidir. Ancak bu kaynak grubu sunduğu kıymetli verilerin yanı sıra çok önemli bazı sorunlar da içermektedir. Bilhassa belli bir yere ait olan defterler çalışılmadan önce titiz bir şekilde tanımlanmalıdır.

Bu tebliğde, öncelikle 1830 ve 1840'larda yapılan nüfus sayımlarının günümüze intikal eden kayıtlardan İzmit Kazası'nı içeren yaklaşık 15 kadar defter incelenecektir. Evvela kaynakların tasnifi yapılacak, problemleri ortaya konulacaktır. Ardından bu kayıtların tenkidi neticesinde, İzmit Kazası'nda mukim nüfus Müslüman ve Gayrimüslim olarak tasnif edilecek, sayımlar arasındaki nicel farklar vurgulanacaktır. İncelenen kaynakların elverdiği ölçüde, Kaza'nın alt idari birimleri de belirtilecek ve idari taksimat ortaya konulmaya çalışılacaktır.

## XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Karamürsel Kazasında Nüfus

**Doç. Dr. Zafer ATAR**  
**Prof. Dr. Muzaffer TEPEKAYA**  
**Manisa Celal Bayar Üniversitesi**

Osmanlı Devleti'nin modernleşme yönündeki yeniliklerinden biri de "Nüfus Sayımları"dır. Bu sayımların neticesinde ortaya çıkan defterler ise, yerleşim

birimlerinin yaklaşık iki asır önceki sosyal vaziyetine ışık tutan çok mühim kaynaklardır. Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan NFS. d. 588, 625, 631, 632, 668 ve 671 fon kodlu defterlere göre Karamürsel kazasının nüfus analizi yapılacaktır. Ayrıca tebliğde Karamürsel kazasını oluşturan alt idari birimler yani kazanın mülki taksimatı, kazada ikamet eden Müslüman ve gayrimüslim nüfusun sayısal özellikleri ile sosyal yapılarına yönelik bilgiler ortaya konulacaktır. Son olarak ise, Kocaeli Sancağı'nın diğer kazaları ile Karamürsel Kazası'nın nüfusu mukayese edilecektir. Mukayese neticesinde elde edilen veriler üzerinden, sancak içerisinde Karamürsel Kazası'nın nüfus açısından konumu belirlenmeye çalışılacaktır.

## ***XIX. Yüzyıl Başlarında Gebze (Gekbüze)'de Ailenin Nicel ve Nitel Özellikleri (Tereke Kayıtlarına Göre)***

**Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ**  
**Afyon Kocatepe Üniversitesi**

Bir toplumun temelini oluşturan aile, aynı zamanda ait olduğu toplumun özelliklerini de yansıtan bir kurumdur. Aile, oluşumu, hayat tarzı, giyim kuşam ve ev eşyaları, bireylerinin sayısal durumu kısacası nitel ve nicel hususiyetleri ile yaşadığı şehir veya köyün genel özelliklerini yansıtmaları açısından önemlidir.

Osmanlı'da aile söz konusu olduğunda hiç şüphesiz Şer'iyye Sicilleri olarak tesmiye edilen mahkeme kayıtları ve hassaten bu kayıtlar dahilinde bulunan "tereke defterleri" veya "muhallefât defterleri" ilk akla gelen kaynaklardır. Vefat eden şahsın kimlik bilgileri ile yaşamış olduğu yerin sosyo-ekonomik, folklorik yapısı hususunda önemli bilgiler sunmakla beraber ayrıca aile bireylerinin sayısal durumu hakkında da sarıh ve ayrıntılı bilgiler ihtiva etmekte olan bu defterler vasıtasıyla Osmanlı şehirlerinde ve köylerinde yaşayan ailenin yapısı hakkında son derece orijinal ve sağlıklı bilgiler edinmek mümkündür.

Bu çalışmada da 1289 ve 1290 numaralı Gebze (Gekbüze) Şer'iyye

Sicilleri'nde yer alan tereke kayıtları incelenerek 19. yüzyıl başlarında Gebze kazası mahalle ve köylerinde ailenin nitelikleri ve demografik yapısı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

## ***Kocaeli Sancağı'ndaki Müslümanlar İle Gayrimüslimlerin Mal Varlıklarının Mukayesesi (1805-1865)***

**Doç. Dr. Ümit EKİN**  
**Sakarya Üniversitesi**

Osmanlı hukuk sistemine göre, mirasçılar arasında anlaşmazlık yaşanması ya da mirasçıların bulunmaması durumunda ölen kişinin ardında bıraktığı her türlü taşınır-taşınmaz mal, alacak, borç kadı marifetiyle defterlere kaydettiriliyor, varsa mirasçılar arasında taksim ediliyor, yoksa devlete kalıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Kocaeli Sancağı'nda da Müslümanlar ile Gayrimüslimler birlikte yaşamaktaydı. İzmit şer'iyye sicilleri incelendiğinde gerek şehir merkezinden gerekse diğer kasaba ve köylerden çok sayıda Gayrimüslimin Müslümanlar gibi davranarak miras anlaşmazlıklarını çözmek için şer'î mahkemeler müracaat ettikleri görülmektedir. Bu araştırmada, İzmit şer'iyye sicillerinde bulunan tereke defterlerine dayanarak Müslümanlarla Gayrimüslimlerin sahip oldukları mal varlıklarının miktarları tespit edilerek karşılaştırması yapılacaktır. Bu amaçla söz konusu tereke kayıtlarının yer aldığı 1452, 1453 ve 1454 numaralı ve sırasıyla 1220-1230/1805-1815, 1261-1264/1845-1848 ve 1278-1281/1861-1865 tarih aralıklarını kapsayan İzmit şer'iyye sicillerinden yararlanılacaktır.

## 19. Yüzyılın Ortalarında İzmit'te Kadınların Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair İzler

**Yasemin AKTAŞ**

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi**

Tereke, Osmanlı miras hukukuna göre ölen kişinin geride bıraktığı malların tamamına verilen isimdir. Bunlara muhalefat, terike ve metrukât da denilir. Bu kayıtlar, kişilerin, ailenin dolayısıyla bölgenin sosyo-ekonomik yapısı hakkında son derece zengin bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada 1453 numaralı Kocaeli Şer'iyye Sicilî'nde yer alan 18 adet tereke kaydı incelenmiştir. Bu terekelerin 18'i de kadınlara aittir. Dolayısıyla çalışmanın kapsamının bu defterde yer alan kadın tereke kayıtlarından oluştuğunun belirtilmesi gerekmektedir. Yine hemen belirtilmelidir ki, bu çalışmanın amacı defterde bulunan diğer tereke sahibi olan erkeklerle kadınların mal varlıklarının karşılaştırılması da değildir. Çalışmanın hareket noktası, kadınlara ait tereke kayıtlarını inceleyerek elde edilen verilerden hareketle kadınların hayatlarına göz gezdirmek ve bunları değerlendirmektir.

Osmanlı tarihinde kadınlar ve kadınların toplumdaki yerine dair çalışmalar nispeten daha azdır. Bunun sebebi araştırmacıların kadın çalışmalarına verdiği önemin azlığından ziyade kadınların toplumdaki yerini tespit etmede kullanılabilecek birinci el kaynakların sınırlılığıdır. Dolayısıyla İzmit'e ait olan Şer'iyye Sicilî'nin içinde bulunan 18 kadın terekесinin önemi ortadadır.

Tereke kayıtları sayesinde bir kişinin sahip olduğu tüm mal varlığı kayıt altına alınmıştır. Bu tereke kayıtları sayesinde 19. yüzyılın ortalarında İzmitli kadınların yaşamlarından geride bıraktıkları izler takip edilecektir. Dolayısıyla bu 18 kayıt incelenerek -terike kayıtlarının bazı koşullarda tutulduğu bilindiğinden, elde edilen sonuçların bütün topluma genellenemeyeceği göz önünde tutularak- İzmit'te kadınların yaşam standartlarından giyim kuşamına, ev eşyalarından mücevherlerine, canlı mallarından taşınmaz mülklerine kadar pek çok açıdan hayatları hakkında fikir sahibi olunabilecektir. Yapılan incelemede görülmüştür ki, elde edilen veriler, İzmit'te kadınların toplumdaki konumları hakkında da fikir sahibi olmamızı sağlayacak cinstendir.

## 19. Yüzyılın Ortalarında Kocaeli Halkının Taşınmaz Malları ve Düşündürdükleri

**Yrd. Doç. Dr. Gülser OĞUZ**  
**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi**

Şer'îye Sicilleri, Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kaza yöneticisi olan kadı tarafından tutulan defterlerdir. Bu defterlerde kadının başkanlık ettiği mahkemelerin dökümlerini bulmak mümkündür. Dolayısıyla bu mahkeme kayıtlarından hareketle kişilerin anlaşmazlık konuları hakkında fikir sahibi olunabilir. Adı geçen defterlerin içinde bir de 'Tereke Kayıtları'na rastlamak mümkündür. Bir kişinin ölümü dolayısıyla çeşitli sebeplerle tutulan bu kayıtlar, kişilerin bütün mal varlığının dökümlerini içermektedir.

Bu çalışma için incelenerek olan defter Milli Kütüphane Başkanlığı tarafından 1453 demirbaş no ile kaydedilmiştir. Yaklaşık yüz sayfa olan defter 1262-1264 (1846-1848) tarihlerini kapsamaktadır. Defterin sayfalarında da fotokopiden kaynaklanan bazı siliklikler dışında herhangi bir kayıp bulunmamaktadır.

Tereke kayıtlarını kullanarak pek çok araştırmacı çok çeşitli araştırma yapmıştır ve yapmaktadır. Veri çeşitliliğinin çokluğu buna fırsat vermektedir. Bu çalışmada da adı geçen defterin bazı sayfalarında tereke kayıtları tespit edilmiştir. Bu kayıtlar, detaylı tarandığında -tereke kayıtlarının yapısı dolayısıyla Kocaeli toplumuyla ilgili çok çeşitli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışma içinde sadece Kocaeli sakinlerinin taşınmaz malları üzerinde durulacaktır. Tespit edilen taşınmazlardan sahip olunan mülk türleri kadar, sahiplerinin -dolayısıyla Kocaelilerin- ekonomik faaliyetleriyle ilgili bilgi edinmek mümkün olabilecektir. Bu yönüyle tereke kayıtları, Kocaeli tarihine katkı sağlayacak türdedir.

## *Osmanlı Sultanlarının Konaklama ve Temaşa Yeri Olarak Kocaeli*

**Arş. Gör. Hüsnü Abdulkadir ÖZEL**  
**İstanbul Aydın Üniversitesi**

Osmanlıların kuruluş döneminde uç bölgesinde yer alan, Osman Bey ve Orhan Bey dönemlerinin alperenlerinden Akça Koca tarafından fethedilen Kocaeli ve yöresi, onun adına izafeten Kocaeli adıyla anılmaya başlamıştı. İstanbul'un Anadolu yakasıyla iç içe olan Kocaeli'nin en önemli özelliklerinden biri, İstanbul'dan Anadolu'ya uzanan ana yolun buradan geçmesiydi. Bu bakımdan Kocaeli Osmanlı ulaşım sistemi içinde önemli bir yere sahipti. Bu bağlamda Kocaeli ve yöresi Osmanlı sultanlarının hem sefer hem de seyr ü temaşalarında önemli bir uğrak yeri idi. Böyle olmakla birlikte bu konu üzerinde detaylı bir çalışmanın yapıldığını söylemek çok güçtür. Bu sebepten bildirimizin konusunu Osmanlı sultanlarının konaklama ve seyr ü temaşa yeri olarak Kocaeli ve yöresi teşkil etmektedir.

Bildirimiz çerçevesinde hangi Osmanlı sultanının Kocaeli ve yöresinde konakladığı, seyr ü temaşaya çıktığı, bu konaklama ve seyr ü temaşa yerlerinin adları, coğrafi yerleri ve bu yerlerin tabii ve fizikî özelliklerini ele almak istiyoruz. Böylece bugün bir sanayi bölgesi olan Kocaeli ve yöresinin önemine ve cazibesine başka noktalardan yaklaşmak arzusundayız.

Bildirimizde kaynak olarak Osmanlı kronikleri, arşiv malzemeleri, seyahatnameler kullanılacak ve ayrıca yayınlardan da istifade edilecektir.

## *19. Yüzyılda İzmit'te Bataklıkların Kurutulması İçin Yapılan Çalışmalar*

**Dr. Derya GEÇİLİ**  
**Ömer Halisdemir Üniversitesi**

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde liman, göl veya akarsuların çevresinde bulunan rutubetli ve çamurlaşmış toprak alanlara yani bataklıklara karşı



bazı önlemler alınmaya başlamıştır. Daha önceleri sıhhi ve askerî nedenlerle bataklıkların ıslah edilmesine çalışılmıştır. Ancak zirai alan olarak kullanma, sel baskınlarını önleme, askerî, ulaşım ve sıhhi nedenlerle bu çalışmaların sayısı oldukça artmıştır. Bataklık sahaların ıslah edilmesi ile ilgili projelerin hayata geçirilmesinin şirketler yoluyla daha uygun olduğuna karar verilmiştir. Bu çalışmalar oldukça masraflı ve meşakkatli olduğu için şirketlerin sermaye ve nüfus sahibi Gayrimüslimlerle yabancılar tarafından kurulması kaçınılmaz olmuştur. İzmit demiryolu ve Çuha Fabrikası arasındaki Kilas suyunun iki tarafında bulunan bataklıkların da temizlenerek ziraata açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, İzmit sahiline çok yakın bataklık alanlarında beş sene içinde hem sıhhi nedenlerle hem de rıhtım inşa edilebilmesi için temiz hale getirilmesi gerekiyordu. Kilas suyunun ve İzmit Körfezi'ndeki bataklıkların temizlenmesi işi Viçin Acemyan Efendi'ye ihale edilerek çalışmalara başlanmıştır. Aşağıda İzmit'te nehir ve körfez çevresinde bataklıkların kurutulması için yapılan çalışmalar anlatılmaya çalışılmıştır.

## *İzmit Sancağı'nda Yabancı Sermaye*

**Müzeyyen ÜNAL**  
**Kocaeli Dokümantasyon Merkezi**

Uluslararası ticaret, liman şehirlerini geliştirmiştir. Karayolu, demiryolu ve iskelesi ile Anadolu ticaretinin kapılarından biri olan İzmit bu gelişmeden payını almış, ancak kazanımlar 1839 ve sonraki ticaret anlaşmalarının garantisi altında yabancı sermaye ile Gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasında paylaşılmıştır. Yabancı şirketlere maden işletme, fabrika kurma, demiryolu, liman imtiyazları da sağlanmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında açılan Amerikan, Fransız misyoner okulları yanında, Ermeni ve Rum okullarının eğitiminden geçen, dil de öğrenen gençler sanayi ve uluslararası ticarete etkin rol oynadılar. Batı tipinde açılan iptidailer, rüştiye ve idadilerde yetişen Türk ve Müslüman gençler de devlet kapısını tercih ettiklerinden II. Meşrutiyet dönemine kadar ticaret ve sanayide adları pek geçmedi. Devlet fabrikalarının kurulması, yenilenmesi, hammadde ve enerji temini, Haydarpasha-İzmit Demiryolu gibi yatırımlar için de gerekli finans, Osmanlı borçlanma sebepleri arasındaydı. Borçlanmalar Düyun-



Umumiye'yi, o da Reji Şirketi'ni (Societe de la Regie Cointeressee des Tabacs de l'Empire Ottoman) doğurmuştu.

Ticaret ve sanayi için çok önemli olan finans, sarraflar, bankerler ve bankalar yolu ile temin ediliyordu. Sarraflarımız ve bankerlerimiz Gayrimüslim cemaatten, adında Osmanlı Bankası, Türk Bankası yazsa da aslında Osmanlı'nın tek bankası Ziraat Bankası'ydı. Kocaeli bölgesinde Osmanlı Bankası'ndan başka diğer yabancı bankaların muhabirleri ya da temsilciliği (agente) bulunmakta idi. Bu temsilcilikler ve banka muhabirleri arasında Reji İdaresi de yer almakta, Patrikyos, P. J. Wills gibi un ve hububat, Bulutyan biraderler örneği eczacı ve ilaç deposu sahibi İzmit, Adapazarı ve Geyve'nin büyük tüccarları bulunmaktaydı. İzmit'te 1903 yılında Ziraat Bankası Müdürü Mustafa Sabri Efendi, Imperiale Ottomane'nin muhabiri Tütün Rejisi, Selanik Bankası'nın muhabiri P. J. Wills, American Express'in muhabirleri Bulutyan Biraderler ve Z. Cavezian'dır.

Ticari depoların, imalathane ve fabrikaların, denizdeki yüklerin sigortalanması gerekiyordu. Uluslararası sigorta şirketlerinin temsilciliklerini de bölgenin büyük tüccarları üstlendiler. Aynı sene İzmit'te Sigorta Şirketlerinden G. Maritimes temsilciliği: Boulouthian Biraderler ve Z. Cavezian, Balkan şirketinin temsilciliği: Agop Terzian, La Fonciere, Maritime temsilciliği: A. Amat, New-York temsilciliği: P.J.Wills, North-Britisc And Mercantile temsilciliği: S. Helvacıyan, Phoenix temsilciliği: A. Bibian, Royal Exchange temsilciliği: P. Willis, L'union de Paris Hayat-Yangın Sigortası temsilciliği: Bulutyan Biraderlerle Z. Cavezian, Societe G. D'Assurances Ottomane temsilciliği: A. Amat, Western temsilciliği: P. Marachian'da bulunuyordu.

## *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bir Amerikan Misyonerinin Gözüyle İzmit ve Çevresi*

**Yrd. Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ**  
**Sakarya Üniversitesi**

Joseph Kingsbury Greene, "American Board" misyoneri olarak tam 51 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nde görev yapan misyonerlerden biriydi. 1859 yılında Osmanlı topraklarına geldiğinde henüz 25 yaşında genç bir misyoner

olan Greene'nin ilk görev yeri İzmit oldu. İzmit'e geldiğinde ilk iş olarak yerel dilleri öğrenmeye başlayan Greene, kısa sürede Türkçe, Ermenice ve Rumca'yı öğrendiği gibi bu diller için birer İngilizce sözlük de hazırladı. Burada görev yaptığı süre zarfında çevre istasyonlara geziler düzenlendi, bölgedeki Protestanların sayısı, kilise ve okulların durumları hakkında raporlar ve düzenli mektuplar yazdı. İmparatorluğun farklı yerlerinde görev yapmasına rağmen Greene ilk görev yeri olan İzmit ile olan bağını hiç koparmadı. Görev yaptığı yarım asır boyunca bölgede meydana gelen olayları dikkatli bir şekilde izleyip aktardı. Tanıklık ettiği bütün olayları ve hatıralarını "Leavening the Levant" isimli eserinde topladığı gibi, başta "The Missionary Herald" olmak üzere misyoner kaynaklarında İzmit ve çevresi hakkında pek çok yazı ve rapor yayımlamış, sahada uzun yıllar görev yapmış deneyimli bir misyoner sıfatıyla kiliselerde, kolejlerde, cemaat toplantılarında, yıllık misyoner toplantılarında sayısız konferanslar vermişti. Bu kadar uzun yıllar Osmanlı ülkesinde yaşamış olmasına rağmen Joseph K. Greene, Protestan misyoner ruhundan ve bakış açısından hiçbir şey kaybetmedi. Bu makalede Greene'in Osmanlı ülkesine gelişi, ilk görev yeri olan İzmit ve çevresi hakkındaki izlenimleri ve faaliyetleri ile yazdığı rapor ve makalelerde bölgeyi nasıl tasvir ettiği konu edinilmiştir. Yarım asırlık görev süresinin ardından emekliliğini isteyip ülkesine dönmeye karar verdiğinde de ilk olarak İzmit, Bahçeçik ve Adapazarı'na veda ziyaretleri düzenlemesi onun bu bölgeye verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

## *Ahmet Vefik Efendi'nin Anadolu Sağ Kol Müfettişliği'nde (1863-1864) İzmit ve Eski Eserler*

**Yrd. Doç. Dr. Tülay ERCOŞKUN**  
**Ankara Üniversitesi**

Ahmet Vefik Paşa, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde çevirmen, oyun yazarı, diplomat ve devlet adamı olarak üretkenliğiyle ünlenmiş çok yönlü kişilerdendir. Türk dili, tarihi, edebiyatıyla ilgili eserler veren ileri görüşlü aydın bir düşünür olmasının yanı sıra Tanzimat döneminin önemli meclislerinde görev almış, elçiliklerde bulunmuş, bakanlık, sadrazamlık ve ilk Osmanlı Meclisinin başkanlığıyla, valiliklerde bulunmuştur. Bursa valiliğinde şehrinin modernleşmesinde önemli katkıları olmuştur.

Tanzimat reformlarının taşrada uygulanmasını denetlemek üzere 1863-1864 yılları arasında olağanüstü yetkilerle donatılmış müfettişlerden biri olarak Anadolu Sağ Kolu'nda (Hac Yolu) Kocaeli, Hüdavendigâr, Kütahya ve Karesi Sancaklarını teftiş etmişti. Bu sunumda, Osmanlı arşiv belgeleri ve dönemin gazetelerine dayanılarak Onun Kocaeli Sancağındaki teftişinden genel olarak bahsedilecek, özelde ise İzmit'te eski eserlerin korunmasıyla ilgili Roma döneminden kalan önemli bazı eserlerin, büstlerin henüz Müze-yi Hümayun'un kurulmadığı dönemde Müzehaneye konulmasını sağlayarak eski eserlerin korunması için öncülük yapmış korunmasında ve günümüze ulaşmalarında katkısı olmuştur. Sunumda bu katkıları ele alınacak, irdelenecektir.

## *Koca Hüsrev Paşa ve Kocaeli Mutasarrıflığı*

**Yrd. Doç. Dr. Serdar ÖŞEN**  
**Karabük Üniversitesi**

Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid döneminin önemli devlet adamlarından olup Abdülmecid'in saltanat yıllarında 2 Temmuz 1839-29 Mayıs 1840 tarihleri arasında sadrazamlık görevinde bulunan Koca Hüsrev Paşa bu görevinin yanı sıra birçok eyalet valiliği görevinde de bulunmuştur. Fransızlar tarafından işgal edilen Mısır'ın tekrar Osmanlı idaresi altına alınması için gönderilen Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın yanında yer alan Koca Hüsrev Paşa Reşit'de Fransızlara karşı başarılı olmuştur. Hüsrev Paşa'ya bu başarısı üzerine vezirlik rütbesi tevcih olunmuş ve uhdesine Kocaeli sancakbeyliği verilmiştir.

Bu çalışmada XIX. yüzyılın hemen başlarında kısa bir süreliğine olsa da Kocaeli mutasarrıflığı görevinde bulunan Koca Hüsrev Paşa'nın Kocaeli'deki faaliyetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

## *Agah Efendi'nin İzmit Mutasarrıflığı*

**Doç. Dr. Serkan YAZICI**  
**Sakarya Üniversitesi**

Tercüme odası çevresinde yetişmiş Tanzimat dönemi Osmanlı entelektüelleri arasında Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi ile birlikte en fazla ilgi çeken isimlerden biri de Agah Efendidir. Osmanlı Devleti'nin modern anlamda ilk siyasi muhalefet kuşağının mensubu olması nedeniyle kariyerinin ve yaşamının iniş çıkışları içinde bir çok ilk'e imza atan Agah Efendi'nin, Avrupa sürgününden döndükten sonra aldığı ilk devlet görevi İzmit Mutasarrıflığı oldu. Bu görevde kısa bir süre kaldıktan sonra azledilmiş olsa da 1876 yılında V. Murad tahta çıktığında onu yeniden bu göreve atamıştı. Sultan II. Abdülhamit kendisini Şura-yı Devlet üyeliğine seçene kadar bu görevini sürdürdü. Kısa süreler içinde gerçekleşmiş ve çok faal bir görüntü arz etmemiş olsa da böylesi bir Osmanlı Aydın'ının İzmit'te önemli bir idari görevi üstlenmesi başlı başına ilgi çekici bir anekdot olmakla birlikte kentin hafızası açısından da önem taşımaktadır. Bu çalışma Osmanlı Arşiv Belgeleri, basın koleksiyonları ve araştırma eserlerinden derlenen bilgiler ışığında Agah Efendi'nin İzmit Mutasarrıflık dönemlerini ve kendisinin faaliyetlerini konu edinmektedir.

## *Birlikte Yaşamdan Yol Ayrımına: Milliyetçilikler Çağında Darıca'da Türk-Rum Münasebetlerine Dair Gözlemler*

**Yrd. Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ**  
**Sakarya Üniversitesi**

İzmit Körfezi'nin girişinde bulunan ve yörenin en eski yerleşim birimlerinden biri olan Darıca, Türk hâkimiyetine girdikten 1922 yılının sonlarına kadar Müslüman ve Rum Ortodoks cemaatinin birlikte yaşadığı bir sahil kasabası olmuştur. 19. yüzyıla kadar Rum nüfusun yoğun olduğu Darıca'da yüzyıl içerisinde Müslüman nüfusta önemli miktarda bir artış olduğu dikkati çeker. Yine bu yüzyıla kadar Darıca, birlikte yaşamın olduğu birçok Osmanlı kent

ve kasabasından farksızdır. Yani Türk ve Rum nüfus arasında ciddi herhangi bir vaka veya problem yaşanmamıştır. Ancak Fransız İhtilali'nin sonucu olarak milliyetçilik/ulusçuluk fikri çok uluslu imparatorlukları etkilemeye başlayınca durum değişmiştir. Ayrılıkçı hareketler 19. yüzyıla damgasını vurmuş bu durumdan en fazla etkilenenlerden biri de Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Aslına bakılırsa etnik milliyetçilik, yüzyılın başından itibaren Osmanlı azınlıkları arasında yayılmış ve bunun neticesinde azınlıklar arasında bağımsızlık hareketleri baş göstermiştir. Yani birlikte yaşamın olduğu Osmanlı yerleşim birimlerinde ayrılık tohumları yüzyılın başında atılmaya başlamıştır.

İşte bu tarihten itibaren neredeyse beş asırlık bir birlikte yaşama tecrübesi olan Darıca'da bu birlikteliğin temelleri yavaş da olsa sarsılmaya başladı. Darıca'da söz konusu birlikte yaşamın sona ermesi yaklaşık bir asırlık bir süreç neticesinde gerçekleşmiştir. Aslında Türk ve Rum nüfusun arasının açılmasına, iki toplum arasında ciddi kırılmaların yaşanmasına bazı hadiseler sebep olmuştur. Milliyetçilikler Çağı diye bilinen 19. yüzyılda Yunan İsyanı ve 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ana kırılma noktaları olarak görülebilir. I. Dünya Savaşı'ndaki bazı hadiseler, Mütareke ve Milli Mücadele dönemlerindeki Yunan İşgali, Türk ve Rum toplumunun birlikte yaşama tecrübesinin sona ermesine sebep oldu. Bu bildiride Darıca'da Türk ve Rum nüfusun birlikte yaşama örneğinin sona ermesinin nedenlerini, birlikte yaşama tecrübesinin bozulmasının temellerinin atıldığı 19. yüzyılda iki toplum arasındaki ilişkiler özelinde, irdelemeye gayret edeceğiz. Konuyu daha ziyade arşiv belgeleri üzerinden ele alarak Osmanlı Devleti'nde birlikte yaşamın bu süreçte sona erdiği birçok şehir ve kasabadaki genel perspektifin anlaşılmasına da katkı yapmayı hedefliyoruz.

## ***İzmit Saat Kulesi'nin Modernizm ve Kent Mekanı Üzerine Düşündürdükleri***

**Sinan VARDAR**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Modernizm, sadece üretim ve dağıtım ilişkilerinin değil, aynı zamanda yaşamı çevreleyen düşünce ile bu düşüncenin yansımaları niteliğindeki mimari ürünlerin, şehircilik tasarımlarının ve mekân algılamalarının da XIX.

yüzyıldaki yeniden biçimlendirilişinin anahtar kavramıdır. Bu sebeple, modern dünyanın kökenlerinin dökümünü çıkarmaya dair söz konusu olabilecek herhangi bir girişim, o dünyanın ekonomik gelişim çizgisinin, demografik ivmelerinin, siyasal evrelerinin yanı sıra; taş bürümüş düşüncesinin veya yapılarda gizlediği şifrelerinin de çözülmesi girişimi sayılacaktır. Keza, en ilkel mimari yapı olarak mağara kenarlarına inşa edilen ve sürdürmeyi andıran barınaklardan bu yana, mimari yapılar, her dönemde, bulundukları zaman diliminin ruhunu barındırmışlardır. Barınan insanın ideolojik altyapısı, barınağına da nüfuz etmiştir: Mimari ürünler uygarlıkların ve ideolojilerin onlara ölümsüzlük bahşeden felsefe taşlarıyla döşenmiştir. Bu yüzdendir ki yeri geldiğinde, bir uygarlığı ya da ideolojiyi anlamada etkili birer anahtar görevi görebilmektedirler.

Zamanın akışkan yapısıyla girdiği ilişkiler dâhilinde ideoloji –ya da özelde, modernizm– katılaştır ve bu ilişkiden devşirme imgeler meydana getirir. Kuşkusuz, bu imgeler arasında en göze çarpanları arasında, şehirlerde Lacanyen birer obje misali yükselen saat kuleleri sayılabilir. Saat kulelerinin tarihsel anlatısını yapmak, onların sadece mimarlarından bahsetmek, yapılış ve -eğer gerçekleşmişse- yıkılış tarihlerini vermek, yani koskoca bir anlatıyı bu birkaç belirli ve sınırlı parametre arasına sıkıştırmak anlamına gelmemelidir. Kanaatimizce, tüm bu temel bilgilerle birlikte, değinilmesi gereken, böyle bir mimari objenin ne zaman veya nasıl yapıldığından ziyade, neden yapıldığı sorunsalı olmalıdır.

II. Abdülhamid döneminin tekabül ettiği Osmanlı geç dönem modernizminin Anadolu yerleşimlerinde en çok rastlanan çehrelerinden biri de ülkenin neredeyse dört bir yanına yayılmış bulunan saat kuleleridir. Mimari biçimleriyle, kitabeleriyle, yöresel hikâyeleriyle anıldığı kadar, ideolojik altyapılarıyla da anılmayı hak eden bu yapılar, Osmanlı son döneminin modernleşme, Batı'ya ayak uydurma gayretlerinin birer nişanesi biçiminde yükselmişlerdir. Merkezi ayarlı saatler üzerinden zamanın hem sistemleştirilmesinin, hem de üretim ilişkilerini düzenleyen kullanımına ilişkin politikaların gölgesindeki devasa saat kulesi formu, bu bağlamda, Osmanlı modernizmini anlamlandırma denememizde bir gösterge olarak ele alınacak ve okunmaya çalışılacaktır.

## *II. Abdülhamid Devrinde İzmit Redif Taburu*

**Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇAKALOĞLU**  
**Manisa Celal Bayar Üniversitesi**

Osmanlı yedek ordusu olarak adlandırılan Redif Teşkilatının kurulmasına II. Mahmud devrinde başlanmıştır. İlk kurulan taburlardan biri de İzmit Redif Taburudur. Kuruluş ve kaldırılış tarihleri olan 1834-1913 yılları arasında teşkilatla ilgili çeşitli düzenlemeler ve değişiklikler yapılmıştır. Bu bildiride İzmit Redif Taburunun II. Abdülhamid devrinde askerî teşkilat içindeki yeri ve faaliyetleri üzerinde durulacaktır.

## *Hereke Fabrikası Fes Bölümünün Ne Zaman Kurulduğu Sorunu*

**Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU**  
**Marmara Üniversitesi**

Osmanlı Devleti'nde ipekli dokuma alanında üretim yapan en kapsamlı fabrika olarak 1843 yılında kurulan Hereke Fabrikası'nda sonradan elbiselik çuhadan halıya, çarşaftan battaniyeye kadar farklı türlerde ürün imalatı gerçekleştirilmiştir. Fabrikanın en önemli ürünlerinden birisi de festir. Hereke'de fes üretilmesi projesinin, fabrikanın kurulmasından yaklaşık on yıl önce II. Mahmud zamanında devletin gündemine alındığı, bu tarihlerde bölgeyi gezen bir İngiliz'in seyahat notları arasında görülmektedir. Fakat üretime ancak 20. yüzyılda başlanabilmektedir. Hereke Fabrika-yı Hümâyûnu üzerine kaleme alınan tez, kitap ve makalelerde fabrikanın fes bölümünün açılışı için genellikle 1905 yılı öne sürülmüştür. Bunun yanında 1906, 1907 ve 1908 yılları da zikredilir. Yanlış bilgi popüler bilim dergilerine ve internet sitelerine de bu şekilde aksetmiştir. Genellikle birbirine atf yapan bu çalışmaların dayandıkları ortak kaynak ise Cumhuriyet devrinde yayımlanmış bir ansiklopedidir. Oysa resmî devlet belgeleri Hereke'de fes imalatının 1907 yılında başladığını göstermektedir.

Bu bildiride fes bölümünün açılmasına giden süreç, hazırlık safhası, makine



ve malzeme tedariki, fes usta ve kalfaları istihdamı, fes üretimin yol açtığı coşku, profesyonelleşme çalışmaları ve Hereke fesinin yerli tüketiciyle buluşmasının yankıları incelenirken, bunun ihracata ve dolayısıyla Osmanlı ekonomisine katkısı üzerinde durulacaktır. Yukarıda değinilen farklı görüşlerin bilimsel değeri tartışılacak, tarih araştırmalarında tahlil ve tenkidin önemine temas edilecektir. Bildirinin kaynaklarını resmî devlet belgeleri, dönemin basını, seyahatnameler, hatıratlar ve araştırma eserler oluşturmaktadır.

## *Ziraat Raporlarına Göre İzmit Sancağı'nda Tarım (1911)*

**Yrd. Doç. Dr. Halim DEMİRYÜREK**  
**Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi**

İzmit Sancağı'nda, 1911'deki tarımsal ürün üretim miktarı 1910 yılına göre %15 ilâ %18 oranında geriledi. Çünkü 1911 senesinin ilkbahar ve yaz mevsimleri zirai faaliyetlere müsaade etmedi. Nitekim tütün, mısır, patates ve soğan gibi yaz ürünlerinden nispeten az mahsul alındı. Bunlardan başka Sakarya Nehri ve Mudurnu Çayı'ndaki taşmalar; Geyve, Akhisar, Adapazarı ve İzmit gölü sularının yükselerek su baskınlarına neden olması; derelerden akan suların sancağın hemen her tarafında seylaplar teşkil etmesi ve birçok mahaldeki ekili araziye harap etmesi; bağ ve bahçelerde baş gösteren hastalıklar ve kuraklık nedeniyle artan hasarat tarımsal faaliyetleri zorlaştırdı.

Bu çalışmada, 1911'de İzmit Sancağı'nı teşkil eden idari ünitelerdeki zirai faaliyetler, raporlar çerçevesinde ele alınacaktır.

## *Lahey Adalet Divanı'ndaki Hereke Halısının Hikâyesi*

**Dr. Mehmet TÜTÜNCÜ**  
**SOTA Research Centre for Turkish And Arabic World Haarlem Hollanda**

Hollanda'nın başkenti Lahey'de bulunan Uluslararası Adalet Divanı binasının yapımına 1907 yılında başlanmış ve 1913 yılında açılışı yapılmıştır. Adalet



Divanı dünyada uluslararası hukuk ve barışın teminatı için toplanan Lahey Barış Konferanslarının (1899 ve 1907 yılları) aldığı kararlar neticesinde kurulan bir uluslararası mahkemedir.

1907 yılında yapımına başlanınca toplantıya katılan Dünya ülkelerinden bu Saray'a hediyeler göndermeleri istenmiş. Her ülke kendine yakışır bir hediye seçerek göndermiştir. Osmanlı Devleti de buraya Mahkemenin ana salonunda kullanılmak üzere bir halı göndermeye karar vermiştir. 150 metre kare büyüklüğündeki bu devasa halı Hereke Halı Fabrikası'nda dokunarak Lahey'e gönderilmiştir. Adalet Divanı'nın ana salonunda hala kullanılmaktadır. Bildirimizde Lahey Adalet Divanı'na katılan Osmanlı heyeti ve bu halının Lahey'e gelmesi ve bugüne kadar kullanılması ile ilgili Adalet Divanı arşivinde bulunan bilgiler paylaşılacaktır. Ayrıca bu halı ve hikâyesi hakkında yapılan bir belgesel hakkında bilgi verilecektir.

## *İzmit Tehciri Davası*

**Yrd. Doç. Dr. Nejdet BİLGİ**  
**Manisa Celal Bayar Üniversitesi**

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında İzmit Sancağı; İzmit, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Geyve, Yalova ve İznik adlarıyla 7 kazadan oluşmaktaydı. 1914 yılı Osmanlı resmi nüfus istatistiğine göre İzmit Sancağı'nın merkezi olan İzmit kazasının toplam nüfusu 71.494'tü. Bu toplam nüfusun 40.403'ü Müslüman, 5.226'sı Rum, 24.321'i Gregoryen ve Katolik Ermeni idi. Geri kalanı Protestan, Keldani, Süryani, Latin ve Yabancı nüfustu. 1915 tehcirinde bütün sancakta olduğu gibi, İzmit kazası Ermenileri de göç ettirildiler. Temmuz ortalarında başlayan göç, Eskişehir ve Konya ve Pozantı üzerinden bugünkü Suriye'nin kuzey kısımlarına gerçekleştirilir. Mondros'un imzalanmasından sonra İzmit Ermenilerinin çoğu geri dönerler. Ancak bu dönemde İstanbul'da kurulan olağanüstü sıkıyönetim mahkemeleri, çeşitli tehcir davalarına bakmakla görevlendirilir. Bunlardan birisi de İzmit tehciri davasıdır. 27 Kasım 1919'da başlayan dava, 29 Şubat 1920 tarihindeki 13. oturumla tamamlanır. Dava çerçevesinde bazı nahiye müdürleri ve diğer görevlilerin, yağma ve zorunlu göçle birlikte çeşitli suçlamalara maruz kaldıkları görülmektedir. Dava sonunda sanıklardan

bazıları cezalara çarptırılırken, bazıları da beraat ederler. Bu bildiride, davanın açılma sebebi, yapılan suçlamalar, yargılananlar, yargılama süreci ve mahkeme kararı ele alınacaktır. Bildirinin birincil kaynaklarını dönemin gazeteleri oluştursa da, arşiv belgeleri ve diğer yayınlar da kullanılacaktır.

## *Osmanlı Devleti Hizmetinde Gebzeliler*

**Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARI**  
**Sakarya Üniversitesi**

Bu çalışmanın konusu Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan Gebzelilerdir. Çalışmanın ana kaynağı Osmanlı Devleti hizmetinde çalışan, Müslim ve Gayrimüslim bütün memurların tercüme-i hâllerinin (biyografilerinin) kayıt altına alındığı Sicill-i Ahvâl Defterleri'dir. 5 Şubat 1879'da, Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kurulması ile dâhiliye, mülkiye, adliye, maliye, evkaf vb. gibi dairelerdeki bütün memurların tercüme-i hallerinin kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Sicill-i Ahvâl kayıtlarında Gebze doğumlu 35 memur tespit edilmiştir. Kayıtlardan bu memurların doğum tarihleri, baba adları, milliyetleri, babalarının meslekleri, sülale adları, hangi okullarda okudukları, bildikleri lisanlar, memuriyette hangi aşamalardan geçtikleri, aldıkları maaşlar ve cezalar ile alakalı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Sicill-i Ahvâl Defterleri'nin dışında bulunan belgeler ve diğer kaynaklar da kullanılarak defterlerdeki memurlarla alakalı bilgiler desteklenecektir.

## *Kocaeli'nin Gururu Gölcük Tersanesi: Resmi Belgeler ve İstanbul Basınına Yansımalar (1933-1960)*

**Doç. Dr. Zeki ÇEVİK**  
**Balıkesir Üniversitesi**

Gölcük sahilinde bir tersane kurulmasının yer tespiti 1911 yılında resmen yapılmıştır. O zaman bugünkü Gölcük'te bir yerleşim yoktur ve tersanenin

olduğu bölge ise sazlıklarla çevrili iki balık gölünün yer aldığı bir bataklıktır. Bu tarihlerde Osmanlı bahriyesini islah etmek için İngiliz amiral ve teknisyenleri görevlendirilmişlerdi. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na Kasım 1914'te Almanya safında girince donanma ve diğer denizcilik hizmetlerinde İngilizlerin yerini Almanlar aldı. Fakat savaşın mali külfetinin ağırlığı sebebiyle Gölcük'te tersane inşası ile ilgili kamulaştırma ve tesis çalışmaları yürütülemedi. Böylece Gölcük Tersanesi'nin kurulması işi Cumhuriyet dönemine sarktı.

Alman Flander AG şirketi, 5 Aralık 1925 tarihinde imzalanan anlaşma gereğince hasarlı Yavuz zırhlısının tamiri için Gölcük'te 15 ay içinde bitirilecek bir havuz ve mayın fabrikası yapacaktı. Belirlenen bölge kamulaştırılıp islah edilerek ilk tesisler kuruldu. 20 Eylül 1927 tarihinde Yavuz havuza alındı ve 25 Şubat 1930'da havuzdan indirilerek 11 Ağustos 1930 tarihinde sancak gemisi olarak donanmaya katıldı. Lozan Antlaşması şartlarına göre Boğazlardan askeri tesislerin kaldırılmasına bağlı olarak, İstanbul-Haliç ve İstinye'deki Türk Deniz Kuvvetlerine ait tesisler 1928 yılı itibarıyla Gölcük'e taşındı. 1933 yılında ise TBMM'ye sunulan kanun teklifi ile Donanma Üssü'nün Gölcük'te kurulması kabul edildi.

Bu bildiride Gölcük Tersanesi ile ilgili olarak 1933-1960 yılları arasında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi başta olmak üzere Resmi Gazete, TBMM Zabıtları ve İstanbul basınının önemli gazeteleri taranarak, başta Kocaeli ilimiz olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Deniz Kuvvetleri'nin gururu olan Gölcük Tersanesi'nin kuruluş ve ilk gelişme dönemlerinin aydınlatılmasına yönelik yeni tespitler yapıp tartışılacaktır.

## *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gölcük Tersanesi'nin Yapım Süreci*

**Yrd. Doç. Dr. Mahmut AKKOR**  
**Kırklareli Üniversitesi**

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı donanması Haliç'e çekilmiş ve neredeyse tüm faaliyetleri durdurulmuştu. Donanmadaki hareketsizlik tersanelere ve limanlara da sirayet etmişti. Başta Haliç tersanesi olmak üzere var olan tüm tersaneler göz ardı edilmişti. Meşrutiyetin ilanından

sonra donanmada bir kıpırdanma olur. Yeni gemi yapımı ve deniz görevi gibi uzun zamandır ihmal edilen konuların üzerine düşülür. 1910 yılına gelindiğinde Haliç tersanesinin dretnot gibi büyük gemilerin yapımına uygun olmadığı, İngiltere'ye yapımı sipariş edilen Reşadiye zırhlısının ihtiyaç halinde onarımı için yetersiz kalacağı düşünülür. Haliç tersanesi yerine daha büyük bir tersane yapımı kararı alınır ve Gölcük adı ilk kez bu şekilde dile getirilir. Haliç tersanesi sökülerek peyderpey Gölcük'e taşınması ve burada ihtiyaç duyulan yeni düzenlemelerin yapılması kararı alınır. Böylece 1911 yılı, Gölcük'te bir tersane kurulması için ilk ciddi girişimin yapıldığı yıldır diyebiliriz.

Osmanlı Bahriye Nazırlığı, donanmanın ıslahı için bir İngiliz heyet görevlendirir. Heyetin varlığı Rusları rahatsız eder. Almanya da durumu izlemekle yetinir dâhil olmaz. Gölcük için çalışmalar bir taraftan devam ettirilmek istenir ancak kamulaştırma konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Bu arada I. Dünya Savaşı patlak verir ve tersane konusunda görevlendirilen İngiliz Vickers Armstrong Şirketi ile olan antlaşma feshedilir. 1916 yılında tersanenin yapımı işi bir Alman firmaya verilir ancak savaş şartları içerisinde bir ilerleme kaydedilemez.

Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesiyle var olan gemilerin silahları sökülür, cephaneleri alınır, denizciler terhis edilir ve donanma giderek yok olmaya terk edilir. Anadolu'da başlayan uyanışın başarıya ulaşması Anadolu'nun işgalini sonlandırılır. Lozan antlaşmasının imzası ile bağımsız Türkiye'nin temelleri atılır lakin boğazlar bölgesini kapsayan komisyonun kurulmasına mani olunamaz. Lozan'a göre İstanbul ve Çanakkale boğazlarının çevresinin askerden arındırılması artık Haliç'te donanmanın kalamayacağı anlamını taşıyordu. Sıkıntılı durumu aşmak için donanmanın yeni üssü olarak Gölcük bölgesinde karar kılınır. 1923 yılından itibaren bölgeyle ilgili çalışmalar başlar. İstanbul Tersanesi'ndeki top fabrikası, 1926 yılında İzmit'e taşınır. 1929 ve 1930 yıllarında Alman Flender ve Fransız Saint Nazare'in yapmış olduğu tesisler, Gölcük Tersanesi'nin ilk tesisleri olur. 1931 yılında Haliç tersanesinin sökülmesi işlemine başlanır ve aynı yıl Ekim ayında İzmit'e taşınır. 8 Mayıs 1933'te 2173 sayılı kanunla Donanma Üssü'nün Gölcük'te kurulması kabul edilir. Tersanenin yapımı konusunda ihale açılır ve ihaleyi Hollanda firması olan The Netherlands Harbour Works kazanır.

İtalya'nın 1936'da Habeşistan'a saldırması ile boğazlar konusu yeniden gündeme gelir. Boğazlar konusunda İsviçre'nin Montreux kentinde yapılan konferans sonucunda 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanır ve boğazlardaki Türk egemenliği kabul edilir. Yeni süreç, Türkiye'nin Marmara denizinde daha rahat hareket etmesini sağlar, bu da Gölcük tersanesinin gelişim sürecine olumlu katkı yapar.

## *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ağaç Denizi Kocaeli*

**Resül NARİN**

**Kocaeli Büyükşehir Belediyesi**

Geçtiğimiz yüzyıllarda "Ağaç Denizi" olarak da adlandırılan Kocaeli yöresi, bugüne göre daha zengin ve değerli ormanlara sahipti. Osmanlı Devleti döneminde Kocaeli ekonomisinin gelişmesine etki eden amillerden bir tanesi de sahibi olduğu zengin ormanları idi. Ormanların bol miktarda bulunması Kocaeli'ni ekonomik açıdan önemli kıldığı gibi stratejik önemini de arttırmıştır. Bu ormanlar ticari açıdan değerlendirilmiş ve önemli gelirler elde edilmiştir.

Osmanlı Devleti, Kocaeli ormanlarına özel bir önem vermiştir. Devletin başkenti olan İstanbul halkının yakacak ihtiyacı, devletin tophane ve tersane gibi kurumlarında genellikle Kocaeli ormanlarından kesilen keresteler kullanılıyordu. Zamanla bu ormanlar bölge nüfusunun çoğalmasıyla yer yer azalmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nin Kocaeli'ndeki en önemli yatırımlarından biri olan SEKA Kâğıt Fabrikası'nın İzmit'e kurulması hammaddenin burada bolca olmasından kaynaklanıyordu.

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde her yıl bir milyon ağaç toprakla buluşmaktadır. Bu önemli faaliyet Osmanlı'dan Cumhuriyet'e oldukça azalan ağaç sayısını bir nebze de olsa arttırmaktadır.

Tebliğimizde arşiv kaynakları ışığında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kocaeli'nin ağaç zenginliği üzerinde durulacaktır.

## *İzmit/Kocaeli'nin İlk İşgalinden Kurtuluşuna Kronolojik Olaylar ve Değerlendirmeler (1919-1921)*

**Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI**  
**Atatürk Üniversitesi**

Mondros Mütarekesi'nden sonra İzmit ilk olarak, 19 Mayıs 1919 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmiş; 17 Haziran 1919'da Kuva-yı Milliye tarafından geri alınmıştır. İzmit'in ikinci defa, 12 Temmuz 1919 tarihinde İngilizler ve Yunanlılar tarafından işgal edilmiş; 25 Eylül 1919 tarihinde geri alınmıştır. İzmit'in üçüncü ve son işgali, 9 Nisan 1921 tarihinde İngilizler tarafından gerçekleştirilmiş olup; 28 Haziran 1921 günü son ve kesin kurtuluşu sağlanmıştır.

Tebliğde; İzmit'in ilk işgalinden son işgali ve kurtuluş mücadelesi süreci içerisindeki zaman diliminde; gerek İstanbul ve Anadolu'daki, gerekse yurt içi ve yurt dışındaki askerî ve siyasi olaylar, İstanbul Hükümetleri, İtilaf Devletleri ve Milli Mücadele açısından kronolojik olarak ele alınıp; alan kaynakları çerçevesinde incelenme ve değerlendirmeler yapılacaktır.

## *Milli Mücadele'nin İç Cephesi Kocaeli*

**Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU**  
**Hacettepe Üniversitesi**

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan çekildi. Mütareke Osmanlı Devletinin elini kolunu bağlıyor ve devleti aslî niteliklerinden yoksun bırakıyordu. Mütarekenin özellikle bazı maddeleri istismara çok açıktı. 13 Kasım'da bir İtilaf Donanması, Mütareke'nin 1. maddesini gerekçe göstererek Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki askerî tesislere el koyup denetim ve kontrol altına aldı, 15 Kasım'dan itibaren ise 48 parçadan gemiden oluşan bir İtilaf Devletleri filosu İzmit Körfezi'ne gelerek burada bulunan Türk deniz kuvvetlerini enterne etti. Ayrıca İtilâf Devletleri, Mütareke'nin istismara açık maddelerine

dayanarak, I. Dünya Savaşı sırasında nüfuz bölgeleri olarak paylaştıkları bölgeleri fiilen denetimleri altına almaya ve Osmanlı topraklarını işgal etmeye başladılar. Bunun yanı sıra Yunan birlikleri 15 Mayıs sabahı İngiliz ve Fransız gemilerinin koruması altında İzmir'e çıkacaklardır. Bu gelişmeler yaşanırken ordu müfettişliği göreviyle 19 Mayıs 1919'da Samsun üzerinden Anadolu'ya geçmiş bulunan ve teslimiyetçi politikalarla bir yere varılamayacağını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, kendisi gibi düşünen arkadaşlarıyla Amasya'da bir araya gelmiştir. Ardından 22 Haziran 1919'da yayınlanan genelge ile de açıkça Milli Mücadele hareketi başlatılacaktır. Gelişen bu Milli Mücadele Hareketi karşısında Kocaeli bölgesi daha bir ehemmiyet kazanacaktır. Çünkü başkent İstanbul'u Ankara'ya yani Anadolu'ya bağlayan yollar Kocaeli bölgesinden geçmekteydi. Bunun yanı sıra körfezde bir liman şehri durumunda olan Kocaeli, İstanbul'a deniz yoluyla da bağlıydı. Bu durum bölgeyi jeopolitik ve jeostratejik olarak çok önemli bir hale getirmekteydi. Bu özelliklerinden dolayı Kocaeli bölgesi, hem İtilaf Devletleri özellikle İngilizler tarafından hem de Milli Mücadele karşıtı olan İstanbul Hükümetleri ile onları destekleyen güçler tarafından Anadolu'ya gerçekleştirilecek müdahalelerde bir basamak ve yığınak bölgesi olarak kullanılacaktır. Bütün bu özelliklerinden dolayı Milli Mücadele döneminde bir iç cephe niteliği taşıyacağı gibi önce İngiliz ardından onların yerini alan Yunan birliklerinin gelmesiyle dış cephe özelliği de gösterecektir.

Bu bildiride arşiv belgelerine de dayanılarak özellikle bölgede gelişen ve Milli Mücadele açısından iç cephe özelliği taşıyan olay ve gelişmeler ele alınıp incelenecektir.

## *Kurtuluş Savaşı'nda Kara Fatma'nın Kocaeli Cephesindeki Hizmetleri*

**Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL**  
**İstanbul Üniversitesi**

1888'de Erzurum'da doğan Kara Fatma, Subay Dervişlerden Ahmet Bey ile evlendikten sonra Balkan Savaşı'na katıldı, askerlik hayatını eşi ile birlikte paylaştı. I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde kendi ailesinden kadınlarla birlikte savaştı. Eşi Binbaşı Ahmet Bey'in Sarıkamış'ta şehit olduğu haberini



aldıktan sonra memleketi Erzurum'a döndü.

1919'daki kongre günlerinde, Mustafa Kemal'le bizzat görüşebilmek için Sivas'a gitti. Milis Müfreze Komutanı olarak batı cephesinde görevlendirildi. Aldığı talimatla İstanbul'a gitti, silah ve adam kaçırmaya faaliyetlerinde bulundu.

Kara Fatma Kocaeli Cephesi'nde çok hizmetleri geçmiş bir Kuva-yı Milliyecidir.

Tebliğimizde kendisinin Kocaeli'ndeki bu üstün hizmetlerinden bahsedeceğiz.

## *Kurtuluş Savaşı'nda Karamürsel*

**Doç. Dr. Mustafa HERGÜNER**  
**Harp Akademileri**

Kuruluş tarihi M.Ö. 1324 yılına kadar giden ve o zaman ki adıyla Pronectus olarak bilinen bu kentimizin gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet tarihimizde çok önemli bir yeri vardır. Osmanlı Beyliği İzmit'in fethinden sonra burasını topraklarına katmış ve Çanakkale civarında hüküm süren Karesi Beyliği'nin gönderdiği Mürsel Alp ile bir donanma üssü kurarak adını bu kahraman denizcimizden esinli Karamürsel olarak değiştirmiştir. Osmanlı'nın denizlere ve okyanuslara açılıp "Denizci bir Cihan Devleti" kurmasında Karamürsel'in önemli bir yeri vardır.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında en önemli faktör "Lojistik Destek" olmuştur. İstanbul'da bulunan askeri personel, silah ve mühimmat ile yine bir şekilde İstanbul'a gelen askeri malzeme Anadolu'ya ve/veya Batı Cephesi'ne iki eksenden gönderilmiştir. Karadeniz'de İnebolu, Marmara'da Karamürsel savaş boyunca Anadolu'ya gönderilen askeri mühimmatın beşte biri Karamürsel üzerinden nakledilmiştir. Karamürsel bu nedenle İtilaf devletlerinin ve özellikle Yunanistan kuvvetlerinin bombardımanına ve hatta zulmüne uğramıştır. Bazen şehir hemen hemen boşaltılmıştır. Diğer taraftan savaş sırasında Karamürsel -tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi- ilk kurtarılan kentlerden biri olmuştur. Konu ile ilgili bir başka hususta Osmanlı'nın ve hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin bir türlü kabullenemediği Batı Trakya'daki oluşumlardır. Karamürsel'in bir ferdi olan Fuat Balkan yine Kurtuluş Savaşı



sırasında Batı Trakya'daki milli mücadele faaliyetlerini örgütlemiş, bu hususta gerekli görüşmeler ve aldığı yardımlar için Karamürsel eksenini kullanmıştır.

## *Kod Adı: Küçük Doktor “Fahri Can”*

**Prof. Dr. Nermin ERSOY**  
**Kocaeli Üniversitesi**

1897'de Yemen'in merkezi San'da doğmuş olan Fahrettin Efendi, 1917 yılında Tıp Fakültesinden mezun olmuştur. Osmanlı Devletinin İzmit'e atadığı (10 Kasım 1918'de) son belediye tabibi olan Fahrettin Efendi, önceleri Adapazarı Belediye Tabibi olarak görev yapmış, ardından milli mücadeleye katılmak için boş olan Gekbuze Hükümet Tabipliği kadrosuna başvurmuş, 10 Kasım 1918 tarihinde de atanmıştır.

Tüm güçlük ve tehlikelere rağmen kendisine bağlı bütün köyleri at sırtında dolaşarak baskınlara maruz kalan halkın tedavisini ve salgınlardan korunmasını sağlamış olan Fahrettin Efendi, Rum Çeteler tarafından yapılan baskın ve kayıpların kayıtlarını tutmuş, ölenlerin otopsi raporlarını hazırlamıştır. Ulusal Ordu'ya destek için Kocaeli Karakol Cemiyeti içinde çok aktif rol oynamış, Anadolu'ya silah, mühimmat ve insan taşınmasına büyük emek vermiştir. Kod adı Küçük Doktor olan Fahrettin Efendi, baskına uğramış olan köylerdeki halkın, Türk çete ve müfrezelerinin mücadeleye ortak edilmesini, silahlanmasını da sağlamıştır. Dayı Mesut ve Yahya Kaptan ile Gekbuze, Darıca, Tuzla ve Şile bölgesinde Milli Mücadele'nin ölümsüz kahramanlarından olan Dr. Fahrettin Efendi, cesaret ve deneyimlerinden ötürü Gaziantep'in kazanılmasına da katkı sağlaması amacıyla Antep Hükümet Tabipliğine atanmıştır. 15 Ocak 1919-25 Aralık 1921 tarihleri arasında hem bir hekim olarak hem de gözü pek bir Kuvvacı olarak çalışmış ve Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetlerden dolayı Büyük Millet Meclisi tarafından istiklâl madalyası ile ödüllendirilmiştir.

## *İngilizlerin ve Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin İzmit ve Çevresini Kontrolleri Altında Tutma Çabaları Çerçevesinde Ahmet Anzavur'un Bölgedeki Faaliyetleri*

**Prof. Dr. Osman AKANDERE**  
**Necmettin Erbakan Üniversitesi**

Anadolu'ya geçişlerde önemli bir rol oynayan İzmit ve çevresi İngilizler için kontrol altına alınması gereken önemli bir bölgeydi. Nitekim İngilizler bu bölge üzerinde hassasiyetle durmuşlar ve Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde İzmit Limanı ve bölgeden geçen demiryolunu kontrolleri altına almışlardı.

Yine İzmit ve çevresi İstanbul Anadolu bağlantısını sağlaması nedeniyle Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Milli Mücadele hareketi için de büyük önem arz etmekteydi. Bu nedenle her iki tarafta bölgeyi kontrol etmek istemekte ve bunun için de bazı askerî ve idari operasyonlara girişmişlerdi.

Ancak İzmit ve civarında Kuva-yı Milliye güçlerinin askerî başarıları ve her geçen gün bölge halkının desteğini alması hem İngilizleri hem de Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni endişelendirmişti.

İngilizlerin tam desteğini alan Damat Ferit Paşa Hükümeti Anadolu'da hâkimiyeti sağlamak istiyordu. Bunun için de İzmit ve Adapazarı havalisinde bulunan milli kuvvetleri etkisiz hale getirerek Ankara üzerine ilerlemek ve böylece Büyük Millet Meclisi'ni dağıtarak milli hareketi ortadan kaldırmak istiyordu. Bunu gerçekleştirmek için de bir dizi tedbire başvurmuştu. Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesi çıkartılarak milli kuvvetlerle çarpışacak bir silahlı güç oluşturulmaya başlanmıştı. Yine İzmit'te doğrudan Harbiye Nezareti'ne bağlı olacak olan İzmit ve Havalisi Fevkalade Komutanlığı tesis edilmişti. Anadolu'da asayiş ve emniyeti sağlamak amacıyla da "Anadolu Fevkalade Umumi Müfettişliği" kurulmuştu.

İşte İzmit ve civarında Kuva-yı İnzibatiye kuvvetlerinin toplanmaya başladığı

günlerde, Biga’da çıkardığı ikinci isyanından da bir netice alamayarak İstanbul’a kaçmış olan Anzavur Ahmet, Adapazarı ve çevresinde bulunan Abaza ve Çerkezlerden oluşan silahlı kuvvetin başına kumandan olarak tayin edilmişti.

Bu çalışmada Anzavur Ahmet’in 1920 yılının Nisan ve Mayıs aylarında İzmit ve Adapazarı bölgelerinde, milli kuvvetlere karşı yaptığı faaliyetler ve mücadelesi ele alınacaktır.

## *İsmail Canbolat Bey’in Mebusan Meclisi’ndeki Faaliyetleri*

**Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ**  
**Manisa Celal Bayar Üniversitesi**

İsmail Canbolat Bey, 1880 İstanbul doğumludur. Büyük Çerkes sürgününde Anadolu’ya göç etmiş bir Adıge Hatko ailesindendir. Harp Okulu’nu bitirdikten sonra, Manastır ve Selanik’te görev yapmış, Meşrutiyetin ilanı üzerine İstanbul’a gelmiş, Harp Okulu’nda tarih öğretmenisi olarak çalışmıştır. 1909 yılında askerlikten ayrılmış ve Büyükada Kaymakamlığı’na atanmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğünde bulunmuş, bir ara İstanbul Vali Vekili ve Belediye Başkanı olarak da çalışmıştır. Stockholm’a büyükelçi olarak atanmıştır. Bir ara Dâhiliye Nazırlığı yapmıştır.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin, Teceddüt Fırkası’nın ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurucu üyesidir. III. Dönem Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmit ve II. Dönem TBMM’de İstanbul milletvekili olarak çalışmış, 1926 İzmir suikastına karıştığı iddiasıyla idam edilmiştir.

Bu çalışmada İsmail Canbolat’ın Mebusan Meclisi’nde İzmit milletvekilliği yaptığı dönemdeki meclis faaliyetleri incelenmiştir. II. Dönem Mebusan Meclisi’nde 14 defa söz almış, bir sözlü önerge vermiştir. III. Dönemde ise Emniyet Genel Müdürü olarak iki defa söz almıştır.

## *1920 Meclisi'nde Hafız Abdullah Efendi (Tezemir)*

**Prof. Dr. Selda KILIÇ**  
**Ankara Üniversitesi**

11 Ağustos 1921'e kadar görev yapacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılması ile birlikte ilk dönem TBMM'de İzmit livasından 6 mebus yer almıştır. Bunlar, Tüccar Hafız Abdullah Efendi (Tezemir), Halil İbrahim Gürsoy, Fuat Carım, Hamdi Namık Gör, Hüseyin Sırrı Bellioğlu ve Tahir Barlas Cumhuriyet tarihinin ilk milletvekilleri olarak öne çıkıyor. Bu kişiler aynı zamanda milli mücadeleye de katılan isimlerdendir. Hafız Abdullah Tezemir, 1920 Meclisinde 56 kez söz almıştır. İki defa Takrir (önerge) vermiştir. Verdiği önergelerin başlıkları, "Ankara'da şehremaneti Teşkil edilmesine Dair" diğeri de "İznik ahalisine Muavenet Edilmesine Dair"dir.

Abdullah Efendi, 1871 Adapazarı doğumludur. Müderris iken 49 yaşında, I. Dönem İzmit Milletvekili seçilmiştir. Muvazene-i Maliye ve İktisat Encümenlerinde çalışmıştır. 1 Kasım 1940'ta vefat etmiştir.

Bu çalışmada Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri temel kaynak olarak kullanılacaktır. 1920 Meclis-i Mebusanı'nda İzmit vekili Hafız Abdullah Efendi'nin meclis içi çalışmaları ve üzerinde durduğu konular tespit edilecektir. Böylece 1920 Meclisi'nin İzmit mebusu olan Abdullah Efendi'nin Zabıt Ceridelerine göre görüşlerinin tahlili yapılacaktır.

## *Teşkilat-ı Mahsusa Komitacılığından İzmit Mebusluğuna: Sapançalı Hakkı Bey*

**Yrd. Doç. Dr. Seydi Vakkas TOPRAK**  
**Adıyaman Üniversitesi**

İttihat ve Terakki üyesi ve Teşkilat-ı Mahsusa komitacılarından olan Sapançalı Hakkı Bey, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'de gelişen pek çok olayla birlikte anılan bir şahsiyettir. Yakup Cemil, Rusuhi Bey, Atıf Kamçıl, Kuşçubaşı

Eşref, Kuşçubaşı Hacı Sami ve Eyüp Sabri gibi komitacılarla birlikte hareket etmiştir. Trablusgarp'ta İtalyan işgaline karşı yerli halkı örgütlemek için gönderilen gönüllülerden biri de Sapancalı Hakkı Bey'dir. Balkan Savaşları sırasında ise Rumeli'de Teşkilat-ı Mahsusa ajanı olarak silahlı eylemlerde bulunmuştur. Sapancalı Hakkı Bey, İskeçeli Arif, İzmitli Mümtaz, Topçu Yüzbaşısı İhsan ve Binbaşı Hüsamettin Bey ile birlikte Batı Trakya ve Makedonya'da görünüşte ticaretle uğraşmışlar ancak gerçekte Teşkilat-ı Mahsusa adına görev yapmışlardır. Hakkı Bey, İttihat ve Terakki'nin iktidarı ele geçirmek için 1913'te düzenlediği Babıali Baskınına Enver Bey, Yakup Cemil ve Mustafa Necip'le birlikte katılmıştır. Ancak Babıali Baskını sonrasında partiden uzaklaştırılmıştır. Birinci Dünya Savaşının başlarında Romanya ile Osmanlı Devleti arasında buğday alış-verişi için çalışmıştır. Sapancalı Hakkı ticaret için Romanya'da bulunduğu sıralarda Fransa elçisiyle barış için görüşmeler yapmıştır. Savaş sırasında Yüzbaşı Halil Bey'in emrindeki fedaîlerden oluşan bir grupla İran'a gizlice gitmiştir. 1914'te Süleyman Askeri aracılığıyla İzmitli Mümtaz'ın Kudüs civarındaki çalışmalarına eski mebuslardan Esat Şukayr ile birlikte Sapancalı Hakkı Bey de katılmıştır. Sapancalı Hakkı ve İzmitli Mümtaz Beyler Suriye'de Teşkilat-ı Mahsusa adına faaliyet göstermişlerdir. Savaştan sonra Sapancalı Hakkı ve İhsan Bey birlikte ticaretle uğraşmışlar, bu dönem içerisinde bir yandan da işgal altındaki İstanbul'da kurulmaya başlayan milli direniş örgütlerine katılmıştır. Milli Mücadele döneminde ise son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne İzmit'ten mebus olarak seçilmiştir. Cumhuriyet döneminde ticaret hayatına devam eden Sapancalı Hakkı Bey, Yavuz Zırlıslının tamiriyle ilgili bir yolsuzluk davasında Divan-ı Ali'de yargılanmış ve suçlu bulunmuştur. Mahkeme Sapancalı Hakkı Bey'in bir sene ağır hapsine, rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine ittifakla karar vermiştir.

Bu çalışmada Sapancalı Hakkı Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa komitacılığı, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki mebusluğu ve Türkiye devletinin ilk yıllarındaki faaliyetleri ele alınacaktır.

## *Milli Mücadele’de Gebze Kaymakamlarının Kaçırılmaları Olayı*

**Prof. Dr. Haluk SELVİ**  
**Sakarya Üniversitesi**

Gebze, tarihin bütün devirlerinde olduğu gibi Milli Mücadele hareketinde de çok önemli bir fonksiyonu üstlenmiştir. Gebze’nin İstanbul ve Anadolu arasında stratejik bir noktada bulunması coğrafi konumunu ön plana çıkarırken Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ile İstanbul’un İtilaf kuvvetleri tarafından işgali ve bu işgali Anadolu’ya ve Marmara Denizi Havzası’na doğru genişletmek istemesi şehrin bu coğrafi konumunun yanında siyasi ve sosyal konumunu da değerli kılmıştır. Kendilerini İstanbul’da güven içinde hissetmek isteyen İngilizler Gebze ve çevresini kontrol altına alabilmek için bölge Rumlarını ön plana çıkarmışlar ve daha sonra da bu bölgeye Yunan askerlerini işgalci güç olarak göndermişlerdir.

Mütareke döneminin bu dikkat çekici gelişmelerine sahne olan Gebze için diğer bir dikkat çeken nokta İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin devamı niteliğinde kurulan ve gizli bir şekilde teşkilatlanan Karakol Cemiyeti’nin de ilk teşkilatlanmasını Gebze’de Yahya Kaptan ve arkadaşları aracılığı ile kurmasıdır. Bölgede kurulan Kuva-yı Milliye teşkilatının ilk amacı Müslümanları Rum çetelerinden korumak, bölgenin İtilaf Devletleri tarafından işgalini önlemek, İstanbul’dan Anadolu’ya geçecek kişilere rehber olmak, İstanbul’dan kaçırılacak silah ve diğer maddi destekleri gerek deniz yoluyla gerek kara yoluyla ilgili birimlere ulaştırmaktır.

Bütün bu gelişmelere İstanbul’un resmen işgalinden sonra Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümeti arasındaki gerginlik de eklenince problemlerin merkezinde kalan Gebze ve çevresinin önemi bir kat daha artmıştır. İtilaf Devletleri kontrolündeki İstanbul Hükümetleri bölgeye kendilerine bağlı yöneticiler atamaya gayret etmişler, asayişin sağlanmasının en önemli konu olduğunu buraya atadıkları kaymakamlara bildirmişlerdir. Bu dönemde Gebze’de sık sık yönetici değiştirildiği dikkati çekmektedir. Bunun en önemli sebebi Rumlarla asker firarlarının ve işgalci Yunanlıların bölgede yaptıkları

tahribattır. Buna karşı yetersiz bir jandarma kuvvetine sahip olan yöneticilerin yerini kuvvacılar olarak tabir edilen Dayı Mesud, Arslan ve Kaplan birlikleri, Alemdar Taburu almıştır. Bu durum kaymakamlarla bu birlikleri sık sık karşı karşıya getirmiştir.

Bu tebliğimizde 1920-1921 yıllarında Gebze ve çevresinde meydana gelen olaylara paralel olarak Gebze Kaymakamları Ahmed Bedevi ve Ali Galip beylerin Kuva-yı Milliye birlikleri tarafından kaçırılmasını ve meydana gelen bazı olayları Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ve dönemin diğer kaynakları ışığında ele almaya çalışacağız.

## 1921-1925 Yılları Arasında Ahmet Şükrü Bey'in Kocaeli'deki Faaliyetleri

**Yrd. Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU**  
**Karabük Üniversitesi**

İttihat ve Terakki'nin tam olarak iktidarda yer aldığı 1913-1918 yılları arasının şöhretli Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey Malta'daki esaret hayatından kurtulduktan sonra İzmit'e yerleşmiş ve İzmit Livası İl Daimî Heyetinde görev almıştır. Ayrıca bu meclis tarafından livanın daimî encümenine seçilmiştir. Ahmet Şükrü Bey yine burada iken İzmit Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı görevini üstlenmiştir. Bu arada 1923 Nisan'ında Cavit Bey'in evinde yapılan gizli İttihat ve Terakki Kongresi'ne de katılan Ahmet Şükrü Bey burada ittihatçı arkadaşlarıyla beraber yeni yol haritalarını belirlemeye çalışmıştır. İkinci Meclis için yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa'nın tensibiyle Kocaeli (İzmit) milletvekili seçtirilmiştir. Meclis'in açılması sonrası yapılan şube başkanları ve komisyon seçimlerinde Ahmet Şükrü Bey İkinci Şube Başkanlığı'na seçilmiştir. 1924 Kasım'ında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi hareketi içinde yer alan Ahmet Şükrü Bey, partinin programını tanzim eden birkaç kişiden biri olmuş ve aynı zamanda idare heyetinde de görev alarak parti faaliyetlerinde aktif görevler üstlenmiştir.

Tebliğde telif-tetkik, arşiv ve süreli yayınlar ışığında 1921-1925 yılları arasında Ahmet Şükrü Bey'in Kocaeli'nde (İzmit) üstlendiği görevler esnasındaki faaliyetleri üzerinde durulacaktır.



## *Reklam ve İlanlar Işığında Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kocaeli ve Çevresinde Ticarî ve Kültürel Hayat*

**Yrd. Doç. Dr. Fatma AÇIKGÖZ**  
**Kırıkkale Üniversitesi**

Reklam fikri ve anlayışı insanlar arasında alışverişin başlamasıyla beraber doğmakla birlikte kitle iletişim araçları ile reklamcılığın tarihsel gelişimi arasında da yakın bir ilişki söz konusudur. Reklamcılık eski dönemlerde iptidai örneklerde olduğu gibi daha çok sesli reklamlarla yapıyordu. Türkiye’de reklamcılığın gelişimi, dünyanın diğer taraflarındakinden pek de farklı olmamış; ekonomik ve ticari hareketlere paralel olarak reklamcılık da zaman içerisinde ilerleyerek bugünkü seviyeye ulaşmıştır. Osmanlı basın organlarında görülen gelişmeler reklam ve ilan kavramlarının da basın hayatına girmesini kaçınılmaz kılmıştır. İlk Osmanlıca gazetelerde çeşitli ilan ve reklamlar verildiği görülmekte zaman içerisinde ilan ve reklam ayrımının da kendiliğinden belirginleştiği görülmektedir. Osmanlı basın hayatındaki pek çok gazete ve mecmuada - ilk dönemlerde az olmak ve zamanla artmak suretiyle - “İlanât” başlığı altında akçenin rayici, satılık evler, lugat (sözlük) ilanı gibi ilanlara rastlanmakta; satılık evler, çeşitli ticarethaneler, lugat (sözlük) ilanı, doktor ilanları, ayakkabılar, çizmeler, kolonyalar, semaverler vb. görsel olarak reklamların yanı sıra Batı menşeli bazı ürünlerin de reklamının yapıldığı görülmektedir. Batı tarzı Osmanlı tüketim kültürünün oluşmasında, 1840 sonrasında ortaya çıkan yazılı basının etkisi büyük olmuştur. Bu nedenle Tüketim- gazete ve reklam ilişkisi ilk etapta Avrupa menşeli ürünlerin tanıtılmasında kullanılmıştır. Nitekim Ceride-i Havadis’te yayımlanan ilk yazılı reklam ya da ilan Fransa’dan ithal duvar kâğıdı, çatal-kaşık, dikiş makinesi, mefruşat, kitap, diş doktoru, fes, piyano, kahve makinesi, kürk, saç boyası, içki ilanları gibi çoğu dış kaynaklı ürünlerle ilgilidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Kocaeli vilayetinde haftada bir sefer neşredilen Kocaeli Gazetesinde de vilayetin sınaî, ticarî, kültürel vb. hayatını yansıtan ilanlar bulunmaktadır. Bu bildiride bazı Osmanlıca gazeteler taranarak ilan ve reklamların hangi konularda verildiği üzerinde durularak Kocaeli ve çevresinde ekonomik, ticarî ve sosyo-kültürel vb. hayatın izleri ortaya konmaya çalışılacaktır.



## *Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmit'te Eğitim*

**Dr. M. Serhan YÜCEL**

**Yrd. Doç. Dr. Taner BİLGİN**

**Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi**

Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimine baktığımızda ilk kez Tanzimat ile birlikte eğitim kurumlarının bir sistem içerisine oturtulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Zira Osmanlı Devleti birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da batının gerisinde kaldığının farkına varmış ve 19. yüzyılın başlarından itibaren modern anlamda bir takım düzenlemeler yaparak Batı ile arasındaki farkı kapatmaya çalışmıştır. Ancak eğitim alanında yapılan düzenlemeler devletin içinde bulunduğu durum nedeniyle uzun soluklu uygulama imkânı bulamamıştır. Türk Milli Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise çok daha kötü bir eğitim mirası ile karşı karşıyaydı. Bu nedenle cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin en temel amacı tüm yurttaki eğitim seferberliğini sağlayabilmektir. Bu amaçla Anadolu'nun birçok şehrinde olduğu gibi İzmit'te de birçok eğitim kurumu açılmıştır. Bu çalışma da cumhuriyetin ilk yıllarında İzmit'te bulunan eğitim kurumları irdelenecektir.

## *Harf İnkılâbının Kocaeli Basınına Yansımaları*

**Dr. Ekrem SALTİK**

**Sabahattin Zaim Üniversitesi**

Osmanlı Devleti'nin son asırlarına yayılan siyasi ve ekonomik sorunların doruğa ulaştığı 19. yüzyıldaki dil ve alfabe tartışmaları sırasında fikri temelleri atılan ve Cumhuriyet'in ilanından sonra başlayan sosyo-kültürel hayatla ilgili bir dizi köklü değişikliğin parçası olarak hayata geçirilen Harf İnkılâbı, 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilmişti. Harf İnkılâbı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 1353 sayılı "Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun"un uygulamaya konulması ve yeni alfabenin devlet eliyle sosyo-kültürel hayata yerleştirilmesi sürecini adlandırmak için kullanılan genel bir tabir olarak Türkiye Cumhuriyeti kültür tarihinin önemli tartışmaları arasında yer alacaktır.

Söz konusu tartışmaları değilse bile, yeni alfabe ve bu alfabeyle hazırlanmış haberleri sayfalarına taşıyan yerel basın, erken Cumhuriyet döneminin siyasi ve ekonomik koşullarında çeşitli sebeplerle Harf İnkılabının geniş kitlelere duyurulmasında önemli rol oynamıştı. Milli Mücadele sırasında mücadeleye farklı seviyelerde destek veren geniş halk kitlelerine ulaşarak kamuoyu oluşturmak için söz konusu mücadelenin öncüleri tarafından maddi olarak desteklenen yerel basın, Cumhuriyetin ilanından sonra da önemini yitirmemiş, devlet tarafından erken Cumhuriyet dönemi kültür politikalarını geniş kitlelere ulaştırmak üzere sayfalarına taşıyan gayri resmi bir araç olarak kullanılmıştı.

Harf İnkılâbının, Türkiye Cumhuriyeti özelinde gerçekleştirilen basın tarihi çalışmalarında çok fazla değinilmeyen ve bir buçuk asrı geçkin bir mazisi olan Kocaeli basınında da yansımaları olmuştu. Öncesinde yurt gezileri kapsamında 1923 yılında İzmit'i ziyaret etmiş olan Mustafa Kemal, burada gerçekleştirdiği uzun bir basın toplantısında ilerde hayata geçirmeyi planladığı harf değişikliğinden de bahsetmişti. Bu zeminde Kocaeli sınırlarında yayınlanmakta olan ve Mustafa Kemal'in İstanbul'daki gazetecileri tenkit eden imzasız yazılar yazdığı Hür Fikir Gazetesi, Türk Ocakları'nın bir organı olarak yayın yapan Türk Yolu Gazetesi ve Müdafa-i Hukuk Cemiyeti çizgisindeki (Resmi) Kocaeli Gazetesi Harf İnkılâbı'nın İzmit basınındaki yansımalarına dair izler taşıyordu. Benzer şekilde ilk yayını yeni harflerin kabul edildiği 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştiren Genç Düşünceler Gazetesi, il olduğu 1954 yılına kadar Kocaeli'ne bağlı bir ilçe olan Adapazarı'nda yayınlanan Adapazarı Gazetesi ve son olarak Millet Mekteplerinin yayın organı olan Millet Dergisi yeni harflerle yayın yaparak Kocaeli özelinde, Erken Cumhuriyet dönemi kültür politikalarının topluma takdim edilmesinin önemli enstrümanları arasında yer almıştı.

## *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kocaeli Vilayeti'nde Sıtma Mücadelesi (1923-1938)*

**Doç. Dr. Önder DUMAN**  
**Ondokuz Mayıs Üniversitesi**

Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle Türkiye'nin "eksik" ve nitelikli nüfus sorununun olduğu bir gerçektir. Söz konusu sorunun ortaya çıkmasında 1912-1922 on yıllık savaş döneminin kayıpları ve göçler kadar, bulaşıcı ve salgın hastalıkların da ciddi etkisi vardır. Nitekim daha Milli Mücadele devam ederken vilayet ve sancak düzeyinde "sıhhi ve içtimai coğrafya" araştırmaları yaptırılmış ve bu araştırmalarda nüfus sorununun başlıca sebepleri arasında hastalıklara geniş bir biçimde yer verilmiştir. Bu dönemde nicelik bakımından değil aynı zamanda nitelik bakımından da nüfusu olumsuz yönde etkileyen hastalıkların başında ise sıtma/malaria gelmektedir. Ülkenin sahil ve sulak bölgelerinde nüfusun nerdeyse 2/3'ünü tehdit eden sıtmaya karşı adeta bir seferberlik başlatılmış ve sıtma mücadelesi uzun süre ülkenin ana gündem maddelerinden biri olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle sıtmanın kol gezdiği yerlerden biri de Kocaeli Vilayeti'dir. Mevcut bildiride 1923'ten II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde sıtmanın Kocaeli Vilayeti dâhilindeki olumsuz etkileri ile vilayet dâhilinde yürütülen sıtma mücadelesi ve bunun sonuçları Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri ile resmi ve yerel süreli yayınlara dayanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

## *Darıca'daki Aslan Çimento Fabrikası'nda 1930'lu Yıllarda Çalışan Teknik Elemanlar İle Memurların Eğitim Durumlarının İncelenmesi ve Ücretlerinin Karşılaştırılması*

**Prof. Dr. Emre DÖLEN**  
**Marmara Üniversitesi**

20. yüzyılın başlarında Türkiye'de teknik eğitim görmüş eleman sayısı son derece azdı. Bunların bir bölümü çeşitli Avrupa ülkelerinde kendi olanakları

ile öğrenim görmüş, küçük bir bölümü devlet hesabına öğrenim görmek üzere Avrupa'ya gönderilmiş ve bir bölümü de Türkiye'deki teknik okullardan mezun olmuş kişilerdi. Gelişmiş bir sanayi olmadığı için bu durum büyük bir sorun yaratmamaktaydı. Cumhuriyet'in ilanının ardından 1920'li yıllarda sanayi kuruluşlarının ortaya çıkmaya başlaması ve 1930'lu yılların başında iktisadi devletçilik kapsamında büyük sanayi kuruluşlarının kurulmaya başlanması büyük bir teknik eleman sıkıntısını ortaya çıkarmıştır. Devlet hızla Avrupa'ya öğrenci göndererek bu sıkıntıyı aşma yoluna girerken özel sektör için durum biraz daha farklıdır. Özel sektörün öğrenim için kendi hesaplarına yurt dışına öğrenci gönderme olanakları olmadığından mevcut elemanlarla yetinme durumunda kalmıştır. Bunun sonucunda bir bölümü "diplomalı" ve bir bölümü de kendini yetiştirmiş "alaylı" teknik elemanlarla işletmelerini yürütmek zorunda kalmışlardır.

Bu bildiride Darıca'da bulunan Aslan Çimento Fabrikası'nda 1930'lu yıllarda çalışan teknik elemanların ve memurların bir profilinin çıkartılması amaçlanmıştır. Emekli bahriye subayları makinist, emekli karacı subaylar da idareci ve muhasebeci olarak çalışırken fabrika için yaşamsal öneme sahip kimya laboratuvarında ise hemen tümüyle usta-çırak ilişkisi içinde yetişmiş "alaylı" kimyagerler görev yapmaktadır. Ancak zaman içinde yavaş da olsa diplomalı teknik elemanların istihdamına doğru bir değişimin olduğu görülmektedir. Bildiride Aslan Çimento'nun 1930'lu yıllardaki teknik eleman ve memurlarının eğitim durumları ayrıntılı bir biçimde ortaya konulacak ve aldıkları ücretler karşılaştırılacaktır.

## ***Kabotaj Kanunu Etkinliklerinden Bir Seyir: İzmit Deniz Yarışları (10 Temmuz 1938)***

**Yrd. Doç. Dr. Dilara USLU**  
**Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi**

Lozan Barış Antlaşması Ticaret Mukavelesine göre yerli ve yabancı gemilere eşit davranılması ilkesiyle her türlü sefer, balıkçılık, liman hizmetleri kendi bayraklarını taşıyan gemiler için saklı tutulmuş ve bu hakkın kullanılmasından dolayı Kabotaj Kanunu ortaya çıkmıştır. 19 Nisan 1926 tarih ve 815 sayılı "Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye ve Limanlarla

Karasuları Dâhilinde İcra-yı Sanat ve Ticaret Hakkında Kanun” kabul edilerek 1 Temmuz 1926 tarihinden itibaren yürürlüğe konulmuştur. Böylece kabotaj hakkının Türklere verilmesiyle birlikte denizcilik konusundaki bilgi ve deneyiminin arttırılmasına yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesinden iki yıl sonraki 1 Temmuz’un bayram olarak ilan edilip devlet erkânının da katıldığı ve Marmara denizine kıyısı olan bir şehir konumundan dolayı İzmit’te şenlik havasında kutlandığı görülmektedir. Ulusal ve yerel basında tesadüf ettiğimiz 10 Temmuz 1938 tarihli İzmit’te gerçekleştirilen deniz yarışlarının inceleneceği bu makalede, Atatürk’ün hastalığıyla ilgili olumsuz haberlerin yayılmasını bertaraf etmek amacıyla kendisinin de bu yarışlara davet edildiği ile ilgili haberler hakkında basından örneklerle yer verilecektir. Özellikle ulusal basında Cumhuriyet, Yeni Sabah ve Ulus gazetelerinin İzmit’te gerçekleşen deniz yarışları ile ilgili hemen hemen her gün tam sayfa haberlere yer vermesi bu bayrama verilen önemi açıkça göstermektedir. 10 Temmuz 1938’deki İzmit deniz yarışlarının incelenmesi ve Kabotaj Bayramı etkinlikleri çerçevesinde etkisi üzerinde durulacaktır.

## ***Tek Parti Döneminde Kocaeli’de Beden Eğitimi Mükellefiyeti Uygulamaları***

**Prof. Dr. Fahri SAKAL**  
**Ondokuz Mayıs Üniversitesi**

Tek Partili rejimler halkı belli alanlarda eğitmek veya kalkınma yarışında ön sıralarda yer almak için bazı merkeziyetçi ve zorunlu-gönüllü uygulamalara girişirler. Bunu politikacılar, siyaset bilimi ve tarih gibi alanlarda çalışanlar bazen kitlesel seferberlik, kitlesel kalkınma veya kalkınma seferberliği gibi ifadelerle adlandırmışlardır. Bunlar çoğunlukla ekonomi alanında olabildiği gibi, genellikle spor, sanat, kültür ve benzeri sosyal alanlarda yapılır ve büyük propaganda kampanyaları ile halka duyurulur.

Türkiye’de de 1923-1950 arasında çok partili dönem yaşanmış, bahsi geçen zorunlu veya gönüllü uygulamalar denenmiştir. Bunların içinde biri özellikle o zamanların Kocaeli vilayetinde (şimdiki Kocaeli, Sakarya, Bolu ve Düzce) uygulanan Gönüllü Beden Terbiyesi Mükellefiyeti Uygulamalarıdır.

Bu çalışmaları okullardaki beden eğitimi öğretmenleri veya bazı subay ve astsubaylar yaptırmış, ancak birçok yerde bu işe talipli öğretmen bulamamışlar, hatta yapılan çalıştırma tekliflerini öğretmenler reddetmiştir.

İl dâhilinde bu uygulamalar merkezde, ilçelerde, nahiye ve köylerde yapılmak istenmiş, yasalar gereği belediyelerin bu işe ayırdığı paralarla masraflar karşılanmaya çalışılmış ise de, başlangıçta tespit edilip katılımı sağlanan gençlerin sonraki hafta yüzde 20 kadarı, üçüncü hafta yüzde 5'i, nihayetinde ise yüzde biri katılmış, diğer bir ifade ile ilgisizlik yüzünden bu teşebbüs akamete uğramıştır.

Bu konuda dikkati çekeceğimiz diğer bir konu da ilgili makamların bu ilgisizliğe karşı tavrıdır. Nüfusuna oranla en yoğun katılım Sakarya'nın Söğütlü beldesinde görülmüş, ama üçüncü haftada katılım orada da sıfıra inince, yöneticiler "beden terbiyesi mükellefiyetine katılmama" suçunu işledikleri için söz konusu kişileri mahkemeye vermek istemişler, ancak "kanuni müeyyidesi bulunmadığından" mahkemeye veremediklerini beyan etmişlerdir. İzmit, Sakarya ve Karamürsel gibi başka yerlerdeki durum daha da tuhaftır. Oralarda mükellefiyetten kaçanları mahkemeye vermeye kalkışmışlar, ancak bu iş için eleman, kırtasiye vs gereken masrafları karşılayamadıklarından mahkemeye verememişlerdir!

Bu iş bir yasaya müsteniden yapıldığı halde, birçok ilde bu uygulamaya dair bir bilgi göremiyoruz. Kocaeli'de bu işe önem verilmiş, ancak bu önem mahalli yöneticilerin desteğine ve ilgisine bağlı kalmış; mahalli yönetici ilgi göstermeyince mükellefiyetten vatandaşın haberi bile olmamıştır.

Belediyelerin kanun gereği bu iş için ayırdıkları paralar gerek spor sahaları yapmada, gerekse halkevinin spor kolunun masrafının karşılanmasında kullanmıştır. Mükellef sayılan halkın ilgisizliği, yöneticilerin ve hatta beden eğitimi öğretmenlerinin de kayıtsızlığı üzerine bir de cezai yaptırım imkanı bulunamayınca uygulama zamanla unutulup gitmiştir.

## *Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus Devlet İdeolojisi Bağlamında “İzmit Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi Müzik Kolu” Etkinlikleri*

**Yrd. Doç. Dr. Gülşen ERDAL**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ulus devlet modeliyle varlığını ortaya koymuş ve bu ideoloji doğrultusunda toplumsal yaşamın her alanına yön vermeyi hedeflemiştir. Ulusal ideolojilerini sanat alanıyla desteklemek iktidarların varlıklarını güçlendirmek ve benimsetmek amacıyla kullandıkları sıklıkla başarılı olan bir yöntemdir. Nitekim Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılan 1923-1938 yılları arasında genç Türkiye Cumhuriyeti varlığını ve otoritesin sağlamlaştırarak ve halka ulus devlet ideolojisini benimsetmek için sanatın çeşitli alanlarını kullanmıştır. Zaferleri imgeleyen büyük heykeller, yurdun gelişmekte olduğunu ve refaha ulaştığını gösteren resimlerin yer aldığı Anadolu’yu sergileyen tablolar, mimari açıdan heybetli ve modern yapılar, zafer yürüyüşlerinin ve milli bayramların kutlandığı imarı gerçekleştirilmiş geniş caddeler ve meydanlar ulus devletin gücünü bu dönemde görselleştiren imgeler olmuştur. Toplumların kendini ifade etmesinde büyük bir yere ve öneme sahip olan müzik sanatına ise bu bağlamda büyük bir misyon yüklenmiştir. Buradan hareketle yapılan devrimler içerisinde Atatürk’ün en büyük önemi musiki devrimine verdiği bir gerçektir. Müziğin bir ulusu bütünleştirmedeki etkin gücünden yola çıkılarak halkın müzik yoluyla eğitilip, bir ve beraber olarak, devlet ideolojisini tanıyıp benimsemesi ve böylece çağdaş uygarlık düzeyi olarak ifadelendirilen batı imgesini algılaması hedeflenmiştir. Yapılan atılımlar içerisinde devrimin ideolojisini desteklemek ve halka benimsetmek amaçlarını üstelenen Halkevlerini ele aldığımızda halkın bu kurumlarda türlü alanlarda eğitim aldığını ve bir anlamda dış dünyayla iletişim kurma ve birey olarak kendini ifadelendirme becerilerini elde ettiğini söylemek mümkündür. İzmit, Erken Cumhuriyet Döneminde halkevi faaliyetlerinin, özellikle Güzel Sanatlar Şubesi Müzik Kolunun etkinliklerinin yoğun olarak gerçekleştirildiği bir kent olmuştur. Kent kültür ve kimliği açısından önemli katkılarda bulunan İzmit Halkevi’nin müzik faaliyetleri ulus bilinci doğrultusunda birey olmanın



farkındalığını topluma aktarmayı hedeflemiş, gerek bireysel, gerekse koro ve orkestra gibi toplu müzik etkinlikleriyle kent kimliğinin ulus bilinciyle bütünleştirilmesi, hizmet verdiği yıllar içerisinde düzenlenen müzik etkinliklerinde “birlikte çalma ve söylemenin” ulusal kültürün müzikal değerleri doğrultusunda gerçekleştirmesi, İzmit Halkevi’nin temel misyonu olmuştur.

## *İzmit (Kocaeli) Halkevi’nin Eğitim ve Kültür Faaliyetleri (1932-1951)*

**Yrd. Doç. Dr. Mevlüt YÜKSEL**  
**Atatürk Üniversitesi**

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında açılan Halkevleri, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında gerçekleştirilen 3. Büyük Kongresi sonrasında kapatılan Türk Ocaklarının yerini alan eğitim ve kültür merkezleridir. Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinden itibaren ilk olarak Ankara, Afyon, Samsun, Eskişehir, Diyarbakır, İzmir, Konya, Denizli, Van, Aydın, Çanakkale, Bursa, İstanbul ve Adana vilâyetlerinde açılmıştır. Kısa zamanda teşkilatlanmasını tamamlayan Halkevlerinin 1950 yılına gelindiğinde ülke genelindeki toplam sayısı 478’e ulaşmıştır.

Halkevleri, okur-yazar, milli bilinç sahibi, Atatürk ilkelerine ve inkılâplarına bağlı, Cumhuriyet’in değerlerini benimseyen, vatandaşlık hak ve ödevlerini bilen, müspet ilimlerle ilgili, çağdaş ve kültürlü bir nesil yetiştirmeyi amaçlamış kurumlar olarak yeni Türkiye’nin sosyal ve kültürel kalkınmasına büyük katkılar sağlamışlardır. Tarih, edebiyat, güzel sanatlar, folklor gibi alanlarda millî değerler açısından önemli ve faydalı çalışmalar gerçekleştirmiş olan Halkevleri, genel itibarıyla Dil-Edebiyat- Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, İçtimâî Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Neşriyat, Köycüler, Müze ve Sergi gibi şubelerden oluşmuşlardır.

İzmit (Kocaeli) Halkevi ise 24 Haziran 1932 tarihinde açılmıştır. Müze ve Sergi Şubesi haricinde diğer tüm şubeleri bulunan İzmit Halkevi, ilk zamanlar CHP il binasında faaliyet göstermiş, daha sonra kendi binasına taşınarak kapatıldığı 1951 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Bilhassa eğitim ve



kültür alanlarındaki çalışmaları, bölgeye sosyo-kültürel açıdan oldukça önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada İzmit Halkevi'nin 1932-1951 yılları arasındaki eğitim ve kültür alanlarındaki faaliyetleri ve bunların bölge halkı açısın sağladığı faydalar anlatılmaya çalışılmıştır.

## *Halkevleri İçin Bir Bütçe Denemesi: Kocaeli Örneği*

**Dr. Ahmet AKTER**

**İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi-Kırgızistan**

Halkevleri, halkın eğitiminin yetersizliği, henüz eğitim sisteminin kurulamaması ve devrimlerin halka ulaştırılamaması nedenleriyle halkın eğitimi için ihtiyaç duyulmuş ve kurulmuş bir örgütlenmedir. Çalışmalarını 9 şube ile yürüten bu kurumun doğal olarak faaliyetlerinde belirli bir harcaması olacak ve bunun için de kaynağa ihtiyaç duyulacaktı.

Halkevleri Talimatnamesine göre Halkevleri, vilayet parti idare heyetlerinin temin ve tespit edeceği gelirler ile ve bulundukları vilayetin CHP İdare Heyetlerince tasdik edilen bütçelerle idare edilirdi. Bu bütçenin içinde Hususi İdareden ayrılan kaynaklar, Belediyenin tahsis ettiği yardımlar, CHP İdare Heyetinin aktardığı ödenekler ve bağışlar bulunmaktaydı. Ancak bu gün eldeki belgelerle sağlıklı bir bütçe tespiti yapmak oldukça güçleşmiştir. Kurumların hazırladığı bütçelerde birer kalem olarak görmek mümkündür. Ayrıca Ankara Halkevi hariç hesap defterleri de bulunamadığından yapılan yardımlarla ilgili bir belge de bulmak şimdilik mümkün görünmemektedir.

Bu çalışma ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde tespit edilebilen kurum hesap ve bütçe belgeleri kullanılarak bir bütçe tespit çalışması yapılmıştır.

## ***Tek Partili Dönemde Sanayi İstatistiklerine Göre Kocaeli'nin Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi***

**Yrd. Doç. Dr. Seher BOYKOY**  
**Uludağ Üniversitesi**

Çalışmanın amacı, Türkiye’de ekonominin genel yapısı çerçevesinde Kocaeli’nin yerinin tespit edilmesidir. Çalışma dönemi olarak 1927-1945 dönemi seçilmiştir. 1927 yılı, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk nüfus ve sanayi sayımının yapıldığı yıl olmakla birlikte, bildiriye konu alınan dönem, genç Cumhuriyet rejiminin liberal ve devletçi ekonomik politikalarının uygulandığı ve bu yönde kurumsallaşmaya gidildiği bir dönem olmuştur. Ayrıca bu dönem, II. Dünya Savaşı gibi olağanüstü ekonomik politikaların uygulandığı bir sürece de tanıklık etmiştir.

Bu süreçte dönem boyunca ekonomide izlenen politikaların ekonomik yapıya etkileri, istihdamı etkileyen diğer sosyo-ekonomik faktörler, istihdamın yapısı, niceliği ve işgücüne katılım oranları, yaş, eğitim, medeni durumlarına göre dağılımı, işgücü piyasasında çalışma koşulları ve sektörel kurumsallaşma Kocaeli yerelinde ele alınıp değerlendirilecektir.

Bu bildiri ile, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Kocaeli ekonomisinin genel profilinin belirlenmesi suretiyle, Cumhuriyet döneminde il ekonomisindeki gelişme ve bu gelişimin 1945 öncesi ve sonrasındaki dönemde ülke sosyo-ekonomik hayatına katkıları ortaya konulmuş olacaktır.

Çalışma kapsamında, 1927-1945 nüfus sayımları, Cumhuriyet’in sanayi sektörüne ilişkin ilk sayımı olan 1927 sanayi sayımı sonuçları, Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına giren kuruluşları kapsayan sayım sonuçları, İş Kanunu kapsamındaki kuruluşlar ve işçiler için düzenlenen verilerle Kocaeli sosyo-ekonomik tarihine ilişkin dönemin yerel süreli yayınları ve tetkik eserlerinden yararlanılacaktır.

## ***Fabrikasına Nitelikli Personel Yetiştiren Okul: Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu***

**Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI**  
**Sakarya Üniversitesi**

18 Nisan 1936 tarihinde kurulan Türkiye'nin ilk modern kâğıt fabrikası, kuruluşundan itibaren Kocaeli'nin gelişmesine ekonomik, eğitim ve kültürel alanda önemli katkılar sağlamıştır. 1955 yılına kadar Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası adıyla hizmet veren bu kurum, bu tarihten sonra Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi (SEKA) adını almıştır.

Her ne kadar fabrikanın kendi personeline yönelik eğitim faaliyetlerinin ilk adımı 1 Temmuz 1938'de atılmış ise de, 3457 sayılı kanunla birlikte, 1 Ekim 1939 tarihinden itibaren tüm Sümerbank fabrikalarında olduğu gibi, İzmit Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası'nda da düzenli bir şekilde hizmet içi kurslara başlanmıştır. 1941 yılına gelindiğinde daha sistemli bir yapıya dönüşen eğitim faaliyetleri hız kazanmış, hizmet içi eğitim amacıyla; Yardımcı İşçi Kursu, Namzet Çırak Kursu, İkmal Salonu İşçi Kursu, Kalfa Kursu ve Usta Kursları da yeni eğitim müfredatına eklenmiştir.

Nitelikli insan gücünün önemine inanan Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi yönetimi, eğitim faaliyetlerini daha düzenli yürütmek için 4 Eylül 1944 tarihinde Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu adıyla, bünyesinde yeni bir eğitim kurumu oluşturmuştur. Fabrikanın ihtiyacı olan teknisyen, usta, ustabaşı gibi vasıflı personel yetiştirmek amacıyla kurulan Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu'na ilkokul mezunları arasından sınavla öğrenci alınarak, fabrikanın ihtiyaçlarına göre düzenlenen bir program çerçevesinde eğitim verilmekteydi. Her ne kadar okulun eğitim faaliyetleri, 1951-1961 yılları arasında on yıl kadar durdurulmuş ise de, 1961 yılından itibaren Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu üç sınıflı olarak yeniden eğitime başlamıştır. 5 Ağustos 1983 tarih ve 553 sayılı kararla okulun adı SEKA Mehmet Ali Kâğıtçı Meslek Okulu olarak değiştirilmiştir. Üç yıllık meslek eğitimi ve öğretimi yapan, okulun 1. ve 2. sınıflarında selüloz ve kâğıtçılık öğretilirken, 3. sınıf öğrencileri ise mezuniyet projesi hazırlamaktaydılar.

Bu bildirinin konusu olan Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu, SEKA Dergisi ve SEKA Postası Gazetesi'nde verilen bilgiler ışığında ele alınmış olup, ayrıca bu konuyla ilgili diğer çalışmalar ile de bildiri zenginleştirilmiştir.

## *Rıfat Yüce'nin 1940 ve 1950'lerdeki Kocaeli ve Çevresinde Yaptığı Geziler*

**Ekrem Mücahit SARI**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Kocaeli tarihinin önemli simalarından Rıfat Yüce'nin Türk Yolu gazetesinde kaleme aldığı gezi yazıları yerel tarih çalışmalarına katkı sağlayacak bir özelliğe sahiptir. Rıfat Yüce, imparatorluktan ulus devlete geçişte tanıklık etmiş, İzmit bölgesinin teşkilatlanması noktasında önemli görevler üstlenmiştir. Rıfat Yüce, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi'nde Kocaeli için önemli bir isim olmuştur.

Yüce, Cumhuriyet Halk Partisi'nin inkılâplarının Kocaeli'de uygulanması noktasında aktif rol almıştır. Yüce'nin siyasi kimliğinin yanında gazeteciliği de önem arz etmektedir. Özellikle Kocaeli ve çevresinde yaptığı gezileri Türk Yolu gazetesinde tefrika etmiş, halkın siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu yerinde tespit etmeye çalışmıştır. Tüm bu çalışmaları ise CHP ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. 1940 itibariyle kaleme aldığı gezi yazıları bu minvalde tefrika edilmiştir. Bu makalede Yüce'nin 1940 ve 1950'li yıllarda Kocaeli ve çevresinin siyasi ve sosyal açıdan genel durumu hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktayız.

## *Çok Partili Hayatın İlk Yıllarından 1960 Askeri Darbesine Kocaeli'de Siyasal Hayat*

**Doç. Dr. Esmâ Torun ÇELİK**  
**Kocaeli Üniversitesi**

1888 yılında bağımsız bir sancak olmasından sonra ilk mebus seçim heyecanını 1908 yılında yaşayan ve ilk defa temsilcilerini meclise yollayan

İzmit, o dönemden bugüne siyasette etkin olan ve siyasetin etkin olduğu kentlerin başında gelmektedir. I. TBMM'nin açılmasıyla birlikte önemli vekiller tarafından temsil edilmişlerdir. Bununla birlikte daha çok İttihatçı kimliğiyle tanınan bu vekiller, I. TBMM'de 2. Grup'ta yer almışlarken, II. TBMM döneminde Terakkiperver Fırka'nın kurulma sürecinde etkili olarak bu fırkaya geçmişlerdir. Siyasal olarak muhalefet alanının ortadan kaldırılmasıyla, Mustafa Kemal'e suikast planı hazırlanmıştır. İstiklal Mahkemesinde yargılanan ve idam cezasına çarptırılanlardan biri de İzmit Milletvekili Ahmet Şükrü'dür.

Çok partili hayata geçiş sürecinin en önemli hamlelerinden biri Nihat Erim'nin San Fransisco Konferansı görüşmeleri nedeniyle Amerika'da olan Nihat Erim'in milletvekili yapılmasıdır. 1946 seçimlerini kazanan CHP Kocaeli'nden blok halinde 10 milletvekili çıkarmıştır. Ancak bu seçimden sonra askerî darbeye kadar Kocaeli'den bir milletvekili bile çıkaramayacaklardır. Bunun en temel nedeni kendi iktidarlarında çıkardıkları çoğunlukçu seçim sistemidir. Bu sistemin yarattığı gerginlik sonraki yıllarda kentin siyasal yaşamında etkin olmuştur. Özellikle 1955'ten sonra iktidar ve muhalefet arasında çatışmaların dozunun artması birçok yerde olduğu gibi Kocaeli'yi de etkileyecektir. Darbeye doğru giden süreçte partiler arasındaki ilişkiler her yerde olduğu gibi bu kentte de sertleşecektir.

1945 arasında Kocaeli'nde yayınlanan gazetelerden (Türk Yolu, Hürsöz, Bizim Şehir, Demokrat Kocaeli, Hür Fikirler, Marmara, Yavuz İzmit vs.) ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden yararlanılarak yapılacak bu çalışmada, Kocaeli'de çok partili hayatın nasıl geliştiği, partilerin Kocaeli'ndeki faaliyetleri, demokrasi kültürünün kentte nasıl bir seyir izlediği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

## *Kocaeli'nde Demokrat Parti'nin Kuruluşu*

**Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZÇELİK**  
**Düzce Üniversitesi**

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra tüm dünyada çok önemli değişimler yaşandı. Demokrasi yönünde gelişmeler görülüyordu. Türkiye'nin

bu gelişmelerden etkilenmemesi mümkün değildi ve Türkiye’de de önemli değişiklikler yaşandı. Zira Türkiye’nin “Özgür Batı Dünyası’nın” yanında yer almak istemesi ve 1945’te de Birleşmiş Milletler’e katılması Türkiye’nin çok partili demokratik hayata geçişini zorunlu kıldı. Böylece çok partili hayat başladı ve tek parti idaresi sona erdi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 19 Mayıs 1945’te bu kapsamda yaptığı bir konuşmada yeni partiler kurulması gerektiğinden söz etti. Bu gelişmeler sonucunda ilk olarak bir iş adamı olan Nuri Demirağ tarafından 18 Temmuz 1945’te Milli Kalkınma Partisi kuruldu. Bu parti çok partili döneminin ilk muhalefet partisi olma özelliğine sahiptir. İkinci muhalefet partisi ise CHP içindeki muhalif milletvekilleri tarafından kurulan Demokrat Parti idi. Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü Cumhuriyet Halk Partisi’nin daha demokratik bir yapıya kavuşturulmasını talep ediyorlardı. Türk Siyasi Tarihi’ne “Dörtlü Takrir” olarak geçecek önergeyi meclis grubunda açık olarak görüşülmek üzere 7 Haziran 1945’te verdiler. Taleplerinin reddedilmesi üzerine de görüşlerini basın aracılığıyla tüm yurttaşlarla paylaştılar ve partiden koparak 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti adıyla yeni bir parti kurdular.

Demokrat Parti kuruluşundan kısa süre sonra yurdun büyük kısmında teşkilatlanmasını tamamladı. Demokrat Parti Kocaeli Teşkilatı da her türlü engellemelere rağmen yurt genelinde kurulan ilk teşkilatlardan birisi oldu. Cumhuriyet Halk Partisi müfettişlerinin ve bazı Cumhuriyet Halk Partili yerel idarecilerin Kocaeli İl Teşkilatı’nın kurulmaması için büyük çaba sarf ettikleri bilinmektedir. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinde Demokrat Parti Kocaeli Teşkilatı’nın kuruluş sürecinde sürekli Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanlığı tarafından takip edildiği ve Demokrat Parti Kocaeli Teşkilatı kurucularının her faaliyeti Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği’ne rapor edildiği Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinde görülmektedir. Bunun yanında Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı yayın yapan yerel gazeteler de Demokrat Parti aleyhine propaganda yapmaktaydılar. Demokrat Parti’yi gözden düşürmek ve itibarsızlaştırmak amacıyla yeni kurulan Demokrat Parti Kocaeli İl Teşkilatı’ndan istifaların olduğunu ve Demokrat Parti’nin kısa zamanda dağılıcağı şeklinde söylentiler de yayıyorlardı. Bu engellemelere rağmen Kocaelili Demokrat Partililer baskılardan yılmayıp partilerinin teşkilatlanmasını tamamlamışlardır. Kocaeli’nde Demokrat Parti’nin kuruluş sürecini ele aldığımız bu bildirimiz dönemin yerel basını, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nden edindiğimiz

belgeler, telif ve tetkik eserler dikkate alınarak hazırlanacaktır. Böylece Kocaeli halkının bu siyasi gelişmeler karşısında takındıkları tutum ve Kocaeli'ndeki siyasi atmosfer sunulmaya çalışılacaktır.

## *Demokrat Parti İktidarına Yerel Basından Eleştirel Bir Bakış: Türk Yolu Gazetesi*

**Yrd. Doç. Dr. Selma ÇETİNKAYA**  
**Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi**

1945 senesi çok partili yaşamın Türkiye'de başlangıç tarihi olarak kabul görmekle beraber esas manada Demokrat Parti'nin kurulması ile bu kavram hak ettiği manaya kavuşmuştur. 7 Ocak 1946'da siyasi hayata dâhil olan Demokrat Parti, 1950 genel seçimleriyle iktidara gelmiş ve 1960 İhtilaline değin bu konumunu muhafaza etmeyi başarmıştır. İktidarı 10 yıl boyunca elinde tutabilmesinde halkın Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere Demokratlara duyduğu güven ve beslediği sevgi önemli yer tutmaktadır. Böyle olmakla birlikte Demokrat Parti'ye eleştirel yaklaşımlar da bulunan bir kesim de bu on yıllık süre zarfında varlığını korumuştur. Bu yaklaşımları özellikle basın yoluyla algılayabilmek mümkündür. 1950lerde muhalefetin destekçisi olan Ulus benzeri yayın organları ulusal basın çerçevesi içerisinde değerlendirilebilirken yerel basında da tenkitsel yaklaşımı dikkat çeken gazeteler vardır. Muhalif yerel gazeteye Kocaeli için gösterebileceğimiz örnek Türk Yolu'dur.

Türk Yolu, 13 Eylül 1925'te Rifat Yüce tarafından İzmit'te çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin sahibi ve başyazarı olan Rifat Yüce (1879-1952), İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmit'teki 63 üyesinden biri olup Mütareke Döneminde de Bekirağa Bölüğü'ne ve Malta'ya gönderilen isimler arasında yer almaktadır. 1922'de İzmit Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne seçilen Yüce, Türk Varlığı Cemiyeti'nin de genel sekreterliğini yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi içinde de aktif rol oynayan Yüce'nin kurucusu olduğu Türk Yolu'nun isim babası Ruşen Eşref Ünaydın'dır. Kendisini Cumhuriyetçi ve Halkçı olarak lanse eden Türk Yolu gazetesi, önce haftalık sonrasında ise günlük yayınlanmıştır. 37 sene aralıksız yayınlanan gazete, 1962'de Bizim Şehir ile birleşerek Türk yolu Bizim Şehir adıyla varlığını devam ettirmiştir. Genel



anlamda gerek haberleri gerekse köşe yazıları göz önünde bulundurulduğu zaman Cumhuriyet Halk Partisi'ne verdiği destekle dikkat çeken Türk Yolu'nun bu desteğini çok partili yaşama geçilmesinin sonrasında da sürdürdüğünü söylemek gerekir.

1950-1960 sürecinde muhalif yerel basın olarak değerlendirilebileceğimiz Türk Yolu gazetesinin muhalif tutumunu sergilerken nezaket çerçevesi içinde kalabilmesi göze çarpmaktadır. Bu çalışmada Türk Yolu'nun Demokrat Parti iktidarı döneminde basılmış sayıları değerlendirilmiştir. Genel ve yerel seçimlerin Kocaeli'ye yansımaları ve mahalli olayları ele alması bağlamında izlediği muhalif tutumla birlikte ülke genelinde yaşanan gelişmelere karşı gösterilen eleştiriler de ele alınacaktır. Demokrat Parti'nin vaatlerini yerine getirip getirmemesinin, İnönü dönemiyle ilgili söylem ve icraatların iktidar tarafından eleştirilmesinin ve sosyo-ekonomik politikaların yarattığı sıkıntıların Kocaeli ve ilçelerindeki etkilerinin Türk Yolu'nda nasıl kaleme alındığı bu çalışmanın yapısının şekillendirilmesinde öne çıkarılmıştır. Çalışma kronolojik olarak örülmüş, 1950 Mayısından 1960 Mayısına değin Kocaeli'de ve Türkiye'de nelerin yaşandığı Türk Yolu kapsamında değerlendirilmiştir.

## ***Demokrat Parti Kocaeli Milletvekillerinin 1950-1957 Dönemi Ekonomi Politikalarına Bakışı***

**Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN**  
**Adnan Menderes Üniversitesi**

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan iç ve dış gelişmeler Türkiye'nin çok partili yaşama geçmesini zorunlu kılmıştır. 1945 yılında Mecliste yapılan Bütçe görüşmeleri esnasında milletvekilleri arasındaki görüş ayrılıkları belirginleşmiş ve muhalefet şekillenmeye başlamıştır. Adnan Menderes, görüşmeler sırasında bütçe açığının, fiyatların yükseleceğinin ve buna bağlı olarak hayat pahalılığı ve vergi miktarının artarak sabit gelirlerinin özellikle de memurların daha fazla ekonomik sorunlarla karşı karşıya geleceğini belirtmiştir. Ekonomik konularda beliren ve derinleşen görüş ayrılıkları İzmir milletvekili Celal Bayar'ın, Aydın milletvekili Adnan Menderes'in, İçel Milletvekili Refik Koraltan'ın ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün 7 Haziran 1945'de CHP Meclis Gurubuna kanunlar ve parti tüzüğünde demokratik



olmayan maddelerin kaldırılması ile ilgili verdikleri Dörtlü Takrir ile daha da belirginleşmiştir. Milletvekilleri arasındaki görüş ayrılıkları 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşu ile sonuçlanmış ve Türkiye çok partili hayata bir defa daha adımını atmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi çıkmaz özellikle de savaş yıllarında CHP'ye duyulan kızgınlık ve tek partiden bıkkınlık halkın büyük coşku içinde Demokrat Parti saflarında yer almasına neden olmuştur.

Kuruluşundan itibaren hızla örgütlenen Demokrat Parti 1950 seçimlerinden büyük bir başarı ile çıkarak yeni hükümeti kurma hakkını elde etmiştir. Kısa sürede örgütlendiği illerden biri de Kocaeli'dir. 1950'de yapılan genel seçimler sonunda Ethem Vassaf Akan, Ekrem Alican, Ziya Atığ, Hamdi Başak, Salih Kalemcioğlu, Mümtaz Kavalcıoğlu, Yerdağ Kişioğlu, Saim Önhon, Lütfü Tokoğlu, Hüsnü Türkant ve Mehmet Yılmaz, 1954 döneminde Nüzhet Akın, Ekrem Alican, Ziya Atığ, Hamdi Başak, Selami Dinçer, Hamza Osman Erkan, Sefer Göksel, Turan Güneş, Kazım Meriç, Cemal Tüzün ve Nüzhet Unat, Saadettin Yalım, 1957 döneminde ise, Ömer Cebeci, Dursun Erol, Nüzhet Unat, Cemal Tüzün, Sadettin Yalım ve Fahri Ağaoğlu Kocaeli Demokrat Parti milletvekilleri olarak TBMM'de yerlerini almıştır. XIX., XX., XXI., XXII., ve XXIII. Hükümet Adnan Menderes'in başbakanlığında kurulmuş ve Mecliste ülke ekonomisini ilgilendiren özellikle de bütçe konuları hararetili bir şekilde tartışılmıştır. Hazırlanacak olan bildiride Kocaeli Demokrat Parti Milletvekillerinin ülke ekonomisi konusundaki görüşleri Demokrat Parti Hükümetlerinin ekonomi politikaları çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecektir.

## 1950'li Yıllarda İzmit'te Sanayi Alanındaki Gelişmeler

**Dr. Bilal TUNÇ**  
**Sakarya Üniversitesi**

İzmit tarih boyunca önemli bir ekonomi ve ticaret merkezi konumunda olmuştur. Bilhassa Osmanlı son dönemlerinden itibaren İzmit'te sanayi alanında önemli gelişmeler görülmüştür. Ayrıca Cumhuriyet'in kurulduktan sonra da İzmit'te birçok sanayi kuruluşu açılmıştır. Bunlar arasında şüphesiz

ki en önemli olanı SEKA Kâğıt Fabrikası'dır. Ancak 1950'li yıllar Türkiye genelinde olduğu gibi İzmit'te de sanayinin çok büyük gelişmeler gösterdiği bir dönemdir. Bu kapsamda 1950 ile 1960 yılları arasında İzmit'te 100'e yakın sanayi kuruluşu ile çok sayıda atölyeler açılmıştır. Bunlar arasında Türkiye ekonomisi için büyük önem arz eden büyük fabrikalar da yer almıştı. Böylece günümüzün ekonomisi en çok gelişen ve Türkiye'de sanayi alanında ilk sıralarda bulunan sanayi kenti Kocaeli'nin temelleri 1950'li yıllarda atılmıştı.

Bu bildiride 1950 ile 1960 yılları arasında yani Demokrat Parti iktidarı döneminde İzmit'te sanayi alanında ne gibi ilerlemeler olduğu ve vilâyetin sanayi alanında nasıl bir gelişme içerisinde olduğu ortaya konulacaktır. Özellikle bu dönemlerde açılan fabrikalar ve bu fabrikalardan elde edilen gelirler konusu ayrıntılı bir biçimde açıklanacaktır. Araştırmanın ana kaynağı arşiv belgeleri ve dönemin yerel gazeteleridir. Ancak Devlet İstatistik Enstitüsü kaynakları ve klasik kaynaklara da müracaat edilecektir. Sonuç itibariyle Uluslararası Çoban Mustafa Paşa Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu'na sunulan bu bildiride, bir anlamda da Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960 yılına kadar İzmit'in sanayi alanındaki gelişiminin tarihsel süreç ele alınacaktır.

## *Türk-Amerikan İlişkilerinin Kocaeli Arkeolojisine Yansıması*

**Aylin GÖLCÜK**

**Rıdvan GÖLCÜK**

**Kocaeli Müze Müdürlüğü**

II. Dünya Savaşı'ndan oldukça yorgun çıkan İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'yi konu edinen iki 'Aide Memorie'yi Amerikan yetkililerine teslim etmesinden sonra Amerikalı diplomat Loy Henderson "Büyük Britanya bir saat içerisinde dünya liderliğini bütün şerefi ve sorumlulukları ile birlikte Birleşik Devletleri'ne devretmiştir" yorumunu yapmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin devraldığı bu dünya liderliği, Turuman Doktrini, Marshall Planı, Kore Savaşı, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) gibi girişimler ile devam etmiştir. İkili anlaşmalar sonrası Türkiye'de birçok Amerikan üssü

kurulmuştur. Sonraki yıllarda birçok tartışmaya sebep olacak bu üslerden biri de Kocaeli, Karamürsel’de kurulan Hava Üssü (aynı zamanda muhabere istihbaratının yapıldığı bir üs noktasıdır) olmuştur. İki ülkenin de hür iradesi ile yapılan ancak Türkiye’nin eşit olmayan kazanımlar ile devam ettiği bu ittifak, Kıbrıs meselesi konusunda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson’un İnönü’ye yazdığı ve tarihte “Johnson Mektubu” olarak bilinen mektup ile ciddi yaralar almıştır. Kıbrıs konusundaki mesele burada kalmamış ve “Dünya Lideri” ortağına rağmen, Türk Hükümeti’nin, 20-22 Temmuz 1974’te Kıbrıs adasına yaptığı çıkartma ile ipler kopma noktasına gelmiştir. Adadan Türk Askerlerinin çekilmesini isteyen ancak bu talebe yanıt bulamayan Amerika Birleşik Devletleri 5 Şubat 1975’te Türkiye’ye silah ambargosu uygulama kararı almıştır. Bunun üzerine Türkiye ise 13 Şubat 1975’te Kıbrıs Federe Türk Cumhuriyeti’ni kurmuştur. Silah ambargosunu kaldırmayan Amerika’nın ise 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Türkiye’deki bütün ortak savunma tesislerinin faaliyetleri durdurulmuştur (NATO görevi sebebiyle incirlik hariç). Bu karar sebebi ile Amerikan faaliyetleri durdurulan ve kontrolü tamamen Türk yetkililerin eline geçen üslerden biri de Karamürsel Hava Üssü’dür. Türk yetkililer üsle birlikte arkeolojik veriler de elde etmiştir. Helenapolis Antik Kenti’nin ilk arkeolojik keşiflerinden olan bu verilerden amphoralar, bizleri İngiltere’den Amerika’ya; Kıbrıs’tan Karamürsel’e, Altınova’ya uzanan bir dış politika ve arkeoloji serüveninin ortak edecekler.

## *Mudarlı Menşeli Tarih Araştırmacısı: Dr. Selahattin Tansel*

**Prof. Dr. Enver KONUKÇU**  
**Atatürk Üniversitesi**

Kocaeli’nin İstanbul tarafındaki ilçelerinden olan Gebze, tarih açısından da kendisini kabul ettirmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri de eğitimci-araştırmacı kişiliği ile tanınan Dr. Selahattin TANSEL’dir. Eski kaynakların ‘Ağaç Denizi’ diye tanıttıkları, Thynia’nın içinde kalan Mudarlı Köyü, Türk döneminin iskân yerlerindendir. Kocaeli/İzmit’e 82, ilçe merkezi Gebze’ye de 35 km uzaklıktadır. Sık ormanlık tepeler arasında göze çarpan Mudarlı, 500’e yakın çiftçi nüfustan oluşmaktadır. Yerel araştırmacılara gören Mudarlı,

Mudar-ı’ndan oluşmakta ve Mutahhar’dan uyarlanmış bir isimdir. Gebze’nin kuzeyinde Şile tarafında en uç yöre de bulunmaktadır. Kendi çabaları ile böyle bir yöreden Ankara gibi bürokrasinin yoğun olduğu başkentte kısa zamanda eğitimci ve yazar tarih araştırmacı diye kabul ettirmiştir. 12 Ağustos 1908’de Osmanlı ülkesinde II. Meşrutiyet hareketlerinin hız kazandığı bir zamanda Mudarlı’da dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise öğretimini tamamlayarak Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ne intikal etmiş ve burada Tarih Bölümünü bitirmiştir. Gebze, Yozgat, Merzifon ve Ankara’da alanı ile ilgili öğretmenliklerde bulunmuştur. Master ve doktora çalışmaları hocalarının takdirini kazanmış ve o zamana kadar kimsenin cesaret edemediği Fatih Sultan Mehmet Dönemini kaleme almıştır. Bu arada Ankara’da yaşayışına devam etmiştir. Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliğinde, Milli Eğitim Bakanlığında, Ortaöğretim Genel Müdürlüğünde Teftiş Kurul üyeliğinde, Talim Terbiye Dairesinde, bir arada Başkanvekilliği görevlerini devam ettirmiştir. Soyadı kanunu çıktığında ailesinin eğilimine uyarak, Tansel’i almıştır. 4 yıl sonra da, Milli Eğitimcilerden Öğretmen Cahide Hanım ile evlenmiştir. Dr. S. Tansel, 5 Mart 1980’de hayata gözlerini kapadı. Mudarlı kırsalında başlayan hayat başkent Ankara’da sona erdi. 70 yıllık ömürden sonra Milli Eğitimcilerin, yetiştirdiği öğrenci ve bürokratların kalplerinde yer alan Dr. S. Tansel, birçok eser kaleme alarak meşhur olmuştur. 8 önemli araştırması 2 bölüm arz etmektedir. Osmanlı Devleti Tarihi ve Milli Mücadele.

Dr. S. Tansel’in akademik olarak ilk çalışması Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet’in Siyasi ve Askerî Faaliyetidir. Bu konu doktora tezi olarak DTCF’ye arz edilmiştir. 1945 yılının dünya ve Türkiye’deki ağır şartlara rağmen yazar, zamanına göre en mükemmel çalışmayı tarih literatürüne kazandırmıştır. 1953’te Almanca olarak yazılan “Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı” kısa zamanda akisler uyandırırken, Princeton Üniversitesi’nde yerinde bir atılım ile İngilizcesi de yayınlanmıştır. Dr. S. Tansel’in Fatih’e dair kaleme aldığı eser gerçekten cesaret örneğidir. Kaynakların neredeyse tamamı görülmüş ve eser Fatih Sultan Mehmet’in Gebze civarında ölümü ile sona erdirilmiştir. Onun ilk basılan eseri Yüz Fıkra, Yüz Tarih’tir. Fatih araştırmasından sonra Sultan II. Bayezid’in Siyasi Hayatı’dır. Bu seride son eser ise Dede ve Baba’dan sonra oğul Yavuz Sultan Selim’dir.

Milli Mücadele Dönemi Tarihi’nin ilk tafsilatlı ve belgeli yayını ise

“Mondros’tan Mudanya’ya Kadar”dır. Prof. Dr. E. Z. KARAL’dan sonra, el kitabı mahiyetini taşımıştır. Yine Atatürk ve Kurtuluş Savaşı metin-fotoğraf olarak yayınlanmıştır. Siyasi Tarih Notları ve Çanakkale’de İstanbul’u Kurtarmak da, onun son eserlerindendir. Sonuç olarak Dr. S. TANSEL, Gebze’nin ücra bir köşesinden Mudarlı’dan başlayan hayatı, birçok ilmi eserler ile donatılmış ve bu arada da Milli Eğitimci olarak, Türkiye Cumhuriyeti’ne kanat gerenlerden yeri doldurulamayacak kişiliği ile örnek bir insandır.

## *Kocaeli’nin Yetiştirdiği Değerlerden Prof. Dr. Talat Tekin ve Şiir Dünyası*

**Prof. Dr. Nesrin KARACA**  
**Başkent Üniversitesi**

Akademisyen, yazar, araştırmacı, hocaların hocası... Talat TEKİN (16 Temmuz 1927- 27 Kasım 2015), Kocaeli-Gebze’ye bağlı Tavşancıl nahiyesinde doğmuştur. Babası, Tavşancıl eşrafından Hamit Çavuş ‘un oğlu, Hereke Rüşdiyesi mezunlarından İsmail Tekin, annesi de aslen Nallıhanlı olup Tavşancıl’ da uzun yıllar hocalık ve imamlık yapan İzzet Hoca’nın kızı Fatimatüzzehra’dır.

Tavşancıl İlkokulunu, Üsküdar Paşakapısı Ortaokulunu ve Haydarpaşa Lisesini (1945) bitirdikten sonra öğrenimine bir yıl ara vermek zorunda kalan Talat Tekin, yüksek öğrenimini Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde tamamlamıştır (1946-1951).

İzmir, Trabzon ve Bitlis liselerinde öğretmenlik yapmış, 1957’de öğretmenlikten istifa ettikten sonra Türk Dil Kurumu’nda gramer uzmanı olarak çalışmaya başlayan Tekin, 1961’de ABD’ye gitmiş, California Üniversitesi’nde “Orhon Yazıtları” üzerine 1965’te doktorasını vermiştir.

(1961-1972) arası California ve Indiana üniversitelerinde Türk Dili ve Edebiyatı okutmanı ve profesörü olarak çalışmış, 1972’de Türkiye’ye dönerek Hacettepe Üniversitesi’nde öğretim üyesi olan Talat Tekin, 1976’da Türk

Dili Profesörü olmuş, 1994'te emekliye ayrılana kadar burada akademik ve idari görevlerini sürdürmüş, sonrasında İstanbul'da Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı'nda bulunmuştur.

2015 yılında vefat eden Talât Tekin'in Türk ve dünya Türkoloji dergilerinde pek çok Türkçe ve İngilizce ilmî makaleleri yayınlanmıştır.

Şair yönü de olan ve şiirlerini "Atatürk Gülümsedi" (1982) isimli kitapta toplayan Talat Tekin'in evrensel boyutlar taşıyan bilimsel kişiliği tanıtıldıktan sonra sanatçı/şair kimliği ve şiirlerinin çözümlemesi bildirinin konusunu oluşturacaktır.

" ...

Ben bir körfez çocuğuyum  
Kestane saçlı yanık tenli  
Bütün kaygılarımdan kurtulurum  
Gördüm mü giden bir yelkenli"

diyen Talat Tekin, milli olmaktan evrensele açılan, Kocaeli'nin yetiştirdiği bir değer olarak önemli ve anılmaya değer bir kişiliktir.

## *Kocaili Sancağı'nın Paşalara Tevcihi Uygulaması Bağlamında Ortaya Çıkan İdari Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme*

**Prof. Dr. Orhan KILIÇ**  
**Fırat Üniversitesi**

Kocaili Sancağı 17. yüzyılın ortalarına kadar sancakbeylerine tevcih edilmiş, bu dönemden itibaren ise mirimiran veya vezir rütbeli paşaların uhdesine bırakılmıştır. Sancağın paşaların uhdesine bırakılması, yeni birtakım idari uygulamaları da doğurmuştur. Bu paşalardan bir kısmı emekli veya emekliliği yaklaşmış olduklarından dolayı kendilerine verilen Kocaili Sancağı'na kadar gelip bizzat orada bulunmadan yerlerine tayin ettikleri mütesellimleri vasıtasıyla burayı tasarruf etmişlerdir. Bunun dışında devletin herhangi bir yerinde muhafaza hizmetinde bulunan paşalara da Kocaili Sancağı tevcih

edilmiştir. Çoğunlukla donanma bağlantılı hizmetlerde bulunan paşaların dışında kale veya sınır muhafazasında bulunanlar da olmuştur. Kocaili Sancağı tevcih edilen paşaların bizzat sancak bölgesinde bulunmadığı hallerde, sancağı kendileri tarafından tayin edilen mütesellimler eliyle idare etmesi, arpalık suretiyle tasarruf veya idare etme diye adlandırılan bir idari sistemin uzun yıllar Kocaili Sancağı'nda uygulanması sonucunu doğurmuştur. Kocaili Sancağı'nın arpalık suretiyle tasarrufu ve bir mütesellim eliyle idaresi o kadar yerleşmiştir ki, bazı paşalara atama beratları yazılırken mütesellim eliyle yönetmeleri gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Kocaili Sancağı tevcih edilen sancakbeyleri de donanma kökenli oldukları için çoğu kere donanma hizmeti için burada bulunamamışlar onlar da yerlerine vekil tayin ettikleri bir kaim-i makam bırakmışlardır. Bu itibarla Kocaili Sancağı sadece paşalar zamanında değil, sancakbeyleri zamanında da vekiller tarafından idare edilmiş bu durum Kocaili Sancağı için adeta idari bir gelenek haline gelmiştir. Sancağın mütesellim marifetiyle yönetilmesi, yönetim-halk münasebetlerinde her zaman ve her yerde birtakım huzursuzluklar doğurmuştur. Mütesellimlerin keyfi uygulamaları Kocaili Sancağı'nda da birtakım huzursuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur.

Bildiri sancak tevcih defterlerinden elde edilen atama kayıtları, atama beratları, ruus, tahvil ve nişan kayıtları, mühimme defterlerindeki konu ile ilgili hükümlerden istifade edilerek hazırlanmıştır. Arpalık suretiyle yönetim uygulamasının pratikte ne gibi sonuçlar doğurduğu hususuna daha da açıklık getirmek için devrin klasik kaynaklarından ve yer yer araştırma-inceleme eserlere de müracaat edilmiştir.

## *1340-41 Tarihli Türk Ticaret Salnamesi Işığında İzmit Vilayeti*

**Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ**  
**Gaziantep Üniversitesi**

Salnamede İzmit vilayetinin idari taksimatı, nüfusu, kentin ticari potansiyeli, ihraç ve ithal edilen mallar, iktisadi alanda kentin ileri gelen aileleri hakkında bilgiler verilmiştir. Salnamede vilayet genelinde bulunan ve ekonomik hayatı



canlandıran banka, otel, tuhafiye, manifatura gibi birçok sektörde rol alan ailelerin lakap ve isimleri de verilmiştir. Burada verilen aile lakapları ile bölgede bugün yaşamakta olan ailelerin soy geçmişleri ve bunların tarihte bölgede oynadıkları ekonomik rol ile ilgili ipuçları yakalanabilecektir. Salnameye göre; 1340-41 tarihlerinde Kocaeli (İzmit) vilayetinin nüfusu 90 bin civarındadır. Vilayet 6 kazadan meydana gelmiştir. Bunlar; İzmit, Adapazarı, Geyve, Karamürsel, Yalova ve Kandira kazalarıdır. Bunlardan İzmit şehri 25 mahalle, 2600 haneden meydana gelmekte iken bazı hadiseler nedeniyle kentin nüfusu 15 bine düşmüştür. Kent ilgili tarihte hem Kocaeli vilayetinin hem de Anadolu'nun ithalat ve ihracat merkezidir. Bu bağlamda İzmit limanı Anadolu'dan demiryolu vasıtasıyla gelen malların ihracı için limana gelen Avrupa gemileri tarafından ziyaret edilmiştir. İzmit limanı Avrupalı tüccarlar tarafından koza, ipek, tütün, keten tohumu gibi ürünler için iyi bir ticaret alanı olarak görülmüştür. İhracata konu olan mallar genelde odun, kömür, kereste, ham ipek (yılda 50-100 bin kg), ipek böceği tohumu, balık, piliç, hayvan derisi, pişmaniye helvası, yoğurt, yumurta vs.dir. İthalata konu olan mallar ise inşaat malzemeleri, pamuk ipliği, petrol, çay, zeytinyağı, sabun, un gibi ürünlerdir. Bunlardan zeytinyağı ve sabun genelde İzmir ve Ayvalık tarafından, un ise Tekfurdağı tarafından temin edilmiştir.

## *Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilayeti Mülkî Yapılanma Tarihi I (1924-1954)*

**Prof. Dr. Enis ŞAHİN**  
**Sinan DEMİRAĞ**  
**Sakarya Üniversitesi**

Türkiye Cumhuriyeti'nin idarî taksimatında vilayet/il statüsünde bulunan Kocaeli, çevresiyle birlikte tarihi boyunca önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış, Marmara ve Karadeniz'e kıyısı olan önemli bir geçiş güzergâhı, İstanbul ve Boğazlardan Anadolu'ya intikalin kapısı durumundaki çok ehemmiyetli bir coğrafyadır. Türk mülkî yapılanmasında genellikle sancak olarak yer almış, yarımadanın sınırları erken dönemlerde İstanbul boğazının Anadolu yakasını da kapsamıştır. Sancağın sınırları kuzeyde doğal olarak Karadeniz ile çevrelenirken, doğu ve güneydoğu sınırlarını genellikle Kastamonu ve Bolu Vilayetleri oluşturuyordu. Güneybatı sınırları ise



Hüdavendigâr/Bursa Vilayetleri ile çevrilmiş, Osmanlı döneminde çoğu zaman bu vilayetin sınırları içerisinde yer almıştır. Bununla birlikte zaman zaman Kastamonu, Bolu, Cezâir-i Bahr-ı Sefid Vilayetlerine de bağlanmış, bazen de Zabtiye Müşiriyeti ve Şehremaneti Mülhakatı içerisinde bulunmuş, son dönemde vilayet konumuna yükseltilmesinden önce ise kısa bir süreliğine İstanbul Vilayeti sınırları içerisinde yer alırken, merkezî hükümetler tarafından çoğunlukla müstakil mutasarrıflık/liva statüsünde konumlandırılmıştır.

Kocaeli'nin müstakil mutasarrıflık konumu, onun İzmit merkezli olarak kurulacak olan vilayet yapılanmasının da başlangıcını oluşturmaktadır. Cihan Harbi ve Millî Mücadele döneminde küçük değişikliklerle müstakil mutasarrıflık konumunu sürdüren Kocaeli'nin mülkî yapılanma değişiklikleri ve vilayete dönüştürülmesi süreci, ciddi olarak ilk kez Millî Mücadele döneminde ele alındı. Damat Ferid Paşa'nın sadareti döneminin sonunda bir ara "İzmit Vilâyeti" adıyla vilâyet konumuna yükseltildiyse de, bu karardan sadece on gün sonra Tevfik Paşa'nın sadarete geçmesiyle bu kanun iptal edilmiş (26 Ekim 1920) ve Kocaeli tekrar müstakil livalık konumuna döndürülmüştür. Bu yöre, Millî Kurtuluş Savaşı'nda son derece önemli roller ifa etmiş, İngiliz ve Yunan işgalinin acılarını da yaşamış, müteakiben Millî Kuvvetler tarafından kurtarılmıştır. Osmanlı devletinin tarihe intikalinden ve Türkiye'de cumhuriyetin ilânından sonra, 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tüm ülkenin mülkî yapısını değiştirdiği gibi, Kocaeli ve çevresine de önemli etkiler yaptı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci anayasası olan bu kanuna göre, müstakil livalar vilâyet hükmünde değerlendirilmeye başlandı. Bu suretle o sırada müstakil mutasarrıflık durumunda bulunan bu önemli yarımada, İzmit merkezli olarak, bir daha geri dönülmeyecek bir surette, tarihinde ilk defa olmak üzere Kocaeli Vilâyeti hayata geçirilmiş oldu. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin vilâyet sayısı 15'ten, yaklaşık beş katlık bir artışla 74'e ulaştı. Sonuç itibarıyla Kocaeli ve çevresi, Cumhuriyet dönemine vilayet olarak girmiş oldu.

Bu bildiride, 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile vilayet konumuna yükseltilen Kocaeli'nin vilayet olma sürecine özet olarak değinildikten sonra, vilayetin Cumhuriyet döneminde geçirdiği mülkî taksimat safahatı ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Bu aşamada bildirinin başlıca kaynağını, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden temin edilen belgeler oluşturmaktadır. Ayrıca dönemin basını ve konuyla ilgili araştırma eserlerinden de istifade edilmiştir.

Bu aşamada Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamelerinden de önemli ölçüde faydalanılmıştır. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu'na sunulan bu tebliğ, sonuç itibarıyla Cumhuriyet döneminde İzmit merkezli Kocaeli Vilayeti'nin mülkî idare tarihini, yeni kazalar, nahiyeler, köylerin ihdasını ele alırken, 1954 yılında her şeyiyle Kocaeli'nden ayrılan yeni, genç bir vilayet olan Sakarya Vilayeti'nin kuruluş safahâtını da muhtevî olacaktır.

## *Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ve Merkezî Asya'da Karahanlı Külliyelerine Mukayeseli Bir Bakış*

**Dr. Kayrat BELEK**  
**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi**

Merkezî Asya'da İslâmiyet'in kabul edilmeye ve yayılmaya başlamasıyla konar-göçer Türk toplulukları da İslâm medeniyetinin bir parçasını oluşturmuşlardır. Hatta konar-göçer Türk toplulukları tarafından kurulan ilk Müslüman Türk Devletleri'ni İslâmiyet'in koruyucuları olarak da görmek mümkündür. Bu bağlamda konar-göçerlerin önemli başkentleri olarak bilinen Balasagun (Kuz-Ordu), Talas, Otrar, Özkent, Kaşkar, Semerkant, Buhara, Hive, Belh, Nişapur gibi büyük şehirler, Türk-İslâm merkezleri haline dönüşmüş ve anılan bu merkezlerde mescit, cami, medrese gibi eserlerden oluşan ihtişamlı külliyeler vücuda getirilmiştir. Bu bağlamda Türkler tarafından Kuran-ı Kerim başta olmak üzere İslâmî muhtevî dinî metinler, hadisler ve edebî eserler bu dönemlerde Türkçe olarak tercüme edilerek halka sunulmuştur.

Merkezî Asya'da ilk defa Karahanlı ve Gazneli Türkleri tarafından ortaya çıkan İslâmî külliyelerin kültür açıdan incelenmesi, Türk topluluklarının ekonomik ve sosyal hayat tarzının anlaşılması bakımından önemlidir. Bunlar arasında Balasagun'daki Karahanlı (Barana), Özkent'teki Üç-Gümbez, Celal-Abad'daki Şah-Fazıl, Buhara'daki Tamgaç Bugra Han, Rabat-ı Melik, Taraz'daki Ayşe Bibi ve Karahan Türbesi, Termiz'deki Hakim it-Termizi, Nişapur'daki Sabuni gibi külliyeleeri saymak mümkündür. Söz konusu külliyeleerden

Atabet'ül-Hakayık'ın yazarı ünlü mutasavvıf Ahmet Yugnaki, Kutadgu Bilig'in yazarı ünlü devlet adamı Balasagunlu Yusuf Has Hacib, Dîvânü Lugâtî't-Türk'ün yazarı ünlü dilci Kaşgarlı Mahmud Barskani, ünlü filozof Ebû Nasr Muhammed b. Uzluğ el-Fârâbî, ünlü mutasavvıf Ahmet Yesevî gibi önemli şahsiyetler, Merkezî Asya coğrafyasında dünyaya gelmişler ve bazıları kendilerinin adıyla bilinen tesislerin kurucuları olmuşlardır.

Belirtilen hususlar çerçevesinde bildirimizde Orta Asya Türk-İslam kültürünün asıl nüveleri olan söz konusu külliyelerin plan ve projeleri başta olmak üzere hem mimarî ve işlevsel özellikleri ele alınacak hem de söz konusu külliyelerin Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ile mukayesesi yapılarak Anadolu'daki külliyelerin menşei ve esası hakkında taze bilgiler sunulacaktır. Bildirimizde yazılı kaynaklardan başka yerinde yaptığımız çalışmalar ve sözlü tarih kaynakları da kullanılacaktır.

## ***Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin 1662-1682 Yılları Arası Vakıf Muhasebesi (Gelirleri, Giderleri, Personel Ve İmaret Giderleri İle Çeşitli Masrafları)***

**Osman TAŞKIN**

**Darıca Ülkün Yalçın Anadolu Lisesi**

İstanbul'un kapısı konumunda olan Gebze'nin merkezî bir yerinde tarihî İpek Yolu olan Bağdat Caddesi üzerinde bulunan Çoban Mustafa Paşa Külliyesi hala eski görkemiyle kentin kimliğine değer katmaktadır. Cami avlusuna girildiğinde insan ruhunu yüzyıllar ötesine götüren ender yapılardan birisidir. 16. yüzyılın ilk yarısında kurulan Külliye, İstanbul'dan doğuya giden ticaret kervanlarının, hacı adaylarının ve doğuya yapılan seferlerde ordunun ilk durağıydı. Bu yüzden sürekli bir hareketlilik söz konusuydu. Külliye bu hareketliliğe ve kalabalığa cevap verebilecek büyüklükte yapılmıştı. Fizikî yapı olarak külliye; cami, medrese, imaret, tekke, kütüphane, dârüşşifâ, paşa odaları, kervansaray ve çarşı içinde bulunan hamamdan meydana gelmişti. Bu çalışmanın hedefi, büyük fizikî yapının içerisinde yaşanan hayat izlerini takip ederek gerçek işlevine dair bilinmeyen bir yönünü Külliye'nin

gerçek fonksiyonuna gerçekleşen masraflara dair önemli bilgiler ortaya koymaktır. Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver (MAD.d. 2270) defter ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan vakfa ait muhasebe defterleri kullanılacaktır. 1072-1093/1662-1682 yılları arasına ait 6 farklı muhasebe icmal defterleri (TSMA.D.4289) ile 1079-1081/1699-1671 yıllarına ait iki yıllık ayrıntılı muhasebe defteri (TSMA.D. 1786) kullanılacaktır.

Çalışma içeriğinde şu konu başlıklarına yer verilmesi planlanmaktadır;

a) Gelirler; Aylık kira gelirleri ile Karaağaç, Filibe, Pervadi? ve diğer yerlerden tahsis edilen mukataa gelirleri ve Çeşitli gelirler (emvâl-i münferide)

b) Personel Giderleri; Cami, Medrese, İmaret ve diğer birimlerde çalışan personel ve günlük ücretleri, Selenâki, Eskişehir, Edirne ve Rumelihisar'da görevli personele yapılan ödemeler

c) İmarete alınan erzak ve zahire masrafları

d) Diğer çeşitli giderler ve Sonuç

## *Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi*

**Uzm. Abdullah ÇAKMAK**  
**Afyon Kocatepe Üniversitesi**

Çoban Mustafa Paşa (ö.1529), Osmanlı Devleti'nde mutasarrıflık, sancakbeyliği ve vezirlik görevlerinde bulunmuş önemli devlet adamlarındandır. Ayrıca Paşa'nın siyasi kimliğinin yanında Anadolu ve Rumeli'de yaptırdığı vakıf eserlerden hareketle hayırsever biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle hem devlete hem de halka yönelik bu hizmetlerin araştırılması, Paşa'nın yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihinin belirlenmesi bakımından önemlidir. Bu amaçla bu bildirinin konusunu Paşa'nın Gebze'de yaptırdığı külliye'nin bir bölümü olan kütüphanesi oluşturmaktadır. Paşa, Gebze'deki külliyesine ait vakfiyede, farklı disiplinlere ait 165 yazma eserin bulunduğu kütüphanesinde günlük

üç akçe ücretle bir hafız-ı kütübün görev yapmasını şart koşmuştur. Kütüphane için şart koşulan bu görev ve tahsisat, Paşa'nın, kitapların muhafazasına verdiği önemi ortaya koymaktadır. Ancak yaklaşık dört asırdır ayakta duran bu müessesenin içinde bulunan birçok kitap zamanla muhafaza edilemeyerek bir şekilde farklı yerlere intikal etmiştir.

Bildiride; vakfiye, tahrir defterleri ve diğer arşiv belgelerinden hareketle kütüphanenin fiziki yapısı, nasıl idare edildiği, görevlileri ve geçirdiği tamirler tespit edilecektir. Bunun yanında kütüphanede bulunan kitapların ilim dallarına göre tasnifi yapılarak dönemin ilmî çalışmalarının neler olduğu ve ne gibi kitaplara ihtiyaç duyulduğu değerlendirilecektir.

## ***İstanbul Müzelerinde Bulunan Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesine Ait Eserler***

**Dr. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER**  
**Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi**

Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin banisi, yaygın lakabıyla "Çoban" olarak tanınan Vezir Mustafa Paşa'dır. Cami, Medrese, Türbe, Kütüphane, Hankah, Tabhane, İmaret ve Kervansaray'dan oluşan bir menzil külliyesi olarak H. 930 /M. 1523 tarihinde inşa edilmiştir. Külliyenin mimarı tartışmalıdır. Kaynaklarda mimar olarak Acem Ali ve Mimar Sinan isimleri zikredilmektedir.

Çoban Mustafa Paşa, Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır'da vali iken, bu cami için getirdiği değerli eşyalar arasında bulunan, üzerinde Sultan Konsûh Gûrî ismi yazılı, bir tunç fener ile vakfiyesinde kütüphanede olduğu belirtilen, farklı konu ve içerikte toplam 165 el yazması kitap bulunmaktaydı.

İstanbul'da Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Evkaf-ı İslamiyye Müzesi)'nin eski yazılı ilk müze defterleri incelendiğinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Camisi'nden gelen eserlerin (Tunç Fener, El Yazması Kitaplar, Kitap kalıbı, Levhalar, Hilve) kayıtlarının bulunduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda, İstanbul'da bulunan Topkapı Sarayı

Müzesi'nde, Gebze Çoban Mustafa Paşa Camisi'nden getirilmiş, bir Cam Kandil (XVI.-XVII. yüzyıl) olduğu da tespit edilmiştir.

Bu bildiride Gebze Çoban Mustafa Paşa Camisi'nden getirilen, Türk ve İslam Eserleri ve Topkapı Sarayı Müzelerinde muhafaza edilen eserler hakkındaki bilgiler, sanat tarihi disiplini içinde, görseller desteği ile anlatılacaktır.

## *The Mamluk's Influences in Ottoman Architecture, Gebze Çoban Mustafa Paşa Mosque as Example*

**Dr. İbrahim HASSANEIN**

**Islamic Archaeology Department, Fayoum University**

With the victory of the Ottomans on the Mamluks in the Battle of Marj Dabiq in the year 1516 under the leadership of Sultan Selim I, this victory was not the ending point for artistic and architectural style that prevailed throughout the Mamluk period in the land of Egypt and Levant, but this style was continued until the late eighteenth century particularly in the city of Cairo, and it confirm that the number of religious buildings, especially mosques that constructed during the period between the years 1517-1798 which his total number has reached to 35 mosques. All these mosques were built according to Mamluk local style architecturally and artistically. On the other hand, the number of mosques constructed in accordance with the newcomer Ottoman style after Ottoman conquest nearly 6 mosques, the most famous of these mosques, the Mosque of Sulayman Pasha which built in the year 1528, and Queen Saffia Mosque built in the year 1610. In these mosques, the newcomer Ottoman-style appeared only in architectural planning, but ornament items like Plant, Geometric, and Epigraphy motifs, as well as marble ornaments in mihrab, pulpit, and floorings were applied according to Mamluk's local style.

The continuation of this Mamluk's style as technically and architecturally after Mamluk age probably due to the Cairo s craftsmen, they had experience acquired it by generation after generation and used it in all ages in Egypt.

This Mamluk's style that prevailed in Ottomans buildings in Cairo did not specify geographical with the city of Cairo, but extended to appear abroad in one of the Turkish cities: Gebze town, where Mamluk s style appeared in Çoban Mustafa Paşa's buildings who ruled Egypt in the year 1522-1523. The marble works that appeared in the Mustafa Pasa Mosque was influenced and reflected the artistic style that prevailed in Mamluk's buildings in Cairo as Qansuh al-Ghawri complex, in terms of, the used industry techniques and the decoration elements as geometric, plants and epigraphy.

This paper aims to study the Mamluk's influence on Ottoman architecture, especially on the marble works in Mustafa Paşa Mosque in Gebze, in terms of, the used decorative and industrial techniques, different decorative elements and knowing the names of marble which used inside and outside of this mosque.

## *Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin Ejder Figürlü Tokmakları Hakkında*

**Yrd. Doç. Dr. Gökben AYHAN**  
**Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi**

Uzakdoğu ile Çin sanatının zaman içinde tipik hayvanı haline dönüşen ejder, Orta Asya'daki ilkel devirlerde kullanılan tasvirlerden biri olmuş, buradan Çin ve Sümer sanatına geçmiştir. Türk sanatında ise, başlangıcından beri yoğun olarak kullanılan bu figüre burç, gezegen, bolluk, bereket ve güç gibi birçok anlam yüklenmiştir. Öte yandan bu tasvirin, işlendiği yerin doğaüstü güçlerden korunduğuna inanılmıştır.

Çoban Mustafa Paşa Camii'nin künde-kârî tekniğiyle ahşaptan yapılan iki kanatlı taç kapısı ile günümüze gelebilen tüm pencere kapaklarında, Çoban Mustafa Paşa Türbesi'nin çift kanatlı kapısı ile çift kapaklı pencerelerinde ejder figürlü tokmaklar yer alır. Tokmaklar küçük farklılıklar dışında, hemen hemen benzer formda üretilmiştir. Her bir örnekte, salbekli şemse formunda düzenlenen birer ince madeni plakadan oluşan zeminin merkezinde üzeri geometrik desenlerle süslü kabara mevcuttur. Kabarayı kuşatan iki ucunda birer başı olan silindirik gövdeli ejderlerin ağız kısmında yer verilen bir mille



kapı kanadına/pencere kapağına tutturulduğu görülür. Ejderli tokmaklar, bronzdan döküm tekniğiyle yapılmış, tokmağın gövdesinin iki ucunda yer alan başlar, birbirine bakar biçimde profilden tasvir edilmiştir. Ejderlerin gözleri iri, kulakları sivri, çeneleri dışarı doğru açık ve dilleri ileri uzanır biçimde işlenmiştir. Tasvirin gövdesi sade tutularak herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Ejder figürlerini konu alan yayınlar incelendiğinde, söz konusu iki yapıda bulunan tokmakların yoğun şekilde kullanılması dikkat çekmektedir.

Anadolu Türk mimarisinin Artuklu ve Saltuklu dönemlerinde, ilk örnekleri görülen ejder figürüne, Anadolu Selçuklu mimarisinin cami, han, medrese gibi pek çok yapısında yaygın olarak rastlanır. İlhanlı ve Ramazanoğulları dönemlerinden itibaren giderek yapılardaki kullanımının azaldığı gözlenir.

Beylikler devri, her bölgede yeni denemelerin gerçekleştiği, kültürel etkileşim alanlarının arttığı bir dönem olmuştur. Bu etkileşim, erken dönem Osmanlı mimarisinden itibaren izlenmekle birlikte, özellikle Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin süsleme programında kendini göstermektedir. Memlûklar kitap ve halı sanatlarının yanı sıra taş ve maden işçiliklerinde ileri seviyede bir üslup yaratmıştır. Yavuz Sultan Selim'in, Mısır'ı Osmanlı topraklarına katmasıyla birlikte Osmanlı-Memlûk etkileşimi üst seviyelere ulaşmıştır. Ayrıca Çoban Mustafa Paşa'nın bir dönem Mısır'da valilik görevinde bulunması, burada gördüğü Memlûk mimarisindeki süsleme özelliklerinin Gebze'de yaptırdığı külliyesine uygulanmasında etkili olmuştur.

Yayınlarda Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin renkli taş işçiliği ve kitabeleri bakımından Memlûk sanatıyla olan sıkı bağlantısı üzerinde durulurken, maden işçiliğiyle ilgili böyle bir ilişki kurulmamıştır. Bu açıdan ele alındığında külliye, Memlûk maden işçiliği ile örtüşebilecek etkilerin varlığından söz edilebilir.

Bu bildirinin içeriğini, her hangi bir yayına doğrudan konu olmayan külliyenin ejder figürlü tokmakları oluşturmaktadır. Ek olarak söz konusu yapıların kapı ve pencerelerindeki aplik, rozet ve kemetten oluşan diğer madeni aksamlarına değinilecektir. Özellikle ejder figürlü tokmakların form, teknik ve süsleme özellikleri bakımından Osmanlı maden sanatındaki yeri belirlenerek Memlûk maden sanatıyla olan ilişkisi üzerinde durulacaktır.

## *Çoban Mustafa Paşa'nın Kurduğu Menzilhanelerdeki Tarikatlar: Gülşenîlik ve Mevlevîlik*

**Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU**  
**Nizamettin ARSLAN**  
**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi**

Çoban Mustafa Paşa, I. Selim (1512-1520) ve I. Süleyman (1520-1566) zamanlarında önemli devlet görevlerinde bulunmuştur. Aslen Bosnalı veya Arnavut kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Lakaplarında birinin Boşnak olması nedeniyle Boşnak asıllı olma ihtimali daha kuvvetlidir. Mustafa Paşa Yeniçeri ocağında devşirme olarak alınmış sonra sarayda yetiştirilerek Kapıcıbaşı, Beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyliği ve Pir Mehmed Paşa'nın isteği üzerine I. Selim tarafından vezirliğe tayin edilmiştir.

Devlet adamlığı sırasında maddi yönden güçlenen Paşa, hayırsever biri olarak birçok vakıf kurmuş ve hayır eseri yaptırmıştır. Bunlar arasında Gebze ve Eskişehir'de yaptırdığı büyük boyutlu menzil külliyesi ön plana çıkmaktadır. Bu menzilhaneler içinde yer alan dergâhları Gülşenîlik ve Mevlevîliğe terk etmiştir. Çoban Mustafa Paşa'nın gerek Gülşenîlik ile gerekse Mevlevîlik ile olan irtibatı, niçin bu tarikatları tercih ettiği makalemizin ana konusunu teşkil edecektir.

## *Çoban Mustafa Paşa Camii Süsleme Programı Üzerine Düşünceler*

**Yrd. Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER**  
**Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi**

Klasik dönem Osmanlı mimarisinin önemli menzil külliyelerinden olan Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, İstanbul şehrinin Anadolu ile bağlantısını oluşturan güzergâh üzerindeki ilk menzil noktasında yer alır. Osmanlı dönemi şehir ve menzil külliyelerinin kuruluş özellikleri içinde farklılaşan

en önemli unsurlardan biri, şehir külliyelerinin ana fonksiyonel yapısının cami yapısı olmasına karşın, menzil külliyelerinde kervansaray, imaret, arasta gibi yapıların çoğunlukla ön plana çıkmasıdır. Bu durum külliye bütünü içerisinde yapıların yerleşimi, boyutları ve süsleme unsurları ile vurgulanmıştır.

Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii, eksenâl kuruluşlu külliyyede, türbe yapısı ve aynı avluyu paylaştığı kervansaray ile ana eksenî vurgularken, diğer yapılar iki yanda paralel eksenler üzerinde bütüne katılmışlardır. Bu yerleşim düzeni ile cami, menzil külliyesinin önemli bir parçası olmasının yanı sıra süsleme programı ile de diğer menzil külliyelerinin cami yapıları içinde ayrı bir değere sahiptir. Özellikle renkli taş malzeme kullanılarak oluşturulan Memluk etkili süsleme programının özellikleri, mimari ile olan ilişkisi, kaynağı ve diğer örneklerle bağlantısı bu bildirinin konusunu oluşturmaktadır.

## *Osmanlı Vakıf Medeniyetinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii ve İmareti Vakfiyesi*

**Prof. Dr. Yasin FAHJAN**

**Yrd. Doç. Dr. Ferhat PAKDAMAR**

**Dr. Muhammed ÇELEBİ**

**Gebze Teknik Üniversitesi**

Osmanlı İmparatorluğu'nun şehirlere damgasını vuran medeniyet sentezinin yüzyıllar boyunca maddede şekil bulmuş en mücessem hali hiç şüphe yok ki Osmanlı vakıflarının geride bıraktığı eserler olarak başta şehirlerin kuruluşunda, silüet ve mimarisinin oluşumunda ancak daha önemli ve sürdürülebilir bir alan olarak sosyal hayatın hemen tamamına nüfuz eden bir gelişmenin temel taşıyıcısı oldu. Bir mülkü kamu yararına ebedî olarak tahsis etmek anlamında kullanılan bir terim olan vakıf/vakfetme sistemi, şahsî gayretlere terettüp eden mal ve imkânın gönüllük esasıyla müesses kurumlar vasıtasıyla paylaşılmasını öngören hukukî ve sosyal bir sistem olarak Osmanlı toplumunda harikulade bir seviye kazandı. Osmanlı vakıf medeniyetinde her türlü hırs ve tamahtan uzak bir şekilde, şahsî servetler ahalî lehinde kullanıma sunuldu ve "fî sebîlillâh" esasına dönüştürüldü. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına damgasını vuran vakıf sistemine, katılımcılık ve paylaşma

ruhu hâkimdir; cemiyetin mutluluğu ferdin mutluluğunun önündedir; o halde vakıf, Müslim-Gayrimüslim farkı gözetmeksizin cemiyetin bütün kompartımanlarında sürekli olarak hizmeti kendine temel referans olarak aldı; hatta bu hizmet telakkisi sadece beşerle de sınırlı kalmaz, varlığın tümünü kucaklamak için teşmil edildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük veya büyük hemen her yerleşmesinde önemli bir rol üstlenen vakıflar, şehir yerleşmelerinde daha fazla gelişti ve bu dönemde gerçekleştirilen faaliyetler açısından ön plana çıktı. Çeşitli hizmet alanlarının genişlemesinin en mühim sebebi işte bu vakıf sitemidir ki; cami, medrese, kütüphane, zaviye, hastane, han, çeşmeler, sebiller, imaretler, su getirme ve bu tesislerin bakımı, hatta bazen mezarlıklar ve bunlara benzer pek çok hizmet vakıf kanalıyla yapıldı.

Osmanlı İmparatorluğu için; “Bir kişi vakıf bir evde doğar; vakıf bir beşikte uyur; vakıf mallarından yer ve içer, vakıf kitaplarından okur; bir vakıf mektebinde müderrislik yapar; maaşını vakıf idaresinden alır ve vefat ettiği zaman vakıf bir tabuta konulup, vakıf bir mezarlığa gömülürdü.” sözü, vakıfların kazandığı bu muazzam seviyenin ehemmiyetini vurgulamak için gayet yerinde olarak kullanılır.

Bu çalışmada; cami, tekke, zaviye, kalenderhane, türbe, kabristan, namazgâh, medrese, mektep, kütüphane, imaret, kervansaray, tabhane, misafir evi, gölgelik, sığınak, şifahane, tıp medresesi, ayakta tedavi yeri (dispanser), hamam, kuyu, su yolları, çeşme, aşevi, kaldırım, köprü, muvakkithane gibi vakıfların yanı sıra, öksüz kızlara çeyiz verilmesi, borçlu olduğundan dolayı hapiste bulunanların borçlarının ödenmesi, köy ahalisinin yaşlılarına elbise verilmesi, kale ve istihkâmlara veya donanmaya yardım edilmesi, askerin donanımı, deniz feneri inşası, yetimlere, dul kadınlara ve muhtaçlara yardım edilmesi, çocukların baharda açık havada gezdirilmesi, okul çocuklarına gıda, elbise, okul araç-gereçleri temin edilmesi, fakirlerin ve kimsesizlerin cenazelerinin kaldırılması, bayramlarda fakir ve kimsesizlerin sevindirilmesi, açık hava mektepleri, kuşlara pirinç ve hayvanlara gıda ve su verilmesi gibi toplumun ihtiyaç duyacağı her tür hizmeti yürütmek üzere müesseseseleşmiş vakıf sistemi üzerinden daha hususi bir örnek olan Gebze (Çoban) Mustafa Paşa Camii ve İmareti Vakfı ele alınacaktır.

Fatih Sultan Mehmet, II. Sultan Beyazıt, I. Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman saltanatı dönemlerinde değişik idari görevlerde bulunan; sırasıyla

mutasarıf, Bosna Sancak Beyi, özel yetkili elçi ve vezir olan Gazi Mustafa Paşa'nın banisi Mustafa Paşa Camii ve İmareti Vakfı'na vakfedilen cami, mescit, imaret, medrese, mektep, han, hamam, su kemeri, köprü, konak, konut, değirmen ve dükkân gibi yapıların yanında, vakfa akar olarak vergiden muaf köyler, temlikler, çiftlik arazileri, mezralar, bahçeler, bağlar, yaylalar, baltalıklar, korular, ormanlar, kestanelikler ve ekin arazilerinin bir listesi ile beraber; vakfiyede Mustafa Paşa'ya ait menkul ve gayri menkuller üzerinde durulup; vakfiyede zikredilen vakıf yapıları ve vakıf arazileri bulundukları şehir, kaza ve nahiyelere göre dağılımını, aile icar vakfı olarak orijinal vakfiyede ismi zikredilen gayri menkulleri tasnif etmeye çalışılacaktır.

## *Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii Müezzin Mahfilinin Osmanlı Sanatındaki Yeri*

**Yrd. Doç. Dr. Zeynep DEMİRCAN AKSOY**  
**Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi**

Klasik dönem Osmanlı mimarlığının menzil külliyesi içerisinde yer alan Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii (1523), gerek mimari kuruluşu gerekse süsleme programı açısından Türk sanatının önemli eserlerinden biridir. Başkent İstanbul'un doğuya uzanan geçiş güzergâhı üzerinde kurulan külliye, cami, medrese, türbe, kervansaray, paşa odaları, imaret, hankâh ve kütüphaneden oluşmaktadır. Yapının banisi Çoban Mustafa Paşa (ö. 1529), Yavuz Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinin önde gelen devlet adamlarından olup, askerî başarılarıyla devşirme ocağından vezirlik makamına kadar yükselmiştir. İstanbul'daki vezir külliyelerinden daha anıtsal sayılabilecek eserini Gebze'de inşa ettiren Mustafa Paşa'nın, gerek yapıların konumuna gerekse başta cami olmak üzere tüm binaların süsleme programına ayrı önem verdiği gözlemlenir. Mustafa Paşa'nın, bir süre Mısır'da valilik görevinde bulunmasından dolayı inşa ettirdiği bu külliyesinde, Memlûk mimarlığının itinalı renkli taş işçiliğini talep ettiği anlaşılmaktadır. Kaplama, oyma ve taş kakma olarak farklı tekniklerle oluşturulan taş işçiliğinin en özenli örnekleri, taçkapı, harim duvarları, mihrap ve minber gibi caminin en göz önünde olan kısımlarında kullanılmıştır. Bu bildirinin konusunu oluşturan müezzin mahfili de, ince taş işçiliği ve kalemşi bezemeleriyle dikkat çekmektedir.

İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren müezzinlik, önemli din görevlileri içerisinde yer almış ve ilk müezzin olmasından ötürü de Bilâl Habeşi'ye duyulan saygı nesiller boyu devam etmiştir. Cami ve mescidlerin yanı sıra, hankâh, tekke, zaviye ve medreselerde de müezzinlerin görev yaptığı bilinmektedir. Tarihsel süreç içerisinde müezzinlerin seçimi, görev ve yetkileri mezhep veya kültür farklılığına göre değişiklik göstermiş olmasına karşın, tüm Müslüman toplumlarda müezzinlik makamına duyulan saygı sabit kalmıştır. Osmanlı döneminde, müezzinin sahip olduğu yetenekler kadar görev yapacağı mahfile de önem verilmiştir. Mihrap, minber, kürsü ve hünkâr mahfilinin yanı sıra müezzin mahfilinin de ayrı bir unsur olarak yapı bünyesinde olması ve süsleme açısından zengin özellikler göstermesi bu önemin açık bir yansımasıdır. Osmanlı döneminde müezzin mahfilleri, görsel bütünlüğü engellememesi adına genellikle taçkapı ekseninin batısına yerleştirilmiştir. Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii müezzin mahfili de, harimin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Mermerden yapılan mahfil, 3 m.'yi aşan yükseklikte olup, Bursa kemer açıklıklarına, zarif taş işçiliğine ve özgün kalemîşi bezemeleriyle zarif bir görünüm sergiler.

Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ile ilgili çok sayıdaki yayında, eserin genellikle Osmanlı mimarlığındaki yeri sorgulanmış ve süsleme açısından özellikle Memlûk sanatından alınan yönleri incelenmiştir. Yine bu yayınlarda müezzin mahfilinin kuruluşu ve süsleme unsurları tanımlanırken, başka örneklerle bağlantısı kurulmamıştır. Bu çalışmayla, Çoban Mustafa Camii müezzin mahfilinin konumu, yapısal özellikleri ve süsleme programı açısından Türk sanatındaki yeri saptanmaya çalışılacaktır.

## *Gebze'nin Kentleşme Sürecinde Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin Önemi*

İsmail KAHRAMAN

Çoban Mustafa Paşa, Fatih tarafından Osmanlı Enderun mekteplerine alınmış ve devlete kazandırılmış çok önemli bir devle adamıdır. Fatih'ten sonra 31 yıl hükümdarlık yapan 2. Beyazıt döneminde birçok devlet hizmetinde bulunmuş Yavuz Sultan Selim döneminde vezirlik yapmış,

Yavuz'un kızı ile evlenerek saraya damat olmuş, Kanuni döneminde Başbakan yardımcısı orduların başkomutana unvanına sahip olmuş, 4 Padişah döneminde yaşayıp 75 yıla yakın ömrüne devlet hizmetinde geçirmiş, kurduğu vakıflar ile sadece Gebze bölgesinde değil, Türkiye'nin birçok yerinde ve ayrıca Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Macaristan, Bosna, Arnavutluk, Rodos, Mısır ve Hicaz coğrafyasında yaptığı vakıf eserleri ile bugün bile hizmetlerine devam eden malını mülkünü vakıf kurarak insanlığa hizmete adanmış örnek bir devlet adamıdır.

Gebze'nin kalbi Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nde atar. Külliye, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa'nın emriyle 16. yüzyılda Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.

Türk süsleme sanatının tüm özelliklerine sahip bu tarihî şehir minyatürü, camii, medrese, kervansaray, paşa odaları, hankah, bimarhane, han, hamam, imarethane, kütüphane, su kuyusu, şadırvan ve türbe gibi her biri eşsiz yapılar topluluğundan oluşmaktadır. Külliye'nin güney kapısı üzerinde Kanuni Sultan Süleyman'ın tuğrası göze çarpmaktadır.

Tek kubbeli herami, beş bölümlü son cemaat yeri ve minaresiyle camii, külliye'nin tam ortasında ve Gebze'ye hakim merkezi bir mevkide yer almaktadır. Bu caminin mihrap ve duvarları kufi yazılarla süslenerek renk ve düzeni görkemli Türk çinileri ile sağlanmışır.

Türbe, cami'nin kible tarafında, külliye'nin diğer yapılarından bir bahçe duvarı ile ayrılan hazire avlusundadır. Çoban Mustafa Paşa 1529 yılında vefat edince Gebze'de yaptırdığı külliye'nin içinde yer alan bu türbeye defnedilmiştir. Çoban Mustafa Paşa, Mısır ve Rodos'ta valilik yapmış, İstanbul ve Bulgaristan'ın birer semtine adını bırakmıştır. Çaldıran seferi dönüşü vezirliğe yükseltilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in kızı Hafıza Sultan ile evlenen Çoban Mustafa Paşa, Kanuni'ye de vezirlik yapmıştır.

Rumeli Beylerbeyliği de yapan Çoban Mustafa Paşa onlarca vakıf eseri yaptırarak insanların hizmetine tahsis etmesi ile ünlüdür. Hakkında bir çok hikaye ve efsaneler anlatılan örnek bir devlet adamı olarak tanınmaktadır.

Türbe dış görünümüyle klasik Osmanlı türbelerinin güzel bir örneğidir.



Sekizgen planlı, giriş kısmı tamamıyla mermerlerle kaplıdır. Külliye'nin avlusuna batıda, kuzeyde ve güneyde olmak üzere üç kapıdan girilmektedir. Külliye'nin batı tarafındaki giriş kapısının üstüne inşa edilmiş kütüphane, araştırmacılar için çok önemli bir yapıydı. Kütüphanenin sol tarafında Paşa odaları, sağ tarafında da imarethane bulunuyor. Paşa odaları yüksek rütbeli kişilerin misafiri edildiği bölümdür. İmarethane külliyenin mutfağı ve yemekhanesidir.

Kuzey kapıdan girince Kervansaray karşımıza çıkıyor. Kervansaray sağda ve solda olmak üzere iki bölümden oluşmakta, kervansarayla deve doğum hanları da denilmektedir.

Tekke bir diğer adıyla hankah, kervansarayın hizasında külliyenin kuzeydoğu köşesinde revaklı bir avlu etrafında U planlı bir yapıdır. Hankahın 12 derviş odası var ve semahaneden oluşmaktadır.

Medrese hankahın hemen karşısında bulunan külliyenin güney kapısının sağında yer almaktadır. Zembilli Ali Efendi'nin ders verdiği bu medreseden birçok ilim adamı yetişmiştir. Duvarla çevrili bir bahçesi bulunan medreseye külliyenin dışından bir kapıdan giriliyor. Medrese üç tarafı revaklarla çevrili avlu etrafında 17 odadan oluşuyor. Bir de mescidi olan medrese Osmanlı döneminde yüksek öğrenim yaptırılan bir okul düzeyindeymiş.

Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Gebze bölgesinin tarih, kültür ve turizm değerleri içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Çoban Mustafa Paşa'nın yüzlerce yıl önce kurduğu ve içerisinde birbirinden kıymetli yazma eserlerinin de olduğu Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi 1940'lı yıllarda yağmalanmış, vakfettiği arazileri, dükkânlar, han ve hamam ise kişilerin mülkiyetine geçmiştir.

Çoban Mustafa Paşa Gebze'nin kentleşmesinde çok önemli yere sahiptir. Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Gebze şehrinin kurulmasının temel taşı olmuş, 500 yıldan beri Gebze bölgesi Mustafa Paşa Külliyesi etrafında büyüyerek genişlemiştir. Külliye, külliye mimarisi içerisinde her bakımdan önemli özelliklere sahip muhteşem bir eserdir.

Böyle bir sempozyumu düzenledikleri için Kocaeli Büyükşehir Belediye

Başkanı Sn. İbrahim Karaosmanoğlu'nun şahsında emeği geçen herkese teşekkür etmeyi bir borç biliyoruz.

## *Osmanlı Cami Kültürünün Oluşumunda Vakfiyelerin ve Külliyelerin Rolü: Gebze Çoban Mustafa Paşa Vakfiyesi ve Külliyesi Örneği*

**Yrd. Doç. Dr. Ali CAŇÇELİK**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Cami, hem tanımı hem de işlevleri itibarıyla hayatı inanç ve sosyal boyutlarıyla tevhiî bir düzlemde toplayan ve bir'leyen/bütün kılan bir yapıya sahiptir. Asr-ı saadetten bu yana çok muhtelif işlevleri karşılamış; zamanla bazı görevleri farklı müesseselere devretmiştir. Buna rağmen hayatın bütün yönlerini kendinde birleştirme fonksiyonunu kaybetmemiştir.

Osmanlı'da Camii, külliye ile birlikte var olmuş; bir yapı topluluğunun merkezini teşkil etmiştir. Merkezî yapısı fizikî, manevî ve ekonomik olarak kendi göstermiştir. Osmanlı toplumunda cami kültürünün oluşumunda cami içinde cereyan eden ibadet ve geleneksel faaliyetler kadar bu biçim de önemli bir rol oynamıştır.

Tebliğde Osmanlı'da Camii kültürünü oluşturan temel etkenler üzerinde durulacak; vâkıf tarafından bütün giderleri karşılanan camii organizasyonları hakkında bilgi verilecek; toplumun sabah namazından yatsı namazına kadar camii ile olan rabıta haliyle ilgili bazı tespitler ortaya konacaktır.

Osmanlı Camii kültüründeki üslup ve camiye dair bazı kurallar üzerinde yapılan incelemelerde hiyerarşinin camiye yansıdığı da görülmektedir. Tezyinde, biçimde ve statüde bu hiyerarşik yapıyı görmek mümkündür. Bu kurallar ve hiyerarşik yapı toplumun sapma ve savrulmasına karşın geniş ve genel sınırlar olarak belirlemektedir. Bu noktalarda bazı tespitler paylaşılacaktır.

Tebliğ, Camii'nin bir inanç ve inancın etrafından oluşan bir kültürün ürünü

olduğunu; camii inşa etmenin matematiksel ve fiziksel bir iş olmanın çok ötesinde bir din-kültür-medeniyet eylemi olduğunu; bunlarla birlikte fiziğin ve metafiziğin; maddenin ve mananın; somut ve soyutun birbirini cami merkezli külliyyede karşıladığı ve dengelediği bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

## *Divanü Lügati't-Türk'teki Yeme-İçme Kültürünün Kocaeli Manav Türkmenlerindeki Yansımaları*

**Yrd. Doç. Dr. Ayşe DUVARCI**  
**Başkent Üniversitesi**

Yiyecek içecekler hayatın devamlılığını sağlamanın yanında, kimliği, aidiyeti ve tarihi süreç içinde milletlerin birbiriyle ilişkilerini belirlemenin de göstergelerinden biridir. İnsanların yaşadıkları coğrafya ve iklime uygun olarak yüzyıllardır yiyip içtikleri arasında bazı besinler önem kazanıp ön plana çıkar. Bu besinlerin mitolojik ve sembolik değerlerinin yanı sıra bazılarının etrafında çeşitli ritüeller oluşur, hatta bazılarıyla ilgili edebi malzemeler teşekkül eder. Bunlar yeme içme kültürünün ne kadar önemli olduğunun belirtileridir.

Bu önemi dikkate alarak bildirimizin konusu Kocaeli Manav Türkmenlerinde yeme içme alışkanlıkları olarak seçilmiş, amaç ise; sözü edilen konu ile XI. yüzyılın bir ansiklopedi niteliğindeki eseri sayabileceğimiz Divanü Lügati't-Türk'te yer alan yeme içme geleneğindeki kültürel malzemenin karşılaştırılarak tarihi süreç içinde bu konudaki ürünlerin gösterdiği değişiklikler ya da aynılıkları ortaya koymak, bu sürecin hangi tarihi katmanların izlerini barındırdığını anlamaya çalışmak, özgün Kocaeli mutfağının ortaya çıkarılmasına katkı sağlamak olarak düşünülmüştür.

Kaynak olarak: Yazılı ve sözlü kaynaklar paralel olarak kullanılacak, bölgedeki Manav Türkmenleri ile ilgili yazılı kaynakların yanı sıra sözlü kaynaklara da ulaşılarak derleme yöntemine de başvurulacaktır.

## *Kocaeli ve Çevresinde Muhacirlerin Kentin Gastronomisine Yapmış Olduğu Katkıları*

**Öğr. Gör. Ersin UĞURKAN**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Tarihsel süreç içerisinde Kocaeli ve çevresine yapılan Balkan ve Kafkas göçlerinde gelen muhacirler her ne kadar, yerli kültürle ortak değerlere sahipse de özellikle yeme içme kültürü açısından önemli farklılıklar söz konusuydu. Yeni gelenlerin bir kısmı yeme ve içme alışkanlıklarını bulundukları yerlerdeki gibi geleneksel etkinliklerde kullanmaya devam etmişler, bir kısmı ise geldikleri yerlerin yeme içme kültürünü geleneksel alışkanlığın dışında meslek olarak yapmaya başlamışlar. Bu alanda önemli ölçüde etkili olmuşlardır. Örneğin Balkan muhacirleri ile gelen köftenin (çevapenin) İnegöl çevresindeki Boşnaklarca İnegöl köftesi olarak markalaşmışken İzmit ve çevresinde özellikle Adapazarı'ndaki Boşnaklarca önemli değişikliklerle ıslama köfte haline gelerek, kentin sembol ürünü halini almıştır. Yine Makedonya ve Kosova muhacirlerinin Boza, Salep ve Dondurmacılığı aynı şekilde İzmit ve çevresine taşınmaları değerlendirilmiştir. Kafkas göçmenlerin özellikle söz kesmede uyguladıkları merasim ikramlarındaki Kafkas yemekleri irdelenmiştir. Bunun için belirli köy ve mahalleler ele alınmış gastronomi zenginliği ve katkılarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Hatta Kafkas ve Balkan kültüründe çok fazla ön plana çıkmamış fakat Kocaeli ve çevresindeki bazı mahalle ve köylerde bu kültüre ait, yeme içme alışkanlıkları da analiz edilerek bu tür alışkanlıkların daha bilindik kılınması amaçlanmıştır.

## *Gastronomi Turizmi Bağlamında Kandıra Mutfağının Unutulmuş Lezzetleri*

**Öğr. Gör. Ömür ALYAKUT**  
**Yrd. Doç. Dr. Tülay POLAT ÜZÜMCÜ**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Bu çalışma ile, Kocaeli ili Kandıra ilçesi mutfak kültürüne ait unutulmaya yüz tutmuş yemeklerin ortaya koyulması, gelecek kuşaklara aktarılması ve gastronomi turizmine kazandırılması amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda Kandıra mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yemeklerin tespitinde nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği uygulanacaktır. Çalışmada yörede bulunan yaşlı kadınlarla görüşmeler yapılacak, unutulmuş yöresel yemeklerin tarifleri alınacak ve hazırlanan yemekler fotoğraflanacaktır. Elde edilen tarifler kategorize edilerek açıklanacaktır.

Sonuç olarak Kandıra mutfağında unutulmaya yüz tutmuş yemeklerin tespiti yapılacak ve yörenin mutfak envanteri çıkarılacaktır. Buradan elde edilen sonuçların gastronomi turizmi bağlamında Kandıra mutfak kültürünün sürdürülebilirliğine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

## *Kocaeli Yöresel Yemeği Umaç Çorbası ve Merkezi Asya Türk Mutfağındaki Umaç: Tarihi-Karşılaştırmalı İnceleme*

**Prof. Dr. Sulayman Turduyevič KAYIPOV**  
**Çin Halk Cumhuriyeti Şincan Pedagoji Üniversitesi**

Halkların, ayrıca biri birbirinden asırlar boyu uzak yaşamaya mecbur kalan akraba toplulukların tarih ve kültürlerindeki ortaklıkları gün yüzüne çıkarma konusunda onların geleneksel gıda sistemleri önemli bir karşılaştırmalı bilimsel araştırma kaynağı olarak kullanılmalıdır. Geleneksel gıda çeşitleri

bir yiyecek olmaktan ziyade, önemli bir etnolojik ve etnokültürolojik membadır. Doğu ve Batı Türklerinin sofrası kültürlerinin karşılaştırmalı incelenmesi henüz ele alınmamıştır. Bu çalışmanın amacı, canlılığını günümüzde de korumakta olan Kocaeli geleneksel gıda örneği Umaç'ın başka Türk halklarının sofrası kültürlerindeki benzerliklerine dikkat çekerek, söz konusu karşılaştırmalı incelemelerin yapılması gerektiğini vurgulamaktır.

Bilindiği gibi, Batı Anadolu yöresinde yaygın olarak yapıldığı görülen Ovmaç, Oğmaç, Uğmaç, Uvmaç, Ömeç, Oğma vs. şeklinde isimlendirilen geleneksel Türk çorbası Kocaeli yöresinde Umaç ismini taşımaktadır. Bu geleneksel yemek Merkezi Asya'nın Türk mutfaklarında da aynen Umaç adıyla bilinir. Kocaeli yöresinde yapılan Umaç ile Merkezi Asya Türk mutfağındaki Umaç'ın köken itibarıyla aynı olduğu kullanılan malzeme ve hazırlama yöntem ve tekniklerinde de görülmektedir. Yemek adının etimolojisi de muhakkak aynı kökene dayanır. Çalışmamızda Umaç'ın karşılaştırmalı incelenmesi Kırgız ve Uygur mutfaklarındaki Umaç çeşitleri ile sınırlı tutulacaktır.

Türkiye'de "Rumeli kaynaklı" sayılan bu Türk geleneksel yemeğinin isimlendirilmesinde mahallî ağız farklılıklarını görmek mümkündür. Yemeğin hazırlanması tıpkı adlandırılması gibi bazı değişikliklerle Bilecik, Burdur, Zonguldak, Niğde, Eskişehir, Denizli, Tekirdağ, Edirne gibi Türkiye'nin geniş bir coğrafyasında bilinmektedir.

Umaç'ın bir geleneksel gıda olarak Kırgız ve Uygur mutfaklarında görülmesi, Anadolu'da değişik fonetik yapılarla adlandırılması ve gıda olarak canlılığını günümüze kadar koruya gelmesi, bu geleneksel yemeğin ortak kültürel değere sahip olduğunu ve mutlaka diğer Türk halklarının sofralarında da mevcudiyetini devam ettirmekte olduğunu düşündürmektedir. Umaç, Türk halkları geleneksel maddi kültürünün önemli bir ortak örneği olarak geniş çapta etnoloji ve tarih kaynağı olarak incelenmelidir.

## ***İzmit Sancağı'nda Yaşayan Manavlarda Halk Hekimliği ve Ocak Kültü***

**Ali AKTAŞ**

**Kocaeli İl, Kültür ve Turizm Müdürlüğü**

Manavları yalnızca etnik, yalnızca kültürel ya da yalnızca bölgesel olarak kimliklendirmek oldukça anlamsızdır. Manavlarının yer-yöre, kap-kacak, bitki vb. adlar da dâhil bildikleri her şey Türkçedir. Dolayısı ile “Dil Bilmez Türkler” ifadesi onları çevrelerinde yaşayan çok kültürlü/dilli topluluklardan ayıran en temel özelliğidir. Manavlar Etnik açıdan Yakut (Saha) Türklerinin Sari boyundandır.

Halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka nedenlerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliğidir. Halk hekimliğinde bitkisel yolla yapılan bu tedaviler Manavlar arasında genellikle “koca karı ilacı” veya “emsem” ile adlandırılmaktadır. Halk hekimliği kapsamında çeşitli bitkilerin kullanılabildiği gibi ocaklı kişilere başvurulduğu da görülmektedir. Manavlar arasında yaygın bir biçimde var olan Ocak kültürü; iyileştiricinin yani sağaltım işini yapan kişinin el verme geleneği Türk Kültürü içinde Orta Asya’dan Balkanlara kadar var olan bir uygulamadır. İyileştiricilik, yüzyıllardır babadan oğula, anneden kıza ya da çocuklarının olmaması/ölmesi durumunda bir başkasına el vererek aktarılmaktadır. Bu yönüyle de Manavlar Türk kültürünün bir parçasıdır. Ve bu geleneksel kültürün temsili günümüzde de sürdürülmektedir.

İzmit Sancağında Manavlar arasında da yılcık kesmek, kabakulak çizmek, baş çivilemek, göbek düşüklüğü, baş ağrısı gibi hastalıklar için ocaklı kişilere müracaat edilmesi yaygın bir uygulamadır. Ocağın aynı kandan olanlara doğrudan geçtiğine inanılsa da istenilen birine de “el verme” uygulamasıyla bu özellik geçirilebilir. Ocak bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücü olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık haline getirilen kimseyi gösterir. Erkek veya kadın olabilen ocaklı elini (sağaltma gücü) kendi soyundan alabileceği gibi bir yabancından da alabilir. Bu tarz işlemlere başvuran kişiler şaman kalıntısı kişilerdir.



## *Kocaeli Peşkir İşlemelerinden Örnekler*

**Yrd. Doç. Dr. Mine CAN**  
**Kocaeli Üniversitesi**

İşleme, Türk el sanatları içerisinde en ince ve en fazla emek gerektirenlerin sanat dallarından birisidir. Türk işleme sanatının ilk örnekleri Orta Asya'ya dayanmaktadır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte yeni bir boyut kazanan işleme sanatı, bulunduğu coğrafi konuma göre değişik özellikler göstererek gelişmiştir. Bu nedenle eski işleme örnekleri teknik ve estetik özellikler bakımından incelendiğinde oldukça zengin oldukları görülür. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Türk işleme sanatı en parlak dönemini yaşamış ve bir saray sanatı olarak zirve noktasına kadar ulaşmıştır. Bu dönemde işleme; saray ve saray dışı olmak üzere iki ana çevrede üretilmiştir. Saray atölyelerinde yerli ve yabancı ustalar tarafından, saray dışında ise çarşı ve evlerde, günün moda ve süslenme anlayışına uygun olarak işleme üretimi devam etmiştir. Başta İstanbul olmak üzere, Bursa, Maraş, Konya, Antep gibi belli şehirler üretim merkezi haline gelmiştir. Böylece işleme hem bir zanaat dalı hem de bir halk sanatı olarak varlığını sürdürmüştür.

Kocaeli'nin Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde İstanbul, Bursa gibi önemli merkezlere yakınlığı nedeniyle el işlemesi ürünlerde saray ve çevresi için yapılan görkemli işlemlerin güzelliğinin izlerini görmek mümkündür. Bu ürünler arasında önemli bir yer tutan peşkirler kullanılan malzeme, işleme teknikleri ve desen özellikleri bakımından incelenmeye değer kalite ve güzelliktedir. Bu temel amaç çerçevesinde yapılan araştırma kapsamını İzmit Körfezi'nin kuzeyinde yer alan Gebze İlçesi ve çevresinde yapılan bir alan araştırmasında rastlanan tamamı el işlemeli peşkirler oluşturmaktadır. Kaynak kişilerden elde edilen bilgilere göre incelenen peşkir örneklerinin tamamının yörede dokunmuş pamuk ve keten karışımı yerel dokumalar üzerine, kök boya ile boyanmış ipek iplikler kullanılarak işlenmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu durum yörede bir zamanlar el dokumacılığının ve ipek böceği yetiştiriciliğinin yapıldığının bir göstergesidir. Peşkirlerin tamamı Türk işlemlerinin nadide bir türü olan hesap işi tekniği ile işlenmiştir. Peşkirler var olduğu hali ile gözlenmiş ve fotoğrafları çekilmiştir. Araştırmaya kaynak oluşturan teknik ve estetik özelliklere ait veriler her örnek için ayrı

ayrı olmak üzere bilgi formu aracılığı ile toplanmıştır. Bildiride araştırmadan elde veriler ayrıntılı olarak görsellerle desteklenerek sunulacak ve Türk işleme sanatı içerisinde peşkir işlemeciliği tarihsel derinliği ile tartışılacaktır.

## ***Kocaeli ve Sakarya Türkülerinde Motifsel Nitelik Taşıyan Çiçek, Hayvan, Renk Unsurlarının Türk Mitolojisi Ve Türk Sanatındaki Yeri***

**Doç. Dr. Feyzan GÖHER VURAL**  
**Ömer Halisdemir Üniversitesi**

Müzik eserleri, toplumsal hafıza ve kültürün en yoğun şekilde hissedildiği sanatsal ürünlerdir. Bilhassa sözlü eserlerde, derin kültürel izler, göstergebilimsel saptamalar, disiplinler arası ilişkiler bulmak olasıdır. Hele de halk müziği ürünlerinde, toplumun maddi ve manevi kültürünü net şekilde görebiliriz. Türklerin halk müziği ürünleri olan türküler içinde de kıyafetlerden törelere, yöresel sözlerden sık kullanılan eşyalara kadar pek çok unsur, bölgesel niteliği, tarihi geçmişi, mitolojik kökeni yansıtır.

Orta Asya'da ortaya çıkarak, gelişimini Türklerle birlikte milyonlarca kilometrekarelik geniş bir alanda sürdürmüş olan Türk mitolojisi, Eski Türk İnancının da etkisiyle kimi doğa figürlerine kutsiyet yüklemiştir. Zamanla bu durum, inançtan çok geleneğe dönüşmüş; çınar ululuğun, kurt gücün, mavi göksel sonsuzluğun simgesi durumuna gelmiştir. Bu durum zorlama yönlendirmelerden uzak olan türkülerde net şekilde yaşamaya devam etmektedir.

Betimsel karakterli bu çalışmada Kocaeli ve Sakarya türkü sözlerinde saptanan çiçek, hayvan ve renk unsurları, göstergebilimsel açıdan düz ya da yan anlam kullanımları bakımından sınıflandırılacak; motifsel karaktere sahip olanların Türk mitolojisi ile olan bağları irdelenecektir. Ayrıca saptanan unsurların, diğer Türk sanatlarında nasıl zuhur ettiği de ele alınacaktır.

## *Kocaeli Ağzında Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerine Özgün Kelimeler*

**Yrd. Doç. Dr. Nurdin USEEV**  
**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi**

Bilindiği gibi edebî dilin yanında belirli bir yörenin halkına özgün olan ve sözlü şekilde varlığını sürdüren yerel diller, yani ağızlar dil tarihini, diller ve halklar arasındaki ilişkiyi incelemede çok önemlidir. Çünkü ağızlarda edebî dillerde, yeni metinlerde bulunmayan birçok eski şekiller ve kelimeler bulunmaktadır. Dolayısıyla ağızlardaki bu kelimeler eski yazıtları, metinleri anlamada ve dil bakımından araştırmada çok değerli, bazen de değiştirilmez verileri oluşturmaktadır. Aynı zamanda ağızlar o dili konuşan halkın tarih boyunca etkileşim içinde bulunduğu başka halkların da dil özelliklerini barındırmaktadır.

Küçük Türkistan adını taşıyan Türkiye'ye Orta Asya'dan değişik Türk boyları gelmiş, bu boyların dili de Türkiye Türkçesinin ağızlarının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızlarından diğer Türk lehçelerine özgün olan dil özelliklerini, kelimeleri bulmak mümkündür. Bildirimizde Kocaeli ağzı ele alınarak, tarihî ve Çağdaş Türk lehçelerine ait olduğunu düşündüğümüz kelimeler incelenmiştir. Örneğin, K. Acar tarafından kullanımdan düşmekte olan kelimeler adı altında verilen tam (dam, ahır), araba goş- (hayvan arabasını hazırlamak) gibi kelimeler bugünlerde Kırgız ve Kazak Türkçesinde kullanılmaktadır.

## *Türkiye'de Kocaeli Bölgesi ve Kırgızistan'da Çüy Bölgesi Örneğinde Akrabalık Terimlerine Mukayeseli Bir Bakış*

**Dr. Negizbek ŞABDANALİYEV**  
**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi**

Dünya'daki diller arasında akrabalık terimlerinin en geniş olduğu dillerin başında şüphesiz Türk dili gelir. Bu bağlamda çok geniş bir coğrafyaya

yayılan Türk halklarındaki akrabalık terimlerini daha iyi anlayabilmek için öncelikle nokta bölgelerin seçilmesi ve bu bölgeler arasında derinliğine mukayeseli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu bakımdan bildirimizde Osmanlı Devleti'nin kurulduğu coğrafyada yer alan ve Akçakoca'nın fethetmesinden dolayı Kocaeli adıyla bilinen Kocaeli bölgesindeki akrabalık adları ile Kırgızistan'da başkent Bişkek'in bulunduğu Çüy bölgesindeki akraba terimlerini mukayeseli olarak ele almak istiyoruz. Böylece yüzyıllarca birbirinden uzak kalan ve aynı atanın çocukları olan halkların kültür değerlerine bir katkıda bulunmak amacındayız.

Bildirimizde öncelikle Kocaeli ve Çüy bölgesindeki akrabalık terimleriyle ilgili tespitlerimiz ortaya konulacak, sonra bu terimlerin birbiriyle olan ilişkilerine mukayeseli olarak bakılacak ve daha sonra da tarihin eski zamanlarına gidilerek bu terimlerin Orhon ve Yenisey yazıtları ile Divanü Lugat-it- Türk gibi kaynaklardaki tespiti yönüne gidilecektir. Bütün bunlar ortaya konulurken, terimlerin etimolojisi de verilmeye çalışılacaktır.

## *Anonim Bir Menâzil-i Hacc'a Göre Kutsal Yolculuğun Durak Noktaları: Menâzil-i Gökbuze ve Menâzil-i Hersek Ma' Derbend-i Yeni Köy*

**Okt. Tahsin HAZIRBULAN**  
**Munzur Üniversitesi**

İslam'ın beş temel şartından birisi olan Hac ibadetini ifa edebilmek için dünya Müslümanları her yıl Kutsal Topraklara yolculuk yapmaktaydı. Bu yolculuk öncesinde yapılan hazırlıklar devletler için bir itibar vesilesi olmanın ötesinde dini bir vecibe ve siyasi bir sorumluluk olarak ta ortaya çıkmaktaydı. Anadolu'yu yurt edinmemizle birlikte başlayan Beylikler, Selçuklular ve Osmanlılar Döneminde Hacca çok özel bir önem gösterilmiştir. Örneğin, Selçuklu Sultanı Melikşah, Mekke yolunun sarnıçlarını ve konak yerlerini tamir ettirmiş ve Mekke yolunun kafil için çetin olan yerlerini düzeltmiştir ayrıca 481/1088-89 yılı içinde hacılardan alınan muhafızlık (himaye) ücretini de kaldırmıştır. Osmanlılar devrinde surreler vasıtasıyla bölgede meskûn olan ahaliye hediyeler takdim edilmiştir. Bununla birlikte Hadimü'l

Haremeyni'ş Şerifeyn unvanına sahip olan Osmanlı padişahlarının Hac ile ilgili sorumluluklarından birisi de, Hacıların yolculuklarını salimen tamamlamaları ve yolculuklarının rahat ve huzurla yapılmasını sağlamasıydı. Bu amaçla kervansaraylar, hanlar, kaleler yaptırılarak derbentler tesis edilmiştir. Hacı adaylarını dışarıdan gelebilecek olası bir tehlikeye karşı korumak ve padişahın bu ibadete gösterdiği özel önemi göstermek açısından da Emir-i Hac adı verilen bir yetkili padişah vekili olarak bu görevi üstlenirdi.

Haremeyn-i Şerifeyn'e her yıl farklı güzergâhları izleyerek iki önemli hac kervanı gitmekteydi. Bunlar, Kahire ve Şam hac kervanlarıydı. Osmanlıların Hicaz'ı devrallmaları ile birlikte, İstanbul ile Haremeyn-i Şerifeyn arasındaki bağlantının ancak Mısır veya Suriye eyaletlerinin birinden geçilerek yapılabilmesi nedeniyle, Hicaz'ı Kahire ve Şam'a bağlayan kervan yolları, önemlerinden hiçbir şey kaybetmediler. Kutsal Hac yolculuğunu gerçekleştirmek isteyen hacı adayının ortalama olarak altı ayını yollarda geçirmesi gerekmekteydi. Bu sebepten dolayı haccın zor ve zahmetli olan bu yönlerini hafifletmek amacıyla Osmanlı Devleti, tarihi hac yollarını imar ile birlikte menziller, menzil haneler, külliyeler yapmıştır. Şam'a kadar olan ve bugün milli sınırlarımızı içerisinde kalan menzil noktaları da tarihi açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu yollar ve durak noktaları, Haçlı Seferlerinin, savaşların, vb. gibi olaylarında kullanıldığı yoldur.

Bildirimizin ana kaynağını "Anonim Bir Menâzil-i Hac" oluşturmaktadır. Anonim olan bu eserde Kutsal yolculuğun ikinci ve üçüncü durak (menzil) noktalarını Menâzil-i Gökbuz (Gebze) ve Menâzil-i Hersek Ma' Derbend-i Yeni Köy oluşturmaktadır. Her iki menzil noktası da bugün Kocaeli sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bildirimiz bu menziller hakkında Hacı adayları için hazırlanan Menâzil-i Hac'da verilen bilgilerden hareketle, Menâzil-i Gökbuz (Gebze) ve Menâzil-i Hersek Ma' Derbend-i Yeni Köy'de hacı adaylarının neler yapması gerektiğini, bu menziller de bulunan ve ziyaret edilmesi gereken camii, türbe, külliye, vb. gibi mimari eserleri, bu bilgilerin haricinde yine yöre hakkında folklorik bilgileri verirken bir sonra ki menzil noktasına ulaşıncaya kadar istirahat edilen menzilde neler alması gerektiği hakkında da uyarılar yapar.

Bildirimizde kullandığımız Anonim Menâzil-i Hac'ın en önemli özelliklerinden bir diğeri ise bugün Harem-i Şerif'te olmayan Kâbe'ye giriş kapılarından

bahsetmesidir. Şu anda bu kapılardan sadece dört tanesi ayaktaadır. Ayrıca günümüzde sadece Kral'ın özel misafirlerinin görebildiği Kâbe'nin içinin, hicri yılın mutad günlerinde hacılara ve umrecilere açıldığını da mezkûr metinden öğrenmekteyiz. Arafat'tan inildikten sonra yapılan havai fişekli hac kutlaması da dönemin kültürel özelliklerini ilk defa açıklaması bakımından önemlidir.

Bildirimizin, Kocaeli ve çevresinin tarihi coğrafyasına, Gebze ve Hersek menzillerinin fonksiyonlarına, ticaret, ekonomi ve ulaşım tarihlerine temel oluşturup aynı zamanda şimdiye kadar pek bilinmeyen ve Osmanlı kültürel ve dini hayatı açısından önemli olan Kâbe'ye ve diğer kültürel etkinliklere yer vermektedir. Ayrıca, menzillerde bulunan ve müverrihin kayıt altına almış olduğu han, hamam, derbent, köprü, vb. gibi mimari eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Verilen bu bilgilerin aynı zamanda kaybolan bu mimari eserlerin Sanat Tarihi ve Folklorik araştırmalara ilham kaynağı olacağı düşünülmektedir. Kutsal yolculuğun bugün eski ihtişamını kaybetmiş olan durak noktaları da bu vesile ile tekrar hatırlanacaktır.

## *Kara Davud Ve Menar Şerhi*

**Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN**  
**Marmara Üniversitesi**

Asıl adı Dâvûd b. Kemâl el-Kocevî el-İzmidî (ö. 948/1541) olan Kara Davud Karadavudzadeler diye bilinen ulemâ ailesinin ilk temsilcisidir. İzmit'te doğmuş ve Kara Davud diye tanınmıştır. Babasının adı Kemal'dir. Tahsilini, Molla Lutfi, Hacıhasanzade Efendi, Müeyyedzade Abdurrahman Efendi gibi âlimlerin yanında tamamladı. Bursa, Kaplıca, Trabzon, Edirne üç Şerefeli ve Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik görevinde bulundu. 929'da (1522-23) Bursa kadılığına getirildi, ardından da bu görevinden azledilip emekliye sevk edildi. Uzun bir aradan sonra kadılık görevine tekrar döndüyse de bu defa kendi isteği ile emekliye ayrıldı. 948 yılı Safer ayında (Haziran 1541) vefat etti ve Bursa'da Yıldırım civarında yaptırdığı mescidin hazinesine defnedildi.

Davud-ı Karsî (1169/1756) ve Kara Davud yani asıl adıyla Dâvûd b. Kemâl

el-Kocevî el-İzmidî ile (ö. 948/1541) biyografi kaynaklarında ve kütüphane kataloglarında sık sık birbirine karıştırılan iki âlimdir. Her ikisinin adında da Davud olması sebebiyle birbiriyle karıştırılan ve eseleri de yanlışlıkla birbirine izafe edilen iki âlimin vefat tarihleri, nisbeleri ve yaşadıkları yerler birbirinden farklıdır. Esasen Kocaelili Davud'un lakabı Kara Davud olmakla birlikte Karslı Davud'a da yanlışlıkla Kara Davud diyenler olmuştur. Halbuki Karsî bütün eserlerini mukaddimesinde kendisini Dâvûd b. Muhammed el-Karsî el-Hanefî olarak tanıtmaktadır.

Bazı kaynaklar karışan eserlerin bir kısmı noktasında bu hususa şöyle işaret etmektedirler:

“Silleli Osman Hamdi tarafından Davud-ı Karsî'ye izafe edilen Şerhu 'ş-Şemsiyye fi'l-mantık adlı eser, umumiyetle Davud-ı Karsî ile karıştırılan Kara Davud'a ait olup tam adı Haşiyetü Küçük alâ Şerhi'ş-Şemsiyye'dir. Âkifzâde el-Amâsî de ona Şerhu'd-Delâil adlı bir eser nisbet etmiştir. Ancak bu Türkçe Delâilü'l-hayrât şerhinin müellifi, Dâvûd-i Karsî ile yakınlığı bulunmayan ve 1170'te (1756) vefat eden Karadâvudzâde Şeyh Mehmed Efendi'dir. Bursalı Mehmed Tâhir tarafından Dâvûd-i Karsî'nin eserleri arasında zikredilen ve Köprülü Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunan (III. Kısım, nr. 58) Şerhu'l-Menâr fi'l-usûl adlı eserin de ona değil Kara Dâvud'a veya Dâvûd b. Kemâl el-Kocevî'ye ait olması ihtimali daha kuvvetlidir. ”

“Osmanlı Müellifleri ile bazı kütüphane kayıtlarında Malumât (Antalya İl Halk Ktp., Tekeli, nr. 872), yine Osmanlı Müellifleri'nde Şerhu Kasidetü'n-nuniyye, Telhisu Takrir-i kavânîn, Hâşiye 'ale't-Tehzib adlı eserler Kara Davud'a nisbet edilmişse de bunların Davud-ı Karsî'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir”.

Buradan da anlaşılacağı üzere, onun Karsî ile karıştırılan eserlerinden biri de Şerhu'l-menâr adlı fıkıh usulü eseridir. Öyle ki, eserin yazma nüshasının ilk kapağında bu eser önce Kara Davud'a nisbet edilmiş, hemen devamında belki de Davud-ı Karsî'ye aittir denilerek tereddütlü bir ifade kullanılmıştır.

Bu tebliğde Kara Davud'a ait olma ihtimali daha yüksek olan Şerhu'l-menâr adlı eser üzerinde durulacaktır.



## *Kocaelili Ak Ali ve Câmîü'l-Ahbâr Adlı Eseri*

**Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK**  
**Kırıkkale Üniversitesi**

Türk edebiyatında dinî-tasavvufî konularda öğüt vermek amacıyla birçok eser yazılmıştır. Bu eserler Anadolu'da 14-15. yüzyıllarda çok yoğundur. Manzum veya mensur biçimde yazılan bu eserlerin manzum olanları nasihatnâme olarak da adlandırılmış; ayet, hadis, peygamber kıssası ve evliya menkıbesi ihtiva etmiştir. Bu eserler arasında Kocaelili Ak Ali tarafından yazılmış eserler de yer almaktadır. Onun Fezâil adlı eserini daha önce tanıtmıştık. Onun bir de Câmîü'l-Ahbâr adlı eseri vardır ki yine didaktik mahiyettedir. Bu eserin önsözünde şöyle denilmektedir. “Ma'lûm ola ki bir kimse bir vakt namazı terk eyleye seksen hukb mikdârı cehennemde ya'nî seksen bin yıl cehennemde kalup oddan saclar üzerinde kalmış namazı kılsa gerekdür neûzu billahi teâlâ min-zâlik ve dahi buyurdu ki bir kimse namazı kılsa İslâm evini yapmış olur ve bir kimse namazı kılmasa ol İslâm evini yıkmış olur. Hikâyet.” Eserde bu şekilde namaz, oruç, aile hayatı vs. konular genellikle zayıf kaynaklardan nakille ve mübalağalı sözlerle anlatılmaktadır. Yazıldığı dönemde müellifin bir cami imamı olarak bulunduğu yerde halka öğüt vermek amacıyla kaleme aldığı bu eser rağbet ettirici ve sakındırıcı öğeler içermekte, her ikisi yönden de mübalağa unsurlar bulunmaktadır. Bu bildiride bu eser analitik biçimde incelenecek, tenkidî bir süzgeçten geçirilecek ve içerdiği unsurlar mukayeseli olarak ele alınıp tanıtılacaktır.

## *Kahramanların Medeniyet İnşasındaki Rolü: Malkoçoğlu Örneği*

**Erem ŞENTÜRK**

Kahramanlar kültürü taşıyan, ihraç eden ama en önemlisi varlık coğrafyasında medeniyeti müdafaa ve muhafaza görevi de yapan en uzun ömürlü savaşçılardır. Kahramanların ömürleri ait oldukları medeniyetin ömrüyle ölçülür ve medeniyetin ömrü de kahramanlarının yaşayıp yaşamadığına bakarak anlaşılır. Karagöz, Malkoçoğlu, Battal Gazi, Gökbayrak, Bahadır, Kılıçarslan, Kızılçı Hatun, Cengaver, Karakulak, Aleperen, Baba Yusuf, Mezzomorto Hasan Paşa, Demirci Davut, Serdengeçti, Solak Abdullah, Fedai Murat, Deli Dumrul, Kadı Bekir ve daha onlarca efsanevi kahraman dilden dile dolaşırken sırtlarında taşıdıkları medeniyetin kodlarını insanlara ikram etmişlerdir.

Bu kahramanların birinci özellikleri aslında birer paratoner olmalarıdır. Bir paratoner gibi serbest radikale dönüşmüş ve dağılmaya, yok olmaya başlamış sosyal medeniyet kodlarını kendilerine çeker ve topladıklarını yeniden düzenleyip bulundukları toprağa aktarırlar.

Malkoçoğlu bir kişinin adı değil aslında bir ailenin adıdır. 1543 ve devamında gelen kahramanlık hikayeleri Fatih Sultan Mehmet Han'a çok yakın oldukları için bu aileye yakıştırılmıştır. Aileye mensup bir çok akıncı türlü kahramanlıklar yapmışlardır ancak bunun gelecek nesillere aktarabilmek için hepsi bir paratoner kişi olarak Malkoçoğlu karakteri üzerinde toplanmıştır.

## *Kahramanlık Filmlerinde Kimlik Temsilleri ve Malkoçoğlu Filmlerinde Öteki Olmak*

**Dr. Ahmet TÜLÜCE**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Bu çalışmada, Türk sinemasının kahramanlarından Malkoçoğlu'nun filmlerinde "öteki" ya da "düşman" olanın belirgin özellikleri, bu özelliklerin söylem, tutum ve davranışlar bağlamında dışavurumları, öteki ya da düşman olanın diğer kahramanlık filmlerinde var olanlar ile benzerlikleri ve farklılıkları ele alınacaktır. Milli ya da yerel düzeyde tarihsel öneme sahip olayları ve bu olayların öne çıkan figürlerini konu edinen filmlerin kahramanları ve bu kahramanların karşısında konuşlanmış olanların başlarından geçenler birbirlerine benzer bir anlatı yapısına sahiptirler. Bu filmlerde çoğu kez tekrarlanan kalıpların kullanılmakta olduğu dikkati çekmektedir. Benzer özelliklere sahip "kahramanlık" filmleri, konu ve işleniş bağlamında hemen her zaman içinde bulunulan toplumun egemen kültüründen beslenmektedir. Bu filmler, aynı zamanda "kahraman" olanın ve onun karşısında yer alan "öteki" ya da "düşman" olanın imgesel düzeyde yeniden üretildiği temsil mecraları olup, dönemin siyasi, kültürel ve toplumsal olayları ile de etkileşim içerisindedirler. Tarihsel "kahramanlık" filmleri aynı zamanda toplumsal kimlik ve bellek bağlamında karşıtlıkların kurulduğu, çatışmaların yaşandığı ve inşa süreçlerinin gerçekleştiği mecralardır.

Bu çalışmada, 1966-1973 yılları arasında çekilmiş Malkoçoğlu filmleri ele alınacaktır. Filmlerde "kahraman" olanın karşısında yer alan "öteki" ya da "düşman" kimliğinin kurgulanması; kahramanların ve ötekilerin sahip oldukları özellikler; duygu, düşünce, tutum ve davranış düzeyindeki benzeşim ve farklılıkların sinema dili ile anlatımı ve bu anlatımın yansımaları konu edinecektir. Çalışmanın amacı, toplumsal ve kültürel bellekte yer etmiş olan "kahraman" imgesinin karşısında konuşlandırılmış durumdaki "öteki" figürünün, kahramanın "karşısı" olmasının ne anlama geldiğinin açığa çıkarılmasıdır. Araştırma, iletişim bilimleri, psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji ve tarih gibi bilimlerin ışığında gerçekleştirilecek olup, içerik (metin) çözümlemesi tekniğinden yararlanma yoluna gidilmesi ve anlatıda betimleyici bir üslubun benimsenmesi öngörülmektedir.

## *Kahramanlık Olgusu ve Malkoçoğlu'nun Türk Sinemasındaki Temsilleri*

Arş. Gör. Ümmühan MOLO  
Orhan FAİGOV  
Kocaeli Üniversitesi

"Kahramanlık Olgusu ve Bir Kahraman Olarak Malkoçoğlu'nun Türk Sinemasındaki Temsilleri" başlıklı bu çalışmada Türk sinemasında milli kahraman furyası, Malkoçoğlu filmlerinin bu furyadaki yeri, diğer kahramanlık filmleri ile olan benzerlikleri ve farklılıkları ele alınacaktır. Klasik anlatı yapısı ve tekrarlanan kalıplarıyla benzer özellikler gösteren kahramanlık filmleri aynı zamanda toplumun egemen kültürünün, hafızalarda yer alan "kahraman" imgesinin yeniden üretildiği ve pekiştirildiği temsil alanıdır. Bu filmler aynı zamanda dönemin siyasi, kültürel ve toplumsal koşulları çerçevesinde kültür, kimlik, öteki ve bellek tartışmalarının kurulduğu bir çatışma alanıdır. Bu çalışmada, Malkoçoğlu filmlerinde, bir kimlik olarak kahramanlık konusu ele alınacak olup, bu kahramanın taşıdığı fiziki ve karakter özellikleri incelenecektir. Kahramanın toplumsal düzeni sağlamasındaki rolü, onun toplumsal hafızada yer alan kahraman imgesini ne ölçüde taşıdığı ve kahramanlıkta idealize edilen "erkeklik" figürü bu bağlamda incelenecektir.

Çalışmada 1966-1973 yılları arasında çekilen "Malkoçoğlu (1966)", "Malkoçoğlu Krallara Karşı (1967)", "Malkoçoğlu Karakorsan" (1968), "Malkoçoğlu Akıncılar Geliyor" (1969), "Malkoçoğlu Cem Sultan" (1970), "Malkoçoğlu Ölüm Fedaileri" (1971), "Malkoçoğlu Kurt Bey" (1973) filmleri ele alınacak ve bu filmlerin taşıdığı kimlik ve kültürel bellek izlerine bakılacaktır. Bu kapsamda aynı dönem çekilen diğer kahramanlık filmleri de incelenecek, Malkoçoğlu filminin bu filmler ile olan benzer ve farklı özellikleri tespit edilecektir. Filmlerin "kahraman" olarak temsil ettiği değerler bu çerçevede ortaya koyulacaktır.

## *Muhteşem Yüzyıl Dizisinde Malkoçoğlu Karakteri ve Değişen Kültürel Bellek*

**Arş. Gör. Emel ATEŞÇİ**

**Arş. Gör. Gözde İSLAMOĞLU**

**Kocaeli Üniversitesi**

Kahramanlar, çocuklar kadar yetişkinlerin de ilgisini çeken ve yaşamına etki eden bir olgudur. Özellikle kitle iletişim araçlarında sunulan film ve dizi içeriklerine konu olan kahramanlar ve kahramanlık hikâyeleri bu içeriklerde farklı işlevler üstlenmektedir. Böylece insanların hayatlarında belirli görevler üstlenen bu olguların, aynı zamanda kültürel belleğin şekillenmesinde de rol oynadığı düşünülmektedir. Bu çalışmada 2011 yılında televizyonda yayınlanmaya başlanan Türk yapımı Muhteşem Yüzyıl dizisi, kahramanlık kavramı bağlamında incelenecek ve Malkoçoğlu karakterinin kahraman olarak dizideki özellikleri ortaya konulacaktır. Var olma duygusu ve kahramanlık arasındaki ilişkinin de ele alınacağı çalışmanın amacı, 1970'li yıllardaki Malkoçoğlu filmleri ile Muhteşem Yüzyıl dizisinde yaratılan Malkoçoğlu'nun karşılaştırmasını yapmak ve bu bağlamda kültürel belleğin nasıl şekillendiğini tespit etmektir.

## *Tarihsel Süreçte Kocaeli Kent Yaşamında Spor Yayınları*

**Doç. Dr. Levent ATALI**

**Sercan KARABACAK**

**Kocaeli Üniversitesi**

Bu çalışmada amaç tarihsel süreçte Kocaeli kent yaşamında yer bulan spor yayınlarının çeşitliliğini ve içeriklerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Kocaeli özelinde basılı mecra dediğimiz baskısı yapılan kitap, dergi, gazete gibi yayınların spor alanı ile ilgili olanları incelenmiştir. Kent kültürüne yönelik ürünlerin genellikle kitap, dergi ve sanatsal/kültürel etkinlikler etrafında tartışıldığı ve üretildiği görülmektedir. Spor alanı da bu alanlardan biri olarak kent yaşamında yer almaktadır. Spor literatüründe bir yaşam

biçimi olarak tanımlanan spor; spor felsefesi, spor edebiyatı ve spor bilimi gibi alanlarda yaşamın her alanına etki eden bir güce sahiptir. Çoğu zaman spor kültürü kendi içerisinde yapıldığı alana göre adlandırılmaktadır. Örnek vermek gerekirse futbol kültürü hitap ettiği alanın büyüklüğü açısından önemlidir. Spor, kent yaşamının her alanında yaşanmışlarla yerini bulmuş, tarihsel bir deneyim ve kültür alanı oluşturmuştur. Kent yaşamında spor, kitapları, dergileri ve diğer basılı materyalleri ile var olmuş ve hatta diğer birçok kültürel alandan daha çok insana ulaşılır hale gelmiştir. Sonuç olarak tarihsel süreçte kent yaşamında, spor ile ilgili basılı olarak farklı türde yayınlar üretilmiş ve spor alanına yönelik bir yazılı alan oluştuğu görülmüştür.

## *Kocaeli Üniversitesi'nin Tarihsel Süreçteki Basılı Yayınları*

**Burçin SAĞLAM**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Bu çalışmada Kocaeli ilinde köklü bir yapıya sahip olan Kocaeli Üniversitesi'nin tarihsel süreçte kent yaşamına kazandırdığı kitaplar, dergiler, gazete vb. gibi basılı yayınlar içerik ve şekil açısından incelenmiştir.

Yaptığımız çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış ve belgedoküman inceleme, içerik analizi metodu kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; Kocaeli Üniversitesi'nin çıkardığı yayınların kitap, dergi, gazete ve tanıtım katalog-broşürlerden oluştuğu görülmüş; özellikle tanıtım katalog ve broşürlerin üniversitenin tanıtımına yönelik bilgiler içerdiği tespit edilmiştir. Gazetelerde de içerik olarak üniversite ve kentle ilgili haberlere yer verildiği gözlemlenmiştir. Kitaplar boyutunda ise kitapların birçok konu alanını kapsadığı görülmektedir. Yayınlar tasarım ve şekil açısından bakıldığında da çok değişken ve günün şartlarına uygun olarak hazırlandığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Kocaeli Üniversitesi'nin tarihi süreçteki yayınlarının kent hayatına her boyutta katkı sunduğu ve de kendi bünyesindeki öğrenciler ile çalışanlarına bilgi akışı sağladığı görülmüştür. Bununla birlikte tasarım ve şekil açısından da günün şartlarına uygun olarak hareket edildiği söylenebilir.

## ***Kocaeli ve Yöresinde Tarihsel Sergilemeye Yönelik Mimari Tasarım İlkeleri: Başiskele İlçesinde “Servetiye Cephesi” Temalı Planetaryum ve Bilim Merkezi Müzesi Mimari Projesi***

**Prof. Dr. Nevnihal ERDOĞAN**  
**Türkiz ÖZBURSALI**  
**Hikmet Temel AKARSU**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Kocaeli tarihsel anlamda çok önemli bir geçiş bölgesidir. Sadece Bizans ve Osmanlı'nın sefer yollarının ana aksını teşkil etmesi bu yörenin özelliklerini ve önemini yansıtmakta yetersiz kalır. Aynı zamanda modern çağlarda ve Cumhuriyet döneminde de önemli tarihsel vakaların kesişim yeri olmuştur. Bu çalışmanın amacı; önemli tarihsel hadiselerin cereyan ettiği bu yöreye ait tarih sergilemeciliğinin bilimsel ve mimari yaklaşımının ilkelerini ortaya koymaktır. Bu hedef doğrultusunda, Başiskele Belediyesinin önerisi ile ele aldığımız “Servetiye Cephesi” temasını ön plana alan projelendirdiğimiz Planetaryum ve Bilim Merkezi Müzesi mimarisinden yola çıkarak Kocaeli kentinin tarihselliğine müzecilik, şehircilik ve mimarlık alanından bir bakış geliştirmek gayesini güdülmüştür.

Bildiride; Başiskele Belediyesi Müze mimari programının ana hatları; müzenin açık hava sergi alanı, müzenin kapalı alanı (sergi salonları, depolar, eğitim mekanları, Planetaryum, idari ve servis mekanları vb.). Dünya’da ve Türkiye’de ki örnekler taranmış, bilhassa İstanbul 1453 Fetih Panorama-İstanbul Planetaryum’u yerinde örnek çalışma olarak incelenerek Başiskele Planetaryum projesine mimari anlamda dersler çıkartılmıştır. Ayrıca muhtemel kullanıcılarla anket çalışması da yapılarak ihtiyaç programı daha da zenginleştirilmiştir. Bu vesile ile Kocaeli ve yöresinde tarihsel sergilemeye yönelik mimari projelerin kurgulanmasına bir örnek olarak Başiskele İlçesinde “Servetiye Cephesi” temalı mimari projenin tasarım ilkeleri ortaya konulmuştur.



## İzmit'te Çinili Yapılar

**Dr. Şennur KAYA**  
**İstanbul Üniversitesi**

Klasik Osmanlı mimarisinde bezeme unsuru olarak yer verilen çiniler 18. yüzyıla kadar İznik'te üretilmiştir. İzmit'teki Osmanlı dönemi yapılarını gözden geçirdiğimizde ise İznik çini ile yalnızca kentin geleneksel mahalle dokusunun yoğun olduğu kuzey kesiminde 1598-1599 tarihinde inşa edilen Alaca Camii'nin çini kitabesinde karşılaşmaktayız. Bu çini kitabede beyaz zemin üzerine lacivert renkle sülüs yazı ile “Bena haza'l-mescide taleben li-rıza'l-lahi Te'ala vebtigae li-rahmeti Rabbihi'l-ala El- Hac Mustafa Bin Muhammed eş-şehir bi-Gümüşlüzade Tarih fi sene Seb'a ve elf h.1007(1598-1599)” yazılıdır.

Öte yandan, İznik dışında Anadolu'nun önemli çini ve seramik üretim merkezi olan Kütahya'da çini üretiminin başlangıcı 14. yüzyıla kadar indirilmektedir. Osmanlı başkentine ve saray çevresine olan uzaklığı nedeniyle daha çok halkın ihtiyaçlarına yönelik üretim yapan Kütahya'daki çini atölyeleri, İznik'te çiniciliğinin gerilemesiyle 18. yüzyıldan sonra sarayın çini ihtiyacını da karşılamaya başlamıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte ise Türk Neoklasik Üslubu içerisinde mimaride çini kullanımının gündeme gelmesi, Kütahya çiniciliğini de canlandırmış, 1920'li yıllarda yaşanan kısa süreli durgunluktan sonra, II. Dünya Savaşı yıllarında ithal malzeme girişinin kısıtlanması, Kütahya çini ve seramiklerine ilgiyi devam ettirmiştir. Bu ilgi, 1950'li yıllarda ithalatın yeniden canlanmasına karşılık, Kütahya'da çini seramik üreten atölyelerin sayısında önceki yıllara göre artış göstermesinden de anlaşılabacağı üzere devam etmiştir. Özellikle bu yıllarda Kütahya'daki camilerinin mihraplarının çinilerle dekore edilmesi, diğer illerde de onarılan veya yeni yapılan camilerde çininin tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır. Geleneksel çini sanatının 20. yüzyılın ikinci yarısında devamını sağlayan Kütahya'daki önemli atölyelerden biri ise Azim Çini Fabrikası'dır. Azim Çini tarafından üretilen çinilerle bezeli camilerden biri de ilk yapım tarihi 17. yüzyıla inen, 1966-1967 yıllarında minaresi dışında yeniden inşa edilmiş olan İzmit'teki Akça Camii'dir. Bu cami dışında İzmit kent merkezinde bu yıllarda inşa edilen başka yapılarda da çini kullanıldığı

tespit edilmiştir. Bu bildiride İzmit'teki Kütahya çinilerinin kullanıldığı yapılar ve bu çinilerde karşılaştığımız kompozisyonların genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

## *Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler*

**Arş. Gör. Burak Muhammet GÖKLER**  
**Atatürk Üniversitesi**

Geçmişten günümüze kadar su, medeniyetimizde ayrı bir öneme sahip olmuş ve su ile ilgili çeşitli mimari eserler ortaya konulmuştur. Bu mimari eserler arasında önemli bir yere sahip olan çeşmeler ise her dönemde varlık göstermiştir.

Lale Devri'nde, özellikle III. Ahmed ve Veziri Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ile, tam anlamıyla batıya açılmaya başlanılmış, Batı etkili süslemeler; cami, medrese, köşk, saray, mezar taşı, çeşme ve sebil yapılarında görülmeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren yapılan çeşmeler; anıtsallık kazanmakla birlikte dönemin barok, rokoko ve ampir etkili üsluplarını yansıtmakta, meydanları süslemekte ve avluları mimari açıdan tamamlamaktadır.

Çalışma kapsamında Kocaeli şehir merkezinde XVIII. ve XIX. yy'a tarihlendirilen barok, rokoko ve ampir etkili süslemeye sahip dokuz çeşmenin bezeme türleri değerlendirilerek Sanat Tarihi'ndeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

## *İzmit Sırrı Paşa Konağı Bezemeleri*

**Öğr. Gör. Yıldırım KARADENİZ**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Sırrı Paşa Konağı, İzmit Merkez Hacı Hasan Mahallesi Yukarı Hasan Mahallesi Pazar mevkiindedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Kocaeli'nin ilk mutasarrıfı Sırrı Paşa tarafından yaptırılmış olup ahşap ve kâgır olan konak iki kat üzerine çatı katından oluşmaktadır. Konağın bahçeden ve avludan olmak üzere iki girişi vardır. Yapı bahçe duvarlarındaki arkeolojik eserler ve içerideki kalem

işi bezemeleri ile İzmit'in en önemli tarihi yapılarından biri olma özelliğini taşımaktadır.

Kocaeli'nde Osmanlı döneminden kalma birçok mimari eser bulunmaktadır. Bu mimari eserler arasında konaklar önemli bir yere sahiptir. Konakların mimarisi kadar bezemesi de dönemin süsleme üslubunu yansıtmaktadır. Fakat konaklar hakkında yapılan bilimsel çalışmalar genelde konakların mimari yapısı hakkında olduğu göze çarpmaktadır. Oysa bir yapının mimarisi kadar bezemesi de o yapı için önem teşkil etmektedir. Bu nedenle Kocaeli'ndeki konaklar hakkında yapılan araştırmaları incelediğimizde konakların süslemesi hakkında geniş bir bilimsel çalışmaya rastlayamamış olmamız bu çalışmayı yapmamızda en önemli etken olmuştur. Selim Sırrı Paşa Konağındaki tavan ve duvar bezemeleri bu bildirinin konusunu oluşturmaktadır.

Bu bildiri kapsamında Sırrı Paşa Konağında görülen, 18. ve 19. yüzyıldan sonra mimaride ve kitap sanatlarında çok fazla uygulama alanı bulunmayan, barok tarzı süslemeler görülmektedir. Çalışmada konaktaki barok süslemeler üslup açısından ele alınarak, kullanılan motif, renk ve kompozisyon bakımından irdelenecek ve değerlendirilecektir.

## *Gebze Tarihi ve Kültür Varlıkları*

**Dr. Taner AKSOY**

**Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu**

Gebze bölgesi Kocaeli yarımadasının başlangıcında yer almaktadır. Avrupa'dan Asya'ya geçiş yolları üzerinde yer alır. Bölgede bilimsel araştırmalar az olmakla beraber yakın çevresindeki (Pendik ve Şile gibi ) prehistorik kazı ve araştırmalarda bölgenin kuzeyinin Paleolitik çağlarda körfez kıyısının ise Kalkolitik dönemde iskân gördüğü ortaya çıkarılmıştır.

Gebze ve yakın çevresinde İ.Ö. I. bin ile ilgili en erken kalıntı Gebze'nin kuzeyinde Kutluca köyü sınırlarında bulunan ve İ.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilen yuvarlak planlı (Kubbeli Tümülüs) yığma mezardır. Bundan sonra Bölgenin erken dönemi ile ilgili bilgileri Kartacalı Ünlü Komutan Hannibal konusundan

bahseden tarihçilerden biliyoruz. Gebze Kalkedon' dan Nikomedia'ya giden yol üzerinde bulunması ve Körfezin girişine hakim bir noktada bulunması nedeni ile stratejik bir yerleşim yeridir. Bu stratejik konumu bu gün dahi önemini kaybetmemiştir. Gebze ismi antik kaynaklarda Dakibyza olarak geçmektedir. Körfezin kıyısında limanı sayabileceğimiz ve bugün dahi sağlam surları olan Eskihisar antik kaynaklarda eski ismi olarak Niketiaton olarak kayıtlıdır. Gebze'nin doğusunda Dil iskelesi Lbyssa, batısındaki darıca Ritzion ve Bayramoğlu ise Philokrene adları ile karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Gebze ve çevresinin Roma ve Bizans döneminde önemli bir yerleşim alanı olduğu, ayrıca yoğun bir iskâna sahip olduğunu göstermektedir. Söz konusu yerleşmelerin tamamı körfez kıyısında yer almakta olup, sağlam bir kale tahkimatına sahiptirler. Görülen kalıntıların çoğunluğu ortaçağ Bizans dönemine ait olsa da temellerinde Roma temel izlerine rastlamak mümkündür. Gebze merkezinde ise Orhan Mahallesi Roma ve Bizans yerleşim alanı olup 14. yüzyıl Osmanlı hâkimiyeti ile Türk mahallesi olmuştur. Bu mahallede yapılan hafriyatlarda Roma dönemi mezar lahitlere rastlanılmıştır. Eskihisar kalesi ise sağlam kalın duvarları ile tipik bir ortacağ kalıntısı görünümündedir. Ancak yapı 3 evrede tamamlanmış olup en erken 11. yüzyıla ait görünmektedir. Dış surlar 12. yy ve güney batıda yer alan kule ve bağlantısı ise 13. yüzyıla aittir. Ancak kale temelleri ve surlarda kullanılan yoğun roma kalıntıları malzemeler (sütunlar, sütun başlıkları vb.) Kalenin olduğu alanda daha erken dönemde Hellenistik veya Roma döneminde de bir kale kalıntısının bulunduğu geç dönemde, bunun sökülerek yeniden inşa edildiği izlenimi vermektedir. Ünlü Komutan Hannibal belki de bu kalede hapsedilmiştir.

Sultan Orhan Gazi H.732 (1331) yılında Maltepe önlerinde Bizans imparatoru Andronikos'u yenerek Gebze ve Eskihisar ile birlikte çevresini Türk topraklarına katmıştır. Ancak bölge birkaç defa Osmanlı ile Bizans arasında el değiştirmiştir. Çelebi Sultan Mehmet döneminde H. 823 (1420) yılında bu bölge kesin olarak ele geçirilmiştir.

Gebze ilçemiz sahip olduğu stratejik konumu ve önemli tarihi geçmişi nedeni ile zengin kültür varlıklarına sahiptir. Gebze ilçemizde toplam iki adet Kentsel Sit, Üç adet Arkeolojik Sit Alanı olmak üzere toplam Beş adet Sit Alanı ve toplam 64 adet Tescilli Kültür Varlığı mevcuttur. Gebze ilçemizdeki bu kültür varlıkları anıtsal nitelikte olup büyük bir bölümü restorasyon görmüş ve görmektedir.

## *Gebze Türbeleri ve Bu Türbelerin Halk Kültürüne Etkileri*

**Veli GÜVEN**

Her toplumun, ölünün ardından anılarını yaşatmak için bir takım adetler meydana getirdiği bir gerçektir. Dünyanın kadim toplumlarından biri olan Türklerin ölülerine değer verdiği ve ölen kişinin ardından bazı ritüeller sergiledikleri bilinmektedir. İslamiyet'i kabul ettikten sonra Anadolu'ya yerleşen Türk toplulukları da gerek eski adetlerini gerekse de yerel gelenekleri harmanlayarak bir mezar/türbe kültü oluşturmuşlardır. Türklerde ki türbe geleneğindeki zenginlik diğer Müslüman toplumlara göre açıkça fark edilir. Bunda hem eski Türk geleneğinin hem de Anadolu yerel kültürünün payı büyüktür.

Anadolu'da her yerleşim yerinde kutsallığına inanılan, adaklar adanan, medet umulan bir türbe mutlaka vardır. Kimi zaman bir ıssız dağ tepesini, kimi zaman bu ıssız tepede bir başına kalmış bir çınar ağacının gölgesini mekân tutmuş bu türbeler Anadolu insanı için bir umut kaynağı olmuştur.

Gebze'de her köşesinde bu manevi kahramanlara ev sahipliği yapar. Gebze'de bulunan belli başlı türbeler şunlardır: İlyas Bey Türbesi, Kadı Feyzullah Bey Türbesi, Malkoçoğlu Mehmet Bey Türbesi, Çoban Mustafa Paşa Türbesi, Kutbeddin Çelebi Türbesi, Akçet dede Türbesi.

Bu araştırmanın konusu Gebze özelinde Anadolu insanının mezar/türbe ile ilgili halk inanışlarını inceleyerek Gebze bölgesinin folklorik zenginliğini gözler önüne sermektir.

## *Cisr-i Mustafa Paşa (Mustafa Paşa Köprüsü) ve Tarihten Günümüze Kadarki Önemi*

**Yrd. Doç. Dr. Veyisi AKIN**  
**Trakya Üniversitesi**

Bu bildiride, Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri Çoban Mustafa Paşa'nın Mimar Sinan'a inşa ettirdiği Mustafa Paşa köprüsü ve köprünün yapılışından itibaren Avrupa güzergâhı üzerindeki önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde kalan ve Edirne'nin 32 km. batısında Meriç nehri üzerinde kurulan köprüden ismini alan "Cisr-i Mustafa Paşa Kazası", yeni ismi ile Svilengrad bulunduğu coğrafi konumu itibarı ile tarih boyunca önemli bir stratejik merkez olmuştur. Mustafa Paşa kasabası yakınlarında Mezek köyünde Traklardan kalan çok önemli bir timülüs ve müze bulunmaktadır. Ayrıca Bizans dönemi eseri olmakla beraber Kanuni döneminde Mustafa Paşa tarafında onarımı tamamlanan Mezek kalesi bölgenin Bizans ve Osmanlı çağındaki önemine işaret etmektedir. Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan geçiş güzergahı üzerinde hakim bir tepe üzerinde bulunan bu kale Osmanlı döneminde derbent olarak kullanılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mustafa paşa Köprüsü'nün inşası ile stratejik önemi bir kat daha artan bölge, Edirne-Belgrad yolu üzerinde bulunması dolayısı ile bir menzil ve derbent merkezi haline gelmiştir. Osmanlılar özellikle fetih yolları üzerinde ulaşımın güvenliğine çok önem vermekteydiler. Bu maksatla menzil ve derbent teşkilatları kurmuşlar ve merkezleri oluşturmuşlardır. Osmanlı'nın Rumeli yol güzergahlarında "Orta Kol Güzergahı" üzerinde kalan Mustafa Paşa kazası da bu amaçla kurulmuş merkezlerden biridir. Burada Mustafa Paşa köprüsünün başında cami, imaret, sıbyan mektebi, han, hamam ve çarşıdan mürekkep bir külliye inşa ettirilmiştir.

Kasaba ve Meriç nehri üzerindeki Mustafa Paşa Köprüsü Osmanlı döneminde seferlerde olduğu kadar, ticaret ve ulaşım için de önemli olmuştur. I. Dünya Savaşı döneminde Bulgaristan Krallığı'nın Osmanlı-Alman ittifakına katılması için yapılan bir sınır düzenlemesi ile 1915'te Bulgaristan'a bırakılan kasaba

Bulgarca'da Svilengrad, köprü de Star Most olarak adlandırılmıştır.

1958 yılında yeni köprünün yapılmasına kadar Avrupa-Asya transit güzergahı üzerinde kara vasıtaları için yegane geçiş aracı olan Mustafa Paşa köprüsü tarihsel önemini devam ettirmiştir. Yeni köprü ve ilerleyen dönemlerde otoban köprülerinin yapılması ile ulaşım ve ticarette Mustafa Paşa köprüsü önemini yitirse de tarihin kendisi üzerindeki bütün yıpratıcı etkisine rağmen, geçenlerinin vefasızlığına rağmen bir çınar gibi ayakta durmaktadır. Bununla beraber Svilengrad (Mustafa Paşa) kasabası yakınlarında bulunan en büyük Türkiye-Avrupa gümrüğü dolayısı ile önemini korumaktadır.

## *Gebze Malkoçoğlu Mehmed Bey Türbesi*

**Volkan ŞENEL**

**Kocaeli Büyükşehir Belediyesi**

Gebze şehir merkezinde -günümüzde kent meydanı olarak adlandırılan yerde- bulunmaktadır. Türbenin bulunduğu yer, Gebze'nin eski mezarlık alanıdır.

Erken dönem Osmanlı türbelerinden olan yapının, 1385 yılında ölen Osmanlının ilk akıncı beylerinden Mehmed bin Malkoç Bey'e ait olduğu bilinmektedir. Türbeyle ilgili en erken tarihli bilgiyi ise, Müzeci Halil Edhem Bey vermektedir. 1912 yılında yapıyı inceleyen Halil Edhem Bey, türbenin kitabesini okumuş ve Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası'nda "Gegbüze'de 787 Tarihli Bir Osmanlı Kitabesi" adlı makalesiyle yayınlamıştır.

Türk mimarlık tarihi araştırmalarıyla tanınan Mimar-Mühendis Ekrem Hakkı Ayverdi ise, burada gömülü olarak bulunan Mehmed Bey'in, Osmanlı sancak beylerinden Malkoç Bey'in kendisinden önce vefat etmiş olan oğluna ait olduğunu ileri sürmektedir.

Halil Edhem Bey, türbenin estampajını yaptırarak bunu 1933 yılında 417 parça kitâbe kopyası ile birlikte Türk Tarih Kurumu'na bağışlamıştır. Tarihî öneminin belirlenmesine rağmen Malkoçoğlu Türbesi gerektiği kadar özenle korunmadığı için sonraki dönemlerde iyice harap olmuştur. 1940'lı yıllarda



sadece büyük köşe pâyeleri görülebilen türbenin içinde bulunduğu mezarlık sonraları bütünüyle ortadan kaldırılmış, sadece Malkoçoğlu Türbesi'nin yeri muhafaza edilmiştir.

1950'li yıllarda iyice harap bir vaziyete düşmüş olan türbe, 1969-1975 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce, 2012 yılında ise Gebze Belediyesi tarafından restore edilmiştir.

İstanbul İl. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 12.03.1991 tarihinde Gebze Malkoçoğlu Mehmed Bey Türbesi'ni tescilleyerek koruma altına almıştır.

Türbe, erken Osmanlı döneminde yeni fethedilen yerlerde velîler ve gazi erenler için yapılan açık türbeler geleneğini sürdürmekle beraber her cephedeki çifte kemerleriyle onlardan çok değişik bir mimariye sahip olduğunu göstermektedir.

Malkoçoğlu Mehmed Bey Türbesi, 6.20 x 6.20 m. ölçülerinde kare planlı bir yapıya sahiptir. Kesme taş, tuğla ve mermer malzeme kullanılarak inşa edilen türbenin köşelerinde L şeklinde payeler bulunmaktadır.

Türbenin ayak ve duvarları almaşık teknikte; bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla ile örülmüştür. Yapının kubbesi ve kemerlerinde tuğla; sütun, silme ve başlıklarında devşirme malzeme kullanılmıştır. Kaidesi ve cenazeliği olmayan türbenin zeminde ayaklar birbirine alçak duvarlarla bağlanmış, sütunlar bu duvarların üzerine oturtulmuştur. Yapının her cephesi ikişer kemerle dışa açılmaktadır. Kemerler, türbe yüzeyinde sekiz yuvarlak kemerden oluşan bir kemer dizisi oluşturmaktadır.

Erken dönem Osmanlı türbelerinden olan, 14. yüzyılın sonunda yapıldığı belirtilen, Osmanlı Devleti'nin en önemli akıncı ailelerinden Malkoçoğulları'ndan Mehmed bin Malkoç Bey'e ait olduğu bilinen türbe yapısı; Osmanlı mimarisi ve şehir tarihimiz açısından oldukça önemlidir.

## *İzmit Kentsel Sit Alanındaki Kültür Varlığı Yapıların Strüktürel Niteliklerinin Özgünlük Durumu Üzerinden Değerlendirilmesi*

**Yrd. Doç. Dr. Nurdan KUBAN**  
**Dr. İsmail Talih GÜVEN**  
**Yrd. Doç. Dr. Deniz GERÇEK**  
**Kocaeli Üniversitesi**

Kültür varlığı yapıların korunması için aktif kullanımlarının devam etmesi ve buna bağlı olarak sürekli bakımlarının sağlanması öncelikli koşullardandır. Ancak, İzmit Kentsel Sit alanındaki süreç izlendiğinde, kültür varlığı yapıların pek çoğunun bakımsız durumda olduğu gözlenmektedir. Bakımlı ve strüktürel açıdan sağlıklı kültür varlığı yapıların ise yeniden yapım öncelikli olmak üzere ağır müdahaleler ile günümüze ulaştığı ve özgün niteliklerini büyük oranda yitirmiş oldukları dikkati çekmektedir.

Alana ilişkin somut ve güvenilir verilere ulaşılabilmesi ve sağlıklı yorumlar yapılabilmesi amacıyla, çalışma kapsamında, öncelikli olarak mevcut kültür varlığı yapıların envanter dökümleri güncellenmektedir. Söz konusu yapılara ilişkin eski belgelerin de incelenmesi yoluyla, yapıların özgünlük değerleri ile sağlamlık durumlarının (strüktürel niteliklerinin) karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmaktadır.





**KOCAELİ**  
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

[www.kocaelitarihisempozyumu.com](http://www.kocaelitarihisempozyumu.com)



/kocaelibld